MARCI TVLLII

CICERONIS QVÆSTIONES TVSCVLANÆ,

PER

D. Erasmum Roterodamum acri iudicio restitutæ, emendatæ, & scholijs vt breuissimis, ita doctissimis illustratæ.

Accessit Index, quæ in hoc opusculo tractantur, scitu dignissimorum, luculentissimus.

APVD IOANNEM KYNGSTONEM.

M. D. LXXIIII.

BODLEIAN
P
- 7 MAY 1964
LIBRARY

ERASMVS ROT.

CLARISSIMO D. IOANNI VLATTENO Prępoſito Eccleſię Cranenburgenſis, & Scholaſteri Aquenſi,

S. D.

QWm Ioannes Frobenius, vir ornatiſſimus adornaret ſuis typis excudere Tuſculanas quæſtioẽs M. Tullij, méque rogaſſet, vt hîc aliquid adderem opellæ meæ, quò liber exiret, aliqua recentis vtilitatis acceſſione commendatus: eò lubentius hanc ſuſcepi prouinciam, quòd pluribus iam annis mihi nihil aut perpuſillum commercij cum muſis manſuetioribus fuiſſet. Itaque conferendorum exemplarium negotio famulis delegato, iudicandi parteis mihi ſumpſi: totoq́ue opere non oſcitanter perlecto, digeſſi verſus carminum, quæ ille quidem non ſine exemplo Platonis, & Ariſtotelis, ex Græcis, Latiniſq́ue poëtis, ſed propemodum ad tædium vſque congerit: vbi variabant exemplaria, vel quod probabatur amplexi ſumus: vel ſi videba-

tur anceps iudicium, vtranque lectionem seruauimus, alteram in contextu, alteram in spatio marginis: nonnulla citra codicum suffragium restituimus, sed nec admodum multa, & ibi duntaxat, vbi res homini docto & exercitato non esset obscura: nonnihil etiam scholiorum adiecimus. Dum hæc ago, bidui triduúe dispendium facere necesse fuit in alijs studijs, quibus rem Euangelicam vtcunque promouemus. Atque huius dispendij adeò me non pœnituit, vt in votis sit, si liceat, ad veteres illos amicos remigrare, ac menses aliquot cum illis familiariter viuere. Tantum fructus me sensi percepisse ex his libris relectis, non tantùm ob styli rubiginem abstergendam: (quanquam hoc quoque nonnihil est, meo quidem iudicio) verùm multò magis ob animi cupiditates moderandas, refrænandasque. Quoties inter legendum expuebam in stolidos istos, qui in Ciceronе nihil præclarum esse dictitant, præter verborum phaleras? Quàm illic est varia lectio voluminum, quæ doctissimi Græci de rectè beatéque viuendo reliquerunt? quanta vis? quanta copia salubrium, ac sanctissimorum præceptorum? Quanta cognitio, quantáque memoria priscarum simul, & recentium historiarum? Tum autem, quàm altæ cogitationes de vera hominis fœlicitate, quæ planè declarant illum hoc egisse, quod

quod docebat. Iam verò in explicandis rebus procul à communi sensu ac sermone populari semotis, quasque multi desperabant Romanae linguae tractari posse: quae perspicuitas, qui candor, quae fœlicitas, quae copia, quae denique festiuitas? Philosophiam, quae primùm in rerum naturalium contemplatione occupata, procul aberrat à vita communi, Socrates primus in terras, atque etiam in domos deduxisse legitur: Plato, & Aristoteles conati sunt eam, & in aulas regum, & in Senatum, & in ipsa tribunalia producere. M. verò Tullius mihi videtur eam etiam in proscenium perduxisse, cuius opera sic loqui didicit, vt promiscuum etiam vulgus possit applaudere. Atque huius generis tam multos libros scripsit vir ille difficilimis temporibus, summoq; Reip. tumultu, quosdam etiam rebus in summam desperationem adductis. Et non pudet nos nostrarum confabulationum atque conuiuiorum, quum videamus homines ethnicos tam sanctis commentationibus, & otium, quod dabat Reipub. calamitas, transegisse: nec ab ineptis voluptatibus quæsiuisse mentis auocamenta: sed à sanctissimis philosophiæ præceptis petijsse remedium? Quid alijs accidat, nescio: me legentem sic afficere solet Marcus Tullius, præsertim vbi de bene viuendo disserit, vt dubitare non possim, quin

illud pectus, vnde ista prodierunt, aliqua diuinitas occupârit. Atque hoc meum iudicium mihi magis blanditur, quoties animo reputo, quàm immensa sit, quamque inæstimabilis æterni numinis benignitas, quam quidam ex ingenio, opinor, suo nimis in angustum contrahere conantur. Vbi nunc agat anima Ciceronis, fortasse non est humani iudicij pronuntiare. Me certè non admodum auersum habituri sint in ferendis calculis, qui sperant illum apud superos quietam vitam agere. Nulli dubium esse potest, quin crediderit aliquod esse Numen, quo nihil esse posset neque maius, neque melius. Porrò quid senserit de animorum immortalitate, quid de diuersa sorte, præmijsque vitæ futuræ, tum quanta fuerit synceræ conscientiæ fiducia: si non satis declarant tot eius libri, certè vel vnà illa epistola satis arguit, quam ad Octauium scribit, iam (vt apparet) destinata morte. Si Iudeis ante proditum Euangelium sufficiebat ad salutem rudis quædam, & confusa de rebus diuinis credulitas: quid vetat quò minus ethnico, cui ne Mosi quidem lex erat cognita, rudior etiam cognitio profuerit ad salutem: præsertim quum vita fuerit integra, nec integra solùm, verumetiam sancta? Perpauci Iudæi ante lucem exortam Euangelij, nouerant exactè Filium ac Spiritum sanctum: multi non credebant resurre-

resurrectionem corporum: nec ideo tamen de illorum salute desperatum est à maioribus. Quid si ethnicus tantùm hoc credat, Deum, quem persuasum habet esse omnipotentem, sapientissimum, & optimum, aliqua ratione subuenturum bonis, & vlturum malos, quæ ipsi videatur quàm maximè accommoda? Quòd si quis obijciat vitæ maculas: equidem arbitror, nec Iob, nec Melchisedec omnibus omnino vitijs caruisse per omnem vitam. Sed excusandum non est, quod immolauit idolis. Id fortasse fecit, sed non ex suo iudicio, verùm ex consuetudine publica: quæ quoniam legibus etiam erat confirmata, non poterat conuelli. Nam esse conficta quæ de dijs ferebantur, vel ex Ennij sacra historia poterat cognoscere. Sed oportebat vel vitæ iactura populi stultitiam coarguere. Tantum roboris nec ipsis aderat Apostolis, prius quàm hauserant cœlestem Spiritum: vt impudens sit hoc exigere à M. Tullio. Verum hac de re liberum esto suum cuique iudicium. Ad illos trassos redeo, qui præter inanem verborum tinnitum, nihil magni credunt esse in libris Ciceronis. Quî fieri potest, vt tot res eruditas, tam dilucidè, tam copiosè, tanto cum affectu explicet, nisi penitus intelligat quòd scribit? Quis autem sumpsit huiusmodi libros in manum, quin surrexerit animo sedatiore? Quis tam accessit

mœrens, qui non abierit hilarior? Geri videtur quod legis, nec secus afflat animum tuum quidam orationis ἐνθουσιασμὸς, quàm si ex vivo ipsius pectore, ac fœlicissimo illo ore manantem audires. Quamobrem mihi sæpe videri solet, inter omnia, quæ in vsum vitæ mortalium industria reperit, nihil esse vtilius, quàm vsum literarum, nec vllam artem præstantiorem opificio typographorum. Quid enim fœlicius, quàm cum eloquentissimis simul ac sanctissimis viris, quoties lubitum est, confabulari: neque minus habere perspectum illorum, qui ante tot annos vixerunt, ingenium, mores, cogitationes, studia, facta, quàm si multis annis egisses cum illis consuetudinem? Nunquam mihi magis probatum est illud Quintiliani, Ille sciat se profeciſſe, cui Cicero valde placere cœperit. Mihi puero minùs arridebat Cicero, quàm Seneca: iámque natus eram annos viginti, prius quàm ferrem diutinam eius lectionem, quum cæteri penè omnes placerent. An ætatis progressu profecerim, nescio: certè nunquam mihi magis placuit Cicero, tum quum adamarem illa studia, quàm nunc placuit seni: non tantum ob diuinam quandam orationis fœlicitatem, verum etiam ob pectoris eruditi sanctimoniam. Profectò meum afflauit animum, méque mihi reddidit meliorem. Itaque non dubitem hortari iuuentutem,

ventutem, vt in huius libris euoluendis, atque etiam ediscendis, bonas horas collocent potius, quàm in rixosis, ac pugnacibus libellis, quibus nunc vndique scatent omnia. Me verò, tametsi iam vrgente ætate, nec puebit, nec pigebit, simulatque extricâro me ab his, quæ sunt in manibus, cum meo Cicerone redire in gratiam, pristinamque familiaritatem, nimium multis annis intermissam, renouare menses aliquot. Visum est autem hoc, quicquid est operæ tibi dicare, multis ac magnis dotibus ornatissime Vlattene: siue vt hoc argumento declararem, mihi nondum excidisse suauissimam illam consuetudinem, qua mihi primùm Friburgi singularis humanitas tua, raraque morum dexteritas cognita perspectaque est: siue vt haberes hos Ciceronis libros emendatiores, quos literariæ pubi iuberes prælegi. Nam scholæ quoque curam potissimum ad te pertinere dicebas. Cæterum istic esse ranarum chorum, quæ bonis obstrepant literis, mirum videri non debet, quum hæ nusquam desint, quæ cantionem illam occinant è vetere comœdia, βρεκεκεκὲξ κοὰξ κοάξ. At istis fortiter neglectis, oportet ea sequi, quæ maximè sunt in rem iuuentutis. Ad id præcipuè conducet, si ludo præficiatur aliquis non minus bonis moribus, quàm bonis literis præditus, cui salarium augeatur pro merito. Is primum iactis

vtriusque

vtriusque linguæ fundamentis, optimos quosque autores prælegat, hoc est M. Tullium, & vt quisque est M. Tullio proximus. Ex poëtis deligat castos: cæterum ex his, qui lectu digni sunt ob eruditionem, sed pernicioſi ob obscenitatem (quo de genere est Martialis) excerpenda censeo, quæ pueris tutò prælegi possint. Sed de his fortassis aliâs plura, quanquam nemo rectiùs consulet, quàm Leonardus Pricardus, vir & eruditione varia, & morum integritate, & multo rerum vsu consultissimus. Conradum Heresbacchium nobis ereptum dolorem (dispeream enim, si quicquam adhuc vidi illo iuuene absolutius, siue spectes vtriusque linguæ peritiam, siue fœlicitatem ingenij, siue morum comitatem integritati parem) ni nossem, & quos Midas reliquerit, & quem principem nactus sit patronum.

Bene vale.

M. T.

M. T. CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM AD MARCVM BRVTVM Liber primus.

De contemnenda morte.

QVM *defensionum laboribus, senatoijsque muneribus, aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me Brute (te hortante maximè) ad ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa, reuocaui. Et quum omnium artium, quæ ad rectam viuendi viam pertinerent, ratio & disciplina studio sapientiæ (quæ Philosophia dicitur) cõtineretur, hoc mihi Latinis literis illustrandum putaui. Non quia Philosophia Græcis & literis & doctoribus percipi non posset: sed meum semper iudicium fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientiùs quàm Græcos, aut accepta ab illis fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. Nam mores & instituta vitæ, réspue domesticas, ac familiares, nos profectò & melius tuemur, & lautius. Rem verò publicam nostri maiores certè melioribus temperárunt & institu-*

institutis, & legibus. Quid loquar de re militari, in qua quum virtute nostri multum valuerunt, tum plus etiam disciplina? Iam illa quæ natura, non literis assequuti sunt, neque cum Græcis, neque vlla cum gente sunt conferenda. Quæ enim tanta grauitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides? quæ tam excellens in omni genere virtus in vllis fuit, vt sit cum maioribus nostris comparanda? Doctrina Græcia nos & omni literarum genere superabat, in quo erat facile vincere non repugnantes. Nam quum apud Græcos antiquissimum è doctis genus sit Poëtarum (si quidem Homerus fuit, & Hesiodus, ante Romam conditam, & Archilochus regnante Romulo) serius poëticam nos accepimus. Amis enim ferè cccc. post Romam conditam Liuius fabulam dedit, Appio Claudio Cæci filio, M. Tuditano Coss. anno ante natum Ennium, qui fuit maior natu quàm Plautus, & Næuius. Serò igitur à nostris Poëtæ vel cogniti vel recepti. Quanquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua obiecit vt probrum Marco Nobiliori, quod is in prouinciam Poëtas duxisset. Duxerat autem Consul ille in Ætoliam, vt scimus Ennium. Quò minus igitur

honoris

honoris ex Poëtis, eò minora studia fuerunt. Nec tamen si qui magnis ingenijs in eo genere extiterunt, non satis Græcorum gloriæ respondérunt. An censemus, si Fabio nobilissimo homini laudi datum esset quòd pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos, & Parrhasios fuisse? Honos alit artes, omnésque incenduntur ad studia gloria: iacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur. Summam eruditionem Græci sitam censebant in neruorum vocumque cantibus. Igitur & Epaminondas, princeps meo iudicio Græciæ, fidibus præclarè cecinisse dicitur: Themistoclésque aliquot antè annis, quum in epulis recusaret lyram, habitus est indoctior. Ergo in Græcia Musici floruerunt: discebantque id omnes: nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore Geometria fuit: itaque nihil Mathematicis illustrius. At nos metiendi, ratiocinandique vtilitate, huius artis terminauimus modum. At contrà Oratorem celeriter complexi sumus: nec eum primò eruditum, aptum tamen ad dicendum: pòst autem eruditum. Nam Galbam, Aphricanum, Lælium, doctos fuisse memoriæ traditum est, studiosum autem eum, qui hos ætate antecedebat, Catonem: pòst verò Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos nostram ad ætatem,

vt

vt non multùm, aut nihil omnino Græcis cederetur. Philosophia iacuit vsque ad hanc ætatem, nec vllum habuit lumen literarum Latinarum: quæ illustranda & excitanda nobis est, vt si occupati profuimus aliquid ciuibus nostris, prosimus etiam, si possumus, otiosi. In quo eò magis est nobis elaborandum, quòd multi iam esse libri Latini dicuntur scripti inconsideratè ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. Fieri autem potest, vt rectè quid sentiat, & id quod sentit, politè eloqui non possit: sed mandare quenquam literis cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio & literis. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, præter eos, qui * eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare si aliquid oratoriæ laudi nostra attulimus industria, multò studiosius philosophiæ fonteis aperiemus, è quibus etiam illa manabant. Sed vt Aristoteles vir summo ingenio, scientiæ copia, quum motus esset Isocratis Rhetoris gloria, discere etiam cœpit, adolescentes docere, & prudentiam cum eloquentia iungere: sic nobis placet, nec priſtinum dicendi studium deponere, & in hac maiore, & vberiore arte versari. Hanc enim perfectam philosophiam semper iudicaui, quæ de maximis quæ-

* tãdem eundem melius

quæstionibus copiosè posset, ornatéque diceret? in quam exercitationem ita nos studiosè operam dedimus, vt iam etiam scholas Græcorum more habere auderemus. Vt nuper tuum post discessum in Tusculano, quum essent complures mecum familiares, tentaui quid in eo genere possem. Vt enim antea declamitabam causas, quòd nemo me diutius ferret: sic hæc mihi nunc senilis est declamatio. Ponere iubebam de quo quis audire vellet, ac id aut sedens, aut ambulans disputabam. Itaque dierum quinque scholas (vt Græci appellant) in totidem libros contuli. Fiebat autem ita, vt quum is qui audire vellet, dixisset quid sibi videretur, tum ego contrà dicerem. Hæc est enim, vt scis, vetus & Socratica ratio, contra alterius opinionem disserendi. Nam ita facilimè, quod verisimillimum esset, inueniri posse, Socrates arbitrabatur. Sed quò commodius disputationes nostræ explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. Ergo ita nascetur exordium.

AVDITOR. Malum mihi videtur esse mors. MARCVS. Iisne qui mortui sunt, an ijs, quibus moriendum est? A. Vtrisque. M. Est igitur miserum, quoniam malum? A. Certe. M. Ergo & ij, quibus euenit iam vt morerentur, & ij quibus euenturum est, miseri. A. Mihi ita videtur. M. Nemo ergo non miser?

A. Pror-

A. Prorsus nemo. M. Et quidem si tibi constare vis, omnes quicunque nati sunt, erimus, non solum miseri, sed etiam semper miseri. Nam si solum eos diceres miseros, quibus moriendum esset, neminem tu quidem eorum, qui viverent, exciperes: moriendum enim est omnibus: esset tamen miseriæ finis in morte. Quoniam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam. Necesse est enim miseros esse eos, qui centum millibus annorum antè occiderunt, vel potius omnes quicunque nati sunt. A. Ita prorsus quidem existimo. M. Dic quæso, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transvectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? Num illud, quod Sisyphus versat

Saxum, sudans nitendo, neque proficit hilum?

fortasse etiam inexorabiles iudices Minos, & Rhadamanthus, apud quos, nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius: nec, quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem. Tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. Hæc fortasse metuis, & idcirco mortem censes esse sempiternum malum. AV. Adeóne me delirare censes, vt ista esse credam? MAR. An tu hæc esse

esse non credis? A. Minimè verò. M. Malè herclè narras. A. Cur quæso? M. Quia disertus esse possem, si contra ista dicerem. A. Quis enim non in eiusmodi causa: aut quid negotij est, hæc poëtarum & pictorum portenta conuincere? M. Atqui pleni sunt libri philosophorum, contra ista ipsa disserentium. A. Ineptè sanè: quis est enim tam excors, quem ista moueant? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt vlli apud inferos quidem. A. Ita prorsus existimo. M. Vbi sunt ergo hi, quos miseros dicis, aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. A. Ego verò nusquàm illos esse puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt. M. Iam mallem Cerberum metueres, quàm ista tam inconsiderate diceres. A. Quid tandem? M. Quem esse negas, eundem esse dicis. Vbi est acumen tuum? Quum eum miserum esse dicis, qui non sit, tunc eum, qui non sit, dicis esse. A. Non sum ita hebes vt ista dicam. M. Quid dicis igitur? A. Miserum esse (verbi causa) Marcum Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit: miserum Cn. Pompeium, qui tanta gloria morte sit orbatus: omnes denique miseros, qui hac luce careant. M. Reuolueris eodem: sint enim oportet, si miseri sunt: tu autem modò ne-

gabas eos, qui mortui essent. Si igitur non sunt, nihil possunt esse, ita ne miseri quidem sunt. A. Non dico fortasse etiam quod sentio. Nam istud ipsum non esse quum fueris, miserrimum puto. M. Quid miserius, quàm omnino nunquam fuisse? Ita qui nondum nati sunt, miseri iam sunt, quia non sunt: & nosipsi si post mortè miseri futuri sumus, miseri sumus antè quàm nati: ego autem non commemini antè quàm sum natus me miserum: tu si meliore memoria es, velim scire, & ecquid de te recordare. A. Ita iocaris, quasi ego dicam eos esse miseros, qui nati non sunt, & non eos miseros, qui mortui sunt. M. Ergo esse dicis eos? A. Imò quia non sunt, quum fuerint, eos miseros esse. M. Pugnantia te loqui non vides? quid enim tam pugnat, quàm non modò miserum, sed omnino quicquam esse, quod non sit? An tu egressus porta Capena, quum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos? A. Quoniam mè verbo premis, posthàc non ita dicam miseros esse, sed tantùm miseros ob idipsum, quia non sunt. M. Non dicis igitur, miser est Marcus Crassus, sed tantùm, miser Marcus Crassus. A. Ita planè. M. Quasi non necesse sit, quicquid isto modo pronuncies, id aut esse, aut non esse. An tu dialecticisne imbutus quidem es? In primis enim

enim hoc traditur, pronuntiatum omne (sic mihi in præsentia occurrit, vt appellarem ἀξίωμα vtar post alio, si inuenero melius) id ergo est pronunciatum, quod est verum aut falsum. Quum igitur dicis, miser Marcus Crassus: aut hoc dicis, miser est Marcus Crassus, vt possit iudicari verum id, falsum ne sit: aut nihil dicis omninò. A. Age iam concedo non esse miseros, qui mortui sunt: quoniam extorsisti vt faterer, qui omninò non essent, eos ne miseros quidem esse posse. Quid? qui viuimus, cùm moriendum sit, nonne miseri sumus? Quæ enim potest in vita esse iucunditas, quum diei & noctes cogitandum sit, iam iamque esse moriendum? M. Ecquid ergo intelligis, quantum mali de humana conditione deieceris? A. Quonam modo? M. Quia si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam & sempiternum malum haberemus in vita. A. Nunc video calcem, ad quem quum sit decursum, nihil sit præterea extimescendum. M. Sed tu mihi videris Epicharmi acuti, nec insulsi hominis (vt Siculi) sententiam sequi. A. Quam? Non enim noui. M. Dicam si potero Latinè: scis enim me Græcè loqui in Latino sermone non plus solere, quàm in Græco Latinè. A. Et recte quidem: sed quæ tandem est Epicharmi ista sententia? M.

Emori nolo, sed me esse mortuum nihil æstimo. A. Iam agnosco Græcum. Et quoniam coëgisti vt concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse, perfice, si potes, vt ne moriendum quidem esse miserum putem. M. Iam istud quidem nihil negotij est, sed etiam maiora molior. A. Quomodo hoc nihil negotij est? aut quæ sunt tandem ista maiora? M. Quoniam si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum, cui proximum tempus est post mortem, in quo nihil esse mali concedis, Ita ne moriendum quidem esse malum est, id est enim perueniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Verius ista quæso: hæc enim spinosiora prius, vt confitear, me cogunt, quàm vt assentiar. Sed quæ sunt ea, quæ dicis te maiora moliri? M. Vt doceam, si possim, non modò malum non esse mortem, sed bonum etiam esse. A. Non postulo id quidem, aueo tamen audire. Vt enim non efficias, quod vis, tamen, mors vt malum non sit, efficies. Sed nihil te interpello, continentem orationem audire malo. M. Quid si te rogauero aliquid, nónne respondebis? A. Superbum id quidem est, sed nisi quid necesse erit, malo ne roges. M. Geram tibi morem, & ea, quæ vis, vt potero explicabo. Nec tamen quasi Pythius Apollo certa, vt sint & fixa, quæ dixero, sed vt hominum

minculus vnus è multis probabilia, coniectura sequens. Vltrà enim quò progrediar, quàm vt verisimilia videam, non habeo. Certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapientes esse profitentur. A. Tu, vt videtur: nos ad audiendum parati sumus. M. Mors igitur ipsa (quæ videtur notissima res esse) quid sit primùm est videndum. Sunt enim qui discessum animæ à corpore putent esse mortem: sunt qui nullum censeant fieri discessum, sed vnà animum & corpus occidere, animumque cum corpore extingui. Qui discedere animum censent, alij statim dissipari, alij diu permanere, alij semper. Quid sit porrò ipse animus, aut vbi, aut vnde, magna dissentio est. Alijs cor ipsum animus videtur, ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur. Et Nasica ille prudens bis Consul, corculum appellatus, &:

Quid mors.

Quid animus.

Egregiè cordatus homo Catus Ælius sextus. Versus Ennianus.

Empedocles autem animum esse censet, cordi suffusum sanguinem. Alijs pars quædam cerebri visa est animi principatum tenere. Alijs nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem esse animum. Sed alij in corde, alij in cerebro dixerunt animi esse sedem & locum. Animum autem animam etiam ferè nostri declarant nominari. Nam & agere animam, & efflare dicimus,

& animosos, & bene animatos, & ex animi sen-
tētia. Ipse autē animus ab anima dictus est. Ze-
noni Stoico animus ignis videtur, sed hæc qui-
dem quæ dixi cor, cerebrum, animam, ignem
vulgò. Reliqua verò ferè singuli, vt multi antè
veteres. Proximè autem Aristoxenus musicus
idémque philosophus, ipsius corporis intentio-
nem quandam, velut in cantu & fidibus, quæ
harmonia dicitur: sic ex corporis totius natura
& figura varios modos cieri, tanquam in can-
tu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, &
tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, e-
rat multò antè & dictum & explanatum à Pla-
tone. Xenocrates animi figuram, & quasi cor-
pus negauit esse vllam: verùm numerum dixit
esse, cuius vis, vt iam antea Pythagoræ vi-
sum erat, in natura maxima esset. Eius doctor
Plato triplicem finxit animam, cuius principa-
tum, id est, rationem in capite sicut in arce po-
suit: & duas partes separare voluit, iram &
cupiditatem, quas locis suis disclusit: iram in pe-
ctore, cupiditatem subter præcordia locauit.
Dicæarchus autem in eo sermone, quem Co-
rinthi habitum tribus libris exponit, doctorum
hominum disputantium primo libro multos lo-
quentes facit: duobus Pherecratem quendam
Phthiotam senem, quem ait à Deucalione or-
tum, dicerentem inducit, nihil esse omninò ani-
mum,

mum, & hoc esse nomen inane, frustráque animalia & animantes appellari: neque in homine inesse animum, vel animam, nec in bestia: vimque omnem eam, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnibus corporibus viuis equaliter esse fusam, nec separabilem à corpore esse, quippe quæ nulla sit: nec sit quicquam nisi corpus vnum & simplex, ita figuratum vt temperatione naturæ vigeat & sentiat. Aristoteles longè omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio & diligentia, cùm quatuor nota illa genera principiorum esset complexus, è quibus omnia orirentur, quintam quandam naturam censet esse, è qua sit mens: cogitare enim & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari: hæc & similia eorum in horum quatuor generum nullo inesse putat. Quintum genus adhibet vacans nomine, & sic ipsum animum ἐντελέχειαν appellauit nouo nomine, quasi quandam continuatam motionem & peremem. Nisi quæ me fortè fugiunt, hæ sunt ferè omnium de animo sententiæ. Democritum enim illum magnum quidam virum, sed leuibus & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus. Nihil est enim apud illum, quod non atomorum

morum turba conficiat. Harum sententiarum quæ vera sit, Deus aliquis viderit: quæ verisimilis, magna quæstio est. Vtrùm igitur inter has sententias dijudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem vtrunque, si fieri posset, sed est difficile confundere. Quare si, vt ista non differamus, liberari mortis metu possumus, id agamus: sin id non potest, nisi hac quæstione animorum explicata: nunc (si videtur) hoc illud aliàs. M. Quod malle te intelligo, id puto esse commodius: efficit enim ratio, vt quæcunque vera sit earum sententiarum, quæ exposui, mors aut malum non sit, aut sit bonum potiùs. Nam si cor aut sanguis, aut cerebrum est animus: certè quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore: si aër est, fortasse dissipabitur: si ignis, extinguetur: si est, vt placet Aristoxeni, harmonia, dissoluetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omninò animum dicat esse? His sententijs omnibus nihil post mortem pertinere ad quenquam potest: pariter enim cum vita sensus amittitur, non sentientis autem, nihil est vllam in partem quod interfit. Reliquorum sententiæ spem afferunt (si te hoc fortè delectat) posse animos quum è corporibus excesserint, in cælum quasi in domicilium suum peruenire. A. Me verò delectat, idque primum ita esse velim,

lim, deinde etiamsi non sit, sic mihi tamen persuaderi velim. M. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? Euolue diligenter eius eum librum, qui est de Animo: amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci me hercle & quidem sæpius: sed nescio quomodo dum lego assentior: quum posui librum, & mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare: assentio omnis illæ elabitur. M. Quid hoc? dásne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do verò. M. Quid si maneant? A. Beatos esse concedo. M. Sin intereant? A. Non esse miseros (quoniam ne sunt quidem) nam istuc coacti à te paulò antè concessimus. M. Quomodo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficiet animis manentibus, aut non miseros, sensu carentes? A. Expone igitur nisi molestum est, primùm animos, si potes, remanere post mortem. Tum si minus obtinebis (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem. Ego enim istud ipsum vereor ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. M. Autoribus quidem ad istam sententiam, quàm vis obtinere, vti optimis possumus, quod in omnibus causis & debet, & solet valere plurimum. Et primùm quidem omni antiquitate, quæ

quæ quò proprius aberat ab ortu & diuina progenie, eò melius ea fortassè quæ erant vera, cernebat. Itaque vnum illud erat insitum priscis illis (quos Cascos appellat Ennius) esse in morte sensum, neque excessu vitæ sic deleri hominem, vt funditus interiret. Idque cum multis alijs rebus, tum & pontificio iure, & cærimonijs sepulchrorum intelligi licet, quas maximis ingenijs præditi, nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem, atque delentem: sed quandam quasi migrationem commutationemque vitæ, quæ in claris viris & fœminis dux in cœlum soleret esse, in cæteris humi retineretur, permaneret tamen. Ex hac & nostra opinione,

Romulus in cœlo cum dijs agit ævum:

vt fame assentiens, dixit Ennius. Et apud Græcos indeque prolapsos ad nos, & vsque ad Oceanum Hercules, tantus & tam præsens habetur Deus. Hinc Liber de Semele natus, eademque famæ celebritate Tyndaridæ fratres, qui non modò adiutores in prælijs victoriæ populi Romani, sed etiam nuncij fuisse perhibentur. Quid Ino Cadmi filia, nonne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris? Quid totum propè cœlum (ne plures pro-

prosequar) nonne humano genere completum est? Si verò scrutari vetera, & ex ijs, ea quæ scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner, ipsi illi maiorum gentium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cælum reperientur. Quare quorum demonstrantur sepulchra in Græcia: reminiscere (quoniam es initiatus) quæ tradantur mysterijs, tum denique quàm hoc latè pateat intelliges. Sed qui nondum ea quæ multis pòst annis tractari cepissent, physicæ didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognouerant: rationes & causas rerum non tenebant. Visis quibusdam sæpè mouebantur, ijsque maximè nocturnis, vt viderentur ij, qui vita excesserant, viuere. Vt porrò firmissimum hoc afferri videatur, cur deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio. Multi de ijs prauа sentiunt (id enim vicioso more effici solet) omnes esse tamen vim, & naturam diuinam arbitrantur. Nec verò id collocutio hominum aut consensus effecit: non institutis opinio est confirmata, non legibus: omni autem in re consensio omnium gentium, lex naturæ putenda est. Quis est igitur, qui suorum mortem pr[illegible] non eò lugeat, quod eos orbatos vitæ cómmodis arbitretur? Tolle hanc opinionem, luctum

Omniũ mentes deorum opinione imbutæ.

sustu-

ſuſtuleris. Nemo enim mœret ſuo incommodo: dolent fortaſſe & agiuntur, ſed illa lugubris lamentatio, fletúſque mœrens ex eo eſt, quòd eum quem dileximus, vitæ commodis priuatum arbitramur, idque ſentire. Atque hæc ita ſentimus, natura duce, nulla ratione, nullaque doctrina. Maximum verò argumentum eſt, naturam ipſam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quod omnibus curæ ſunt, & maximè quidem, quæ poſt mortem futura ſunt. Serit arbores, quæ alteri ſeculo proſint, vt ait Statius in Synephœbis, quid ſpectans, niſi etiam poſtera ſecula ad ſe pertinere? Ergo arbores ſerit diligens agricola, quarum aſpiciet baccam ipſe nunquam. Vir magnus, leges, inſtituta, Rempub. non ſerit? Quid procreatio liberorum? quid propagatio nominis? quid adoptiones filiorum? quid teſtamentorum diligentia? quid ipſa ſepulchrorum monumenta? quid elogia ſignificant, niſi nos futura etiam cogitare? Quid illud, num dubitas, quin ſpeciem naturæ capi deceat ex optima quaque natura? Quæ eſt igitur melior in hominum genere natura, quàm eorum, qui ſe natos ad homines iuuandos, tutandos, conſeruandos arbitrantur? Abijt ad Deos Hercules: nunquàm abiiſſet, niſi quum inter homines eſſet, eam ſibi viam muniuiſſet. Vetera iam iſta, & religione omnium

nium consecrata. Quid in hac Republica tot, tantosque viros ob Rempublicam interfectos cogitasse arbitramur? ijsdémne vt finibus nomen suum, quibus vita terminaretur? Nemo vnquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. Licuit esse ocioso Themistocli, licuit Epaminundæ, licuit, ne vetera & externa quæram, mihi. Sed nescio quomodo inhæret in mentibus quasi seculorum quoddam augurium futurorum. Idque in maximis ingenijs, altissimisque animis & existit maximè, & apparet facilimè. Quo quidem dempto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus & periculis viueret? loquor de Principibus. Quid poëtæ? nónne post mortem nobilitari volunt? vnde ergo illud:

Aspice ô ciues senis Ennij imaginis vrnam:
Hic vestrûm pinxit maxima facta patrum.

Mercedem gloriæ flagitat ab ijs quorum patres affecerat gloria. Idemque:

Nemo me lachrymis decoret, nec funera fletu
Faxit, cur? volito docta per ora virûm.

Sed quid poëtas? opifices & post mortem nobilitari volunt. Quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Mineruæ, cùm inscribere non liceret? Quid nostri philosophi? nónne in ijs ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? Quod

si

si omnium consensus naturæ vox est, omnésque qui vbique sunt consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui è vita cesserunt, nobis quoque idem existimandum est. Et si quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur (quia natura optima sunt) cernere naturæ vim maximè, verisimile est, cùm optimus quisque maximè posteritati seruiat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus. Sed vt deos esse natura opinamur, qualesque sint ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium. Qua sede maneant, qualesque sint, ratione discendum est, cuius ignoratio finxit inferos, easque formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare. In terram enim cadentibus corporibus, ijsque humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum. Quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt, quos auxerunt poëtæ. Frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ & pueri, mouetur audiens tam grande carmen:

Adsum atque aduenio Acheronte, vix via alta atque ardua
Per splenucas asperis structas saxis pendentibus
Maximus, vbi rigida constat crassa caligo infersum.

Tan-

Tantúmque valuit error, qui mihi quidem iam sublatus videtur, vt corpora cremata cùm scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi. Animos enim per seipsos viuentes, non poterant mente complecti: formam aliquam figurámque quærebant. Inde Homeri tot [illegible]: inde ea quæ meus amicus Appius Nec[illegible]cyonntia faciebat: inde in vicina nostra A[illegible]uerlacus, vnde animæ excitantur obscura v[illegible]mb, aperto ostio alti Acherontis, falso sanguine, imagines mortuorum. Has tamen imagines loqui volunt, quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium laterúmue & pulmonum vi & figura potest. Nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. Magni est autem ingenij, reuocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere. Itaque credo equidem, etiam alios tot seculis disputasse de animis, sed quod literis extet, probo. Pherecides Syrus primùm dixit animos hominum esse sempiternos: antiquus sanè, fuit enim meo regnante gentili. Hanc opinionem discipulus eius Pythagoras maximè confirmauit, qui quum regnante Tarquinio Superbo in Italiam venisset, tenuit magnam illam Græciam cum honore & disciplina, tum etiam autoritate. Multaque secula postea sic viguit Pythagoræo-

Pherecides primus animos dixit esse sempiternos.

goræorum nomen, vt nulli alij docti viderentur. Sed redeo ad antiquos: rationem illi sententiæ suæ non ferè reddebant, nisi quod erat numeris aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt, vt Pythagoræos cognosceret in Italiam venisse, & in ea cùm alios multos, tum Achytam Timæumque cognouisse, & didicisse Pythagoræa omnia, primúmque de animum æternitate non solùm sensisse idem, quod Pyagoras, sed rationem etiam attulisse. Quam, nisi quid dicis, prætermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. An tu, quum me in summam expectationem adduxeris, deseris? Errare me herclè malo cum Platone (quem tu quanti facias scio, & quem ex tuo ore admiror) quàm cum istis vera sentire, M. Macte virtute. Ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. Non igitur dubitamus, an sicut pleraque, sic & hoc? quanquam hoc quidem minimè. Persuadent enim Mathematici terram in medio mundo sitam, ad vniuersi cœli complexum quasi puncti instar obtinere, quod κέντρου illi vocant. Eam porrò naturam esse quatuor omnia gignentium corporum: vt quasi partita habeant inter se & diuisa momenta, vt terrena, & humida suopte nutu & suo pondere ad pares angulos in terram, & in mare ferantur: reliquæ duæ partes,

Terram in medio vniuersi sitam.

tes, vna ignea, altera animalis: vt ille superiores in medium locum mundi gravitate ferantur & pondere: sic hæc sursum rectis lineis in cœlestem locum subuolent, siue ipsa natura superiora appetente, siue quòd à grauioribus leuiora natura pellantur. Quæ quum constent, perspicuum debet esse, animos, quum è corpore excesserint, siue illi sint animales, id est, spirabiles, siue ignei, in sublime ferri. Si verò aut numerus quidam sit animus (quod subtiliter magis quàm dilucidè dicitur) aut quinta illa non nominata magis, quàm non intellecta natura, multò etiam integriora, ac puriora sunt, vt à terra longissimè se efferant. Horum igitur aliquid est animus. Nec tam vegeta mens, aut in corde cerebróue, aut in Empedocleo sanguine demersa iacet. Dicæarchum verò cum Aristoxeno æquali & condiscipulo suo, doctos sanè homines, omittamus: quorum alter condoluisse quidem nunquam videtur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, vt etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex interuallis sonorum nosse possumus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit plures: membrorum verò situs, & figura corporis vacans animo, quam possit harmoniam efficere, non video. Sed hic quidem (quamuis eruditus sit, ficuti est) hæc

gistro concedat Aristoteli, canere ipse doceat. Bene enim illo Græcorum prouerbio præcipitur:

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

Illam verò funditus eiiciamus indiuiduorum corporum leuium & rotundorum concursionem fortuitam, quam tantùm Democritus concalefactam & spirabilem, id est, animalem esse voluit. Is autem animus, qui si est horum quatuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, vt potissimum videtur Panætio, superiora capessat necesse est. Nihil enim habent hæc duo genera promi, & supera semper petunt. Ita id euenit, siue dissipantur procul à terris, siue permanent & conseruant habitum suum: per hæc etiam magis necesse est ferantur ad cœlum, & ab ijs perrumpatur & diuidatur crassus hic & concretus aër, qui est terræ proximus. Calidior est enim, vel potius ardentior animus, quàm est hic aër, quem modò dixi crassum, atque concretum. Quod ex eo sciri potest, quia corpora nostra terreno principiorum genere confecta, ardore animi concalescunt. Accedit, vt eò facilius animus euadat ex hoc aëre, quem sæpè iam appello crassum, eumque perrumpat, quòd nihil est animo velocius. Nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere. Qui si

perma-

permanet incorruptus, suique similis, necesse est ita feratur, vt penetret, & diuidat omne eum hoc, in quo nubes, imbres ventique coguntur, quod & humidum & caliginosum est propter exhalationes terræ. Quam regionem quum superauit animus, naturamque sui similem contingit, & agnouit, victus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insistit, & finem altius se efferendi facit. Quum enim sui similem & leuitatem & colorem adeptus est, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem mouetur, eaque ei demum naturalis est sedes, quum ad sui similem penetrauit, in quo nulla re egens aletur, & sustentabitur, ijsdem rebus quibus astra sustentantur & aluntur. Cúmque corporis facibus inflammari soleamus, ad omnes fere cupiditates, eóque magis incendi, quòd his æmulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profectò tunc erimus beati, quum corporibus relictis, & cupiditatem & æmulationem erimus expertes. Quodque nunc facimus, quum laxati curis simus, vt spectare aliquid velimus & visere, id multò tum faciemus liberius, totosque nos in contemplandis rebus perspiciendisque ponemus: propterea quòd & natura inest mentibus nostris insatiabilis quædam cupiditas veri videndi. Et ore ipse locorum illorum

quò peruenerimus, quò faciliorem nobis cognitionem rerum cœlestium, eò maiorem cognoscendi cupiditatem dabunt. Hæc enim pulchritudo etiam in terris patriam illam & auitam (vt ait Theophrastus) philosophiam, cognitionis cupiditate incensam excitauit. Præcipuè verò fruentur ea, qui tum etiam, quum has terras incolentes circunfusi erant caligine: tamen acie mentis despicere cupiebant. Etenim si nunc aliquid assequi se putant, qui ostium Ponti viderunt, & eas angustias, per quas penetrauit ea, quæ est nominata

Argo, quia Argiui in ea delecti viri
Vecti, petebant pelle inauratã arietis. Aut hi,
Qui Oceani freta illa viderunt:
Europã Libyamq; rapax vbi diuidit vnda.

Quod tãdem spectaculum fore putamus, quum totam terram contueri licebit? eiúsque cùm situm, formam, circunscriptionem, tum & habitabiles regiones, & rursum omni cultu propter vim frigoris aut caloris vacantes? Not enim ne nunc quidem oculis cernimus ea quæ videmus: Neque enim est vllus sensus in corpore. Sed vt non solùm Physici docent, verùm etiam Medici, qui ista aperta & patefacta viderũt, viæ quasi quædam sunt ad oculos, ad nareis, ad aureis, à sede animi perforatæ. Itaque sæpè, aut cogitatione, aut aliqua id morbi impediti,

peditì, apertis atque integris & oculis & auribus, nec videmus, nec audimus: vt facilè intelligi possit animum & videre & audire, non eas partes, quæ quasi fenestræ sunt animi, quibus tamen sentire nihil queat, mens nisi id agat, & adsit. Quid? quod eadem mente res dissimillimas comprehendimus, vt colorem, saporem, calorem, odorem, sonum: quæ nunquam quinque nuncijs animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, vt idem omnium iudex solus esset? Atque ea profectò tum multò puriora & dilucidiora cernentur, quum quò natura fert, liber animus peruenerit. Nam nunc quidem quanquam foramina illa, quæ patent ad animum à corpore, callidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis concretisque corporibus sunt intersepta quodammodo. Quum autem nihil erit præter animum, nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque sit. Quamuis copiosè hæc diceremus si res postularet, quàm multa, quàm varia, quanta spectacula animus in locis cœlestibus esset habiturus. Quæ quidem cogitans, soleo sæpè mirari nonnullorum insolentiam philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, eiusque inuentori & principi gratias exultantes agunt, eumque veneruntur vt Deum: liberatos enim se per eum dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno

ac nocturno metu? Quo terrore? quo metu? quæ est anus tam delira, quæ timeat ista, quæ vos videlicet, si Physica non didicissetis, timeretis? Acherontia templa altæ Orci: pallida Lethei, obnubila, obsita tenebris loca? Non pudet philosophum in eo gloriari, quòd hæc non timeat, & quòd falsa esse cognouerit? Ex quo intelligi potest, quàm acuti natura sint, qui hæc sine doctrina creduturi fuerint. Præclarum autem nescio quid adepti sunt, qui didicerunt se, quum tempus mortis venisset, totos esse perituros. Quod vt ita sit (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum? Nec tamen mihi sanè quicquam occurrit, cur non Pythagoræ sit & Platonis vera sententia. Vt enim rationem nullam Plato afferret (vide quid homini tribuam) ipsa autoritate me frangeret. Tot autem rationes attulit, vt velle cæteris, sibi certè persuasisse videatur. Sed plurimi contra nitentur, animos quasi capite damnatos, morte mulctant. Neque aliud est quicquam, cur incredibilis ijs animorum videatur æternitas, nisi quòd nequeunt, qualis animus sit vacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. Quasi verò intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ confirmatio, quæ magnitudo, qui locus: vt si iam possent in homine vno cerni omnia: quæ nunc tecta sunt, ca-

surus

suríne in conspectum videatur animus, an tanta sit eius tenuitas, vt fugiat aciem. Hæc reputent isti, qui negant animum sine corpore se intelligere posse, videbunt quem in ipso corpore intelligant. Mihi quidem naturam animi intuenti multò difficilior occurrit cogitatio, multoque obscurior, qualis animus in corpore sit, tanquam alienæ domi, quàm qualis quum exierit, & in liberum cœlum, quasi in domum suam, venerit. Si enim quod nunquam vidimus, id quale sit, intelligere non possumus: certè & Deum ipsum, & diuinum animum corpore liberatum cogitatione complecti non possumus. Dicæarchus quidem & Aristoxenes, quia difficilis erat animi, quid aut qualis esset, intelligentia, nullum omninò animum esse dixerunt. Est illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre. Et nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis, quo monet vt se quisque noscat. Non enim credo id præcipit, vt membra nostra, aut staturam figuramue noscamus. Neque nos corpora sumus: neque ego tibi hæc dicens, corpori tuo dico, sed animo. Quum igitur, Nosce te dicit, hoc dicit, Nosce animum tuum. Nam corpus quidem quasi vas est animi, aut aliquod receptaculum. Ab animo tuo quicquid agitur, id agitur à te. Hunc igitur nosse, nisi diuinum esset, non esset hoc acrioris cuiusdam

γνῶθι σεαυτὸν.

Corpus vas animi.

dam animi præceptum, sic vt tributum Deo sit, hoc est, seipsum posse cognoscere. Sed si qualis sit animus, ipse animus nesciat, dic quæso ne esse quidem se sciet? ne moueri quidem se? Ex quo illa ratio nata est Platonis, quæ à Socrate est in Phædro explicata, à me autem posita est in sexto libro de Repub. Quod semper mouetur, id æternum est: quod autem motum affert alicui, quodque ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus, viuendi quoque finem habeat necesse est. Solum igitur quo seipsum mouet, quia nunquam deseritur à se, nunquam ne moueri quidem desinit: quinetiam cæteris quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. Principij autem nulla est origo. Nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest: nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde. Quod si nunquam oritur, ne occidit quidem vnquam. Nam principium extinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec à se aliud creabit: siquidem necesse est à principio oriri omnia. Ita fit vt motus principium ex eo sit, quod ipsum à se mouetur. Id autem nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cœlum, omnisque natura consistat necesse est, nec vim vllam nanciscatur, quæ primo impulsu moueatur. Cùm pateat igitur, æternum id esse quod seipsum moueat,

Ratio immortalitatis animorum. Axioma & causa

quis

quis est qui propriam hanc naturam animis esse attributam neget? Inanimum est enim omne quod pulsu agitatur externo. Quod autem est animatum, id motu cietur & interiore & suo. Nam hæc est propria natura animi atque vis, quæ si est vna ex omnibus, quæ seipsam semper moueat: neque nata certè est, & æterna est: licet concurrant plebij omnes philosophi (sic enim ij qui à Platone & Socrate, & ab illa familia dissident, appellandi videntur) non modò nihil vnquam tam eleganter explicabunt; sed ne hoc quidem ipsum quàm subtiliter concluſum sit, intelligent. Sentit igitur animus se moueri: quod cùm sentit, illud vnà sentit, se visua non aliena moueri: nec accidere posse, vt ipse vnquam à se deseratur. Ex quo efficitur æternitas: nisi quid habes ad hæc, A. Ego verò facilè sum passus, ne in mentem quidem mihi aliquid contrà venire: ita isti faueo sententiæ. M. Quid illa tandem? num leuiora censes quæ declarãt inesse animis hominum diuina quædam? quæ si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam quemadmodum interirent viderem. Nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, neruos, venas, omnem denique membrorum & totius corporis figuram, videor posse dicere, vnde concreta, & quomodo facta sint per animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id vt per eum viueremus, tam na-

Inanimum.

Animatum.

tura

tura putarem hominis vitam sustentari, quàm vitis, quàm arboris: hæc enim etiam dicimus vivere. Item si nihil haberet animus hominis, nisi vt appeteret, aut refugeret, id quoque esset ei commune cum bestijs. Habet primùm memoriam, & eam infinitam rerum innumerabilium, quam quidem Plato recordationem esse vult vitæ superioris. Nam in illo libro qui inscribitur Memnon, pusionem quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimẽsione quadrati: ad ea sic ille respondet vt puer, & tamen ita faciles interrogationes sunt, vt gradatim respondens eò perueniat, quasi geometrica didicisset. Ex quo effici vult Socrates, vt discere nihil aliud sit quàm recordari. Quem locum multò etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit è vita. Docet enim quemuis, qui omnium rerum rudis esse videatur, benè interroganti respondentem, declarare se, non tum illa discere, sed reminiscendo cognoscere: nec verò fieri nullo modo posse, vt à pueris tot rerum atque tantarum insitas & quasi consignatas in animis notiones, quas ἐννοίας vocant Græci, haberemus, nisi animus antequam in corpus intrauisset, in rerum cognitione viguisset. Cúmque nihil esset, vt omnibus locis à Platone disseritur (nihil enim ille putat esse, quod oriatur & intereat, idque

ἔννοια.

solùm

solùm esse quod semper tale sit, quale ἰδέαν appellat ille, nos speciem) non potuit animus hoc in corpore inclusus agnoscere, cognita attulit. Ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur. Neque ea planè videt animus quum repentè in tam insolitum, támque perturbatum domicilium immigrauit. Sed quum se collegit, atque recreauit, tum agnoscit ea reminiscendo: ita nihil aliud est discere, nisi recordari. Ego autem maiore vi etiam quodammodo memoriam admiror. Quid est enim illud quod meminimus, vt quam habet vim, aut vnde naturam? Non quæro quanta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is, qui à Pyrrho legatus ad Senatum est missus Cyneas: quanta nuper Carneades: quanta, quæ modò fuit, Scepsius Metrodorus: quanta noster Hortensius: de communi hominũ memoria loquor, & eorum maximè qui in aliquo maiori studio, & arte versantur, quorum quanta mens sit, difficilè est existimare, ita multa meminerunt. Quorsum igitur hæc spectat oratio? quæ sit illa vis, & vnde sit, intelligendum puto. Non est certè nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. Anima sit animus, ignísue nescio. Nec me pudet, vt istos, fateri nescire, quod nesciam. Illud si vlla alia de re obscura affirmare possem, siue anima, siue ignis sit

ἰδέαν.

Discere esse recordari.

animus,

animus, eum iurarem esse diuinum. Quid enim obsecro te, terráne tibi, aut hoc nebuloso & caliginoso cœlo, aut fata aut concreta videtur tanta vis memoriæ? Si quid sit hoc, non vides: at quale sit, vides. Si ne id quidem, at quantum sit, profectò vides. Quid igitur? vtrum capacitatem aliquam in animo putamus esse, quo tanquam in aliquod vas ea quæ meminimus, infundantur? Absurdum id quidem, qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? An imprimi quasi ceram animum putamus? & memo-

Memoria

riam esse signatarum rerum in mente vestigia? Quæ possunt verborum, quæ rerum ipsarum esse vestigia? quæ porrò tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere? Quid illa vis, quæ tandem est, quæ inuestigat occulta, quæ inuentio atque excogitatio dicitur? Ex hac ne tibi terrena, mortalique natura & caduca concreta ea videtur? aut qui primus, quod summæ sapientiæ Pythagoræ visum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregauit, & ad societatem vitæ conuocauit? aut qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis literarum notis terminauit? aut qui errantium stellarum motus, cursus, progressiones, institionésque notauit? Omnes mai gni etiam superiores, qui fruges, qui vestitum,

qui

qui tecta, qui cultum vitæ, qui præsidia contra feras inuenerunt, à quibus mansuefacti, & exculti, à necessarijs artificijs ad elegantiora defluximus. Nam & auribus oblectatio magna ex parte est inuenta, & temperata varietate & natura sonorum. Et astra suspicimus: tum ea quæ sunt infixa certis locis: tum illa non re, sed vocabulo errantia: quorum conuersiones, omnisque motus qui animus vidit, is docuit similem animum suum esse eius, qui ea fabricatus in cœlo esset. Nam quum Archimedes, lunæ, solis, quinque errantium motus in sperâ illigauit, efficit idem quod ille, qui in Timæo Platonis mundum ædificauit Deus, vt tarditate & celeritate dissimillimos motus vna regeret conuersio. Quod si in hoc mundo fieri sine Deo non potest, ne in spærâ quidem eosdem motus Archimedes sine diuino ingenio potuisset imitari. Mihi verò ne hæc quidem notiora, & iam illustriora carere vi diuina videntur: vt ego, aut poëtam, graue plerunque carmen sine cœlesti aliquo mentis instinctu putem fundere: aut eloquentiam sine maiore quadam vi fluere, abundantem sonantibus verbis, uberibúsque sententijs. Philosophia verò omnium mater artium, quid est aliud, nisi, vt Plato ait, donum: vt ego, inuentum deorum? Hæc nos primùm ad illorum cultum, deinde ad ius hominum

minum, quod situm est in generis humani societate: tum ad modestiam magnitudinemque animi eruduit, eandemque ab animo, tanquam ab oculis, caliginem dispulit, vt omnia supera, infra, prima, vltima, media videremus. Prorsus haec diuina mihi videtur vis, quae tot res efficiat, & tentat. Quid est enim memoria rerum, & verborum? quid porrò inuentio? profectò id, quo nec in Deo quicquam maius intelligi potest. Non enim ambrosia deos, aut nectare, aut Iuuentute pocula ministrante laetari arbitror. Nec Homerum audio, qui Ganymedem ab dijs raptum ait propter formam, vt Ioui pocula administraret: non iusta causa cur Laomedonti tanta fieret iniuria. Fingebat haec Homerus, & humana ad deos transferebat, diuina mallem ad nos. Quae autem diuina? vigere, sapere, inuenire, meminisse. Ergo animus, qui, vt ego dico, diuinus: vt Euripedes audet dicere, Deus est. Et quidem si Deus, aut anima, aut ignis est, idem animus est hominis. Nam vt illa natura caelestis, & terra vacat, & humore, sic vtriusque harum rerum humanus animus expers est. Sin autem quinta quaedam natura, ab Aristotele inducta, primùm haec & deorum est & animorum. Hanc nos sententiam secuti, his verbis in consolatione haec expressimus. Animorum nulla terris origo inueniri potest: nihil

Consolatio Ciceronis liber de morte filiae.

bil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum atque fictum esse videatur. Nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum: ijs enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti possit præsentia, quæ sola diuina sunt. Nec inuenietur vnquam, vnde ad hominem venire possint, nisi a Deo. Singularis est igitur quædam natura atque vis animi, seiuncta ab ijs vsitatis, notisque naturis. Ita quicquid est illud, quod sentit, & sapit, quod vult, quod viget, cœleste & diuinum est, ob eámque rem æternum sit necesse est. Nec verò Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam & libera, & segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsaque prædita motu sempiterno. Hoc è genere, atque eadem è natura est humana mens. Vbi igitur, aut qualis est ista mens? Vbi tua, aut qualis est? potésne dicere? An si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem, ne ijs quidem quæ habeo mihi perte vti licebit? Non valet tantum animus, vt sese ipse videat: ac vt oculus, sic animus sese non videns alia non cernit. Non videt autem quod minimum est, formam suam fortasse, quanquam id quoque. Sed relinquamus, vim certe, la-

gacita-

gacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt: hæc magna, hæc diuina, hæc sempiterna sunt. Qua facie quidem sit, aut vbi habitet, ne quærendum quidem est. Vt quum videmus speciem primùm, candoremque cæli, deinde conuersionis celeritatem tantam, quantam cogitare non possumus, tum vicissitudines dierum, atque noctium, commutationéque temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorúmque omnium moderatorem & ducem solem, lunámque accretione & diminutione luminis, quasi fastorum notantem & significantem dies: tum in eodem orbe in duodecim partes distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissimè seruantes, disparibus inter se motibus: nocturnámque cæli formam vndique syderibus ornatam: tum globum terræ eminentem è mari, fixum in medio mũdi vniuersi loco, duobus oris distantibus, habitabilem & cultum, quarum altera (quã nos incolimus) sub axe posita ad stellas septem. Vnde horrifer Aquilonis stridor gelidas mouetur niues: Altera australis, ignota nobis, quam vocant Græci* ἀντίχθονα. Cæteras partes inculcas, quòd aut frigore rigeant, aut vrantur calore. Hîc autem vbi habitamus, non intermittit suo tempore.

ἀντάξονα.

Cælum nitescere, arbores frondescere,

Vitæ

Vites lætificæ pampinis pubescere,
Ramos baccarum vbertate incurvescere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes scatere, herbis prata conuestirier.
Tum multitudinem pecudum partim ad vescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda: hominemque ipsum, quasi contemplato rem cœli, ac Deorum, ipsorumque cultorem, atque hominis vtilitati agros omnes & maria parentia. Hæc igitur & alia innumerabilia quum cernimus, possumúsne dubitare, quin his præsit aliquis vel effector, si hæc nata sunt, vt Platoni videtur: vel, si semper fuerint, vt Aristoteli placet, moderator tanti operis, & muneris? Sic mētem hominis, quamuis eam non videas, vt Deum non vides, tamen vt Deum agnoscis ex operibus eius: sic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omniúque pulchritudine virtutis, vim diuinam mentis agnoscito. In quo igitur loco est? Credo equidem in capite: & cur credam, afferre possum, sed de hoc alias: nunc vbiubi sit animus, certè quidem in te est. Quæ est ei natura? Propria puto, & sua. Sed fac igneam, fac spirabilem, nihil ad id, de quo agimus: illud modò videto, vt Deum noris, etsi eius ignores & locum & faciem: sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam si ignores & locum & formam.

*In animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi planè in physicis plumbei sumus, quum nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex: quod quum ita sit, certè nec secerni, nec diuidi, nec discerpi, nec distrahi potest, nec interire igitur. Est enim Interitus, quasi discessus, & secretio, ac direptus earum partium, quæ ante interitum iunctione aliqua tenebantur. His & *talibus adductus Socrates, nec patronum quæsiuit ad iudicium capitis, nec iudicibus supplex fuit: adhibuitque liberam contumaciam à magnitudine animi inductam, non à superbia. Et supremo vitæ die de hoc ipso multa disseruit: & paucis antè diebus, quum facilè posset educi è custodia, noluit. Et quum penè in manu iam mortiferum illud teneret poculum, loquutus ita est, vt non ad mortem trudi, verùm in cœlum videretur ascendere. Ita enim censebat, itaque disseruit duas esse vias, duplicesque cursus animorum è corpore excedentium. Nam qui se humanis vitijs cõtaminassent, & se totos libidinibus dedidissent, quibus cæcati, velut domesticis vitijs, atque flagitijs se inquinauissent, vel in Repub. violanda fraudes inexpiabiles concepissent: ijs deuiũ quoddã iter esse seclusum à concilio Deorum. Qui autem se integros, castosque seruauissent, quibus fuisset minima cum corporibus con-*

nteritus quid

alias: talius rationius add.

tantagio, sese ab his semper seuocassent, essentq; in corporibus humanis vitam imitati Deorum, his ad illos, à quibus essent profecti, reditum facilem patere. Itaque commemorat, vt cygni, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quòd ab eo diuinationem habere videantur, qua prouidentes quid in morte boni sit, cum cantu & voluptate moriantur: sic omnibus & bonis & doctis esse faciendum. Nec verò de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod ijs sæpe vsu venit, qui quum acriter oculis deficientem solem intuerentur, vt aspectum omnino amitterent: sic mentis acies seipsam intuens, nonnũquam hebescit: ob eamque causam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans, circumspectans, hæsitans, multa aduersa reuertens, tãquam ratis in mari immenso nostra vehitur oratio. Sed hæc & vetera, & à Græcis. Cato autem sic abijt è vita, vt causam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominãs ille in nobis Deus iniussu hinc nos suo demigrare. Cùm verò causam iustam Deus ipse dederit, vt tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis, næ ille medius fidius vir sapiens lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit. Nec tamen illa vincula carceris ruperit, leges enim vetant, sed tanquam à Magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic à Deo euocatus,

atque emissus exierit. Tota enim philosophorum vita (vt ait idem) commentatio mortis est. Nam quid aliud agimus, quum à voluptate, id est, à corpore, quum à re familiari, quæ est ministra & famula corporis, quum à Repub. quum à negotio omni seuocamus animum? quid, inquam, tum agimus, nisi animum ad seipsum aduocamus, secum esse cogimus, maximeque à corpore abducimus? Secernere autem à corpore animũ, nec quicquam aliud est, quàm emori discere: quare hoc commentemur, mihi crede, disiungamusq́ nos à corporibus: id est, consuescamus mori. Hoc & dum erimus in terris, erit illi cælesti vitæ simile: & quum illuc, ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum: ὁμοίωσις (nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam quum soluti sunt, tardius ingrediũtur, vt hi qui ferro vincti multos annos fuerunt) quò quum venerimus, tum denique viuemus. Nam hæc quidem vita mors est, quam lamentari possem, si liberet. A. Satis tu quidem in consolatione es lamentatus: quam quum lego, nihil malo, quàm has res relinquere: his verò auditis, multo magis. M. Veniet tempus, & retardabis quidẽ celeriter, & siue *retractabis, siue properabis (volat enim ætas.) Tantum autem abest ab eo, vt malum mors sit, quod tibi dudum videbatur, vt verear, ne homini nihil sit non malum

lum aliud certè, sed nihil bonum aliud potius: siquidem vel Dij ipsi, vel cum Dijs futuri sumus. *A.* Quid refert? adsunt enim qui hæc non probent. *M.* Ego autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam vlla vti ratione: vt mors tibi videri malum possit. *A.* Quî potest, quum ista cognouerim? *M.* Quî possit rogas? Caternæ veniunt contradicentium, nec solùm Epicureorum, quos equidem non despicio: sed nescio quo modo doctissimus quisque contemnit, acerrimè autem deliciæ meæ Dicæarchus contra hanc immortalitatem disseruit. Is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, quòd Mitylenis sermo habetur, in quibus vult efficere animos, esse mortales. Stoici autem vsuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus: diu mansuros aiunt animos: semper, negant. Num vis igitur audire, cur etiamsi ita sit, mors tamen non sit in malis? *A.* Vt videtur: sed me nemo de immortalitate depellet. *M.* Laudo id quidem, etsi nihil *nimis oportet confidere. Mouemur enim sæpe aliquo acutè concluso: labamus, mutamusq; sententiam clarioribus in rebus. In his enim est aliqua obscuritas. Id igitur si acciderit, simus armati. *A.* Sanè quidem, sed ne accidat prouidebo. *M.* Nunquid igitur est causæ, quin amicos nostros Stoicos dimittamus? eos dico, qui aiunt, animos manere, è corpore quum excesserint, sed

Mitylenæ vrbs Lesbi

*animis

non semper. Istos verò, qui quod tota in hac causa difficilimum est, suscipiant, posse animum manere corpore vacantem: illud autem quod non modò facilè adcredendum est, sed eo concesso quod volunt consequens, id certè non dant, vi quum diu permanserit, ne intereat. A. Bene reprehendis, & se isto modo res habet. M. Credamus igitur Panætio à Platone suo dissentienti. Quem enim omnibus locis diuinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum Philosophorum appellat, huius hanc vnam sententiam de immortalitate animorum non probat. Vult enim, quod nemo negat, quicquid natum sit interire: nasci autem animos, quod declarat eorum similitudo qui procreantur, quæ etiam in ingenijs, non solùm in corporibus appareat. Alteram autem affert rationem, quod doleat Nihil esse * quum doleat, quàm id ægrum esse quoque possit: quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos, ergo & interire. Hæc refelli possunt. Sunt enim ignorantis, quum de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet, non de partibus ijs, in quibus ægritudines, iræ, libidinésque versentur: quas is, contra quem hæc dicantur, semotas à mente & discu-

*Iam sas putat. * Nam similitudo magis apparet in bestijs, quarum animi sunt rationis expertes

homi-

hominum autem similitudo in corporum figura magis extat: & ipsi animi, magni refert quali in corpore locati sint. Multa enim è corpore existunt, quæ acuant mentem, multa quæ obtundant. Aristoteles quidem ait, omnes ingenioſos melancholicos esse, vt ego me tardiorem esse non molestè feram: enumerat multos, idque quasi constet, rationem cur ita fiat, affert. Quòd si tanta vis est ad habitum mentis in ijs, quæ gignuntur in corpore (ea sunt autem quæcunque sunt quæ similitudinem faciant) nihil necessitatis affert, cur nascatur animi similitudo. Omitto similitudines: vellem adesse posset Panætius, vixit cum Aphricano: quærerem ex eo, cuius suorum similis fuisset Aphricani fratris nepos: facie, patris: vita, omnium perditarum ita similis, vt esset facilè deterrimus. Cuius etiam similis P. Crassi sapientis & eloquentis, & primi hominis nepos, multorumque aliorum clarorum virorum, quos nihil attinet nominare, nepotes & filij. Sed quid agimus? oblitine sumus hoc nunc nobis esse propositum, quum satis de æternitate dixerimus, ne, si interirent quidem animi, quicquam mali esse in morte? A. Ego verò memineram: sed te de æternitate dicentem aberrare proposito facilè patiebar. M. Videò te alta spectare, & velle in cœlum migrare. A. Spero fore, vt contingat id no-

bis: sed fac, vt isti volunt, animos non remanere post mortem: video nos, si ita sit, priuari spe beatioris vitæ. M. Mali verò quid affert ista sententia? Fac enim animum sic interire vt corpus: num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? Nemo id quidem dicit, etsi Democritum insimulat Epicurus, Democritici negant: ne in animo quidem igitur sensus remanet, ipse enim nusquam est. Vbi igitur malum est? quoniam nihil tertium. An quoniam ipse animi discessus à corpore non sit sine dolore? Vt credam ita esse, quàm est id exiguum: & falsum esse arbitror, & fit plerunque sine sensu, nonnunquam etiam cum voluptate: totumq; hoc leue est qualecũque est: fit enim ad punctum temporis. Illud angit, vel potius excruciat, discessus ab omnibus ijs, quæ sunt bona in vita. Vide ne à malis dici verius possit. Quid ego nunc lugeam vitam hominum? verè & iure possum. Sed quid necesse est, quum id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, vitam etiam efficere deplorando miseriorem? Fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipsos, quantum potuimus, consolati sumus. A malis igitur mors abducit, non à bonis. Verùm si quærimus, hoc quidem à Cyrenaico Hegesia sic copiosè disputatur, vt is à rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quod multi his auditis mortem sibi

bi ipsi consciscerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum est, quem ait, quum nihil ei accidisset aduersi, è muro se in mare abiecisse, lecto Platonis libro. Eius autem quem dixi Hegesiæ liber est * ἀποκαρτερῶν, quòd à vita quidam per inediam discedens, reuocatur ab amicis, quibus respondens vitæ humanæ enumerat incommoda. Possem id facere, etsi minus quàm ille, qui omnino viuere expedire nemini putat. Mitto alios, etiámne nobis expedit? qui & domesticis & forensibus solatijs ornamentisq; priuati, certè si antè occidissemus, mors nos à malis, non à bonis abstraxisset. Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum à fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filijs, at quinquaginta Priamus, quibus decem & septem iusta vxore natis, in vtroque eandem habuit fortuna potestatem, sed vsa in altero est. Metellum enim multi filij, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerunt. Priamum autem tanta progenie orbatum, quum in aram confugisset, hostilis manus interemit: hic si viuis filijs, incolumi regno occidisset,

Astante ope barbarica,

Tectis cælatis, laqueatis, vtrum tandem à bonis, an à malis discessisset? Tum profectò videretur à bonis. At certè ei melius euenisset,

* ἀποκαρτερεώτατος.

nec

nec tam flebiliter illa canerentur,

Hæc omnia vidi inflammari,

eripi Priamo vi vitam * euitari,

Iouis aram sanguine turpari.

Quasi verò illa, vel quicquam tum potuerit ei melius accidere: quod si antè occidisset, tamen euentum omnino amisisset, hoc autem tempore sensum malorum amisit. Pompeio nostro familiari quum grauiter ægrotaret Neapoli, melius est factum. Coronati Neapolitani fuerunt, nimirum etiam Puteolani, vulgò ex oppidis publicè gratulabantur: ineptum sanè negotium, & Græculum, sed tamen fortunatum. Vtrum igitur situm esset extinctus, à bonis rebus, an à malis discessisset? Certè à miseris. Non enim cum socero bellum gessisset, nō imparatus arma sumpsisset, non domum reliquisset, non ex Italia fugisset, non exercitu amisso nudus in seruorū ferrum & manus incidisset: non liberi defleti, non fortunæ omnes à victoribus possiderentur. Quod si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset: is propagatione vitæ quot, quantas, quàm incredibiles hausit calamitates? Hæc mortē effugiūtur, etiamsi non euenerint, tamen quia possunt euenire. Sed homines ea sibi accidere posse non cogitant: Metelli sperat sibi quisque fortunam: proinde quasi aut plures fortunati sint, quàm infelices, aut certi quicquam sit in rebus humanis

humanis, aut sperare sit prudentius, quàm timere. Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte priuari: ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, idque esse miserum, certè ita dicant necesse est. An potest is, qui non est, re vlla carere? Triste enim est nomen ipsum carendi: quia subijcitur hæc vis, Habuit, non habet, desiderat, requirit, indiget. Opinor hæc incommoda sunt carentis: caret oculis, odiosa cæcitas: liberis, orbitas: valet hoc in viuis. Mortuorũ autem non vitæ modò cõmodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret: de mortuis loquor qui nulli sunt. Nos qui sumus, num aut si cornibus caremus, aut pennis, sit * qui id dixerit? Certè nemo. Quid ita? Quia quum id non habes, quod tibi nec vsu, nec natura aptum sit, non careas, etiã si sentias te non habere. Hoc premendum, etiam atque etiam est * arguendum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, vt ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. Hoc igitur probè stabilito & fixo, illud excutiendum est, vt sciatur, quid sit carere: ne relinquatur aliquid erroris in verbo. Carere igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis: inest enim velle in carendo, nisi quum sic tanquam in febri dicitur, alia quadam notione verbi. Dicitur enim alio modo etiam carere, quum aliquid

* qui id desiderat

* argumentũ

Carere quid

aliquid non habeas, & non habere te sentias, &
malo, id non dic. tiam si id facilè patiare. Carere enim in morte non dicitur: non enim esset dolendum. Dicitur illud, bono carere, quod est malum: sed ne viuus quidem bono caret, si eo non indiget: sed in viuo
* alias: non potest, intelligi tamen* potest, regno carere. Dici autem hoc in te satis subtiliter non potest, posset in Tarquinio, quum regno esset expulsus: at in mortuo ne intelligi quidem potest. Carere enim sentientis est, nec sensus in mortuo est: ne carere quidem igitur in mortuo est. Quanquam quid opus est in hoc philosophari, quum rem non magnopere egere philosophia videamus? Quotiens non modo ductores nostri, sed vniuersi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerũt? Quæ quidem si timeretur, non L. Brutus arcem eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in prælio concidisset. Non cum Latinis decertans
Decij. pater Decius, cum Hetruscis filius, etiam cum Pyrrho nepos, se hostium telis obiecissent. Non vno bello pro patria cadentes Scipiones Hispania vidisset, Paulum Æmilium Cannæ, Venusia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. Num quis horum miser hodie? ne tum quidem post spiritum extremum. Nec enim potest esse miser quisquam sensu perempto. A. At id ipsum odiosum est, sine sensu esse. M. Odiosum, si id esset carere. Quum verò perspicuum

sit,

sit, nihil posse in eo esse, qui ipse non sit: quid potest esse in eo odiosum, qui nec careat, nec sentiat? Quanquam hoc quidem nimis sæpe, sed eò quòd in hoc inest omnis animi cõtractio ex metu mortis. Qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo & corpore consumpto, totoq; animante deleto, & facto interitu vniuerso, illud animal quod fuerit factum, esse nihil: is plane perspiciet inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & Regem Agamemnonem, nihil intereße: nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum, quàm illo viuo ego fecerim Romam captam. Cur igitur & Camillus doleret, si hæc post trecentos & quinquaginta ferè annos euentura putaret? & ego doleam, si ad decem millia annorum gentem aliquam vrbem nostram potituram putem? Quia tanta charitas patriæ est, vt eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. Itaque non deterret sapientem mors, quæ propter incertos casus quotidie imminet, & propter breuitatem vitæ nunquam longè potest abesse, quo minus in omme tempus Reipub. suisque consulat, & posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam mortalem esse animum iudicantem, æterna moliri non gloriæ cupiditate, quam sensurus non sit, sed virtutis, quàm necessariò gloria, etiam si tu id non agas, consequatur,

tur. Natura verò sic se habet: vt quomodo initium nobis rerum omnium ortus noster attulit, sic exitum mors: & vt nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. Itaque quid potest esse mali, quum mors nec ad viuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. Quam qui leuiorem faciunt, somni similimam volunt esse: quasi verò quisquam ita nonaginta annos velit viuere, vt quum sexaginta confecerit, reliquos dormiat. Ne suos quidem id velint, non modò ipse. Endymion verò, si fabulas audire volumus, nescio quando in Latino obdormiuit, qui est mons Cariæ, nondum opinor experrectus. Non igitur eum curare censes, quum Luna laboret, à qua consopitus putatur, vt eum dormientem oscularetur? Quid curet autem qui ne sensum quidem? Habes somnum imaginem mortis, eamque quotidie induis: & dubitas quin sensus in morte nullus sit, quum in eius simulachro videas esse nullum sensum? Pellantur ergo istæ ineptiæ penè aniles, ante tempus mori miserum esse. Quod tandem tempus? naturæne? at ea quidem dedit vsuram vitæ tanquam pecuniæ, nullam præstituta die. Quid est igitur quod querare, si repetit quã vult? ea enim conditione acceperat. Idem si puer paruus occidit, æquo animo ferendum putant: si verò in cunis, ne querendum quidem

quidem: atqui ab hoc acerbius exigit natura quod dederat. Nondum gustauerat, inquiunt, vitæ ſuauitatem: hic autem iam ſperabat magna, quibus frui cœperat. At id quidem ipſum in cæteris rebus melius putatur, aliquam partem, quàm nullam attingere: cur in vita ſecus? Quanquam non male ait Callimachus, multo ſepius lachrymaſſe Priamum quàm Troilum. Eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur. Cur? Nam (reor) nullis, ſi vita longior daretur, poſſet eſſe iucundior: nihil eſt enim profectò homini prudentia dulcius, quàm, vt cætera auferat, affert certè ſenectus. Quæ verò ætas longa eſt? aut quid omnino homini longum? nónne modò pueros, modò adoleſcentes in curſu à tergo inſequens: nec opinantes aſſequuta eſt ſenectus? Sed quia vltrà nihil habemus, hoc longum ducimus. Omnia iſta perinde, vt cuiq; data ſunt pro rata parte à vita, longa aut breuia dicuntur. Apud Hypanim fluuium, qui ab Europæ parte in Pontũ influit, Ariſtoteles ait beſtiolas quaſdam naſci, quæ vnũ diem viuant. Ex his igitur hora viij. quæ mortua eſt, prouecta ætate mortua eſt: quæ verò occidente ſole, decrepita, eò magis ſi etiam ſolſtitiali die. Confer noſtram longiſſimam ætatem cum æternitate, in eadem propemodum breuitate, qua illæ beſtiolæ reperiemur. Cõtemnamus igitur

tur omnes ineptas (quod enim leuius huic le
tati nomen imponam?) totámque vim bene
uendi in animi robore ac magnitudine, vt in
mnium rerum humanarum contemptione ac
spicientia, & in omni virtute ponamus. N
*molissimis nunc quidem cogitationibus * molestissimis
fœminamur: vt si ante mors adueniet, qu
Chaldæorum promissa consecuti sumus, spol
magnis quibusdam bonis, illusi, destituti ique
deamur. Quòd si expectando & desiderando
demus animis, cruciamur, angimur. Pro di
*quàm optabiliter iter illud ineundum esse deb. mortales, *quàm illud iter iucundum esse deb
quo confecto, nulla reliqua cura, nulla solicitu
futura sit? quàm me delectat Theramenes, qu
elato animo est? Etsi enim flemus quum leg
mus, tamen non miserabiliter vir clarus emo
tur, qui quum coniectus in carcerem, trigi
*ebibisset, iussu tyrannorum venenum vt sitiens *obdux
set, reliquum sic è poculo eiecit, vt id resonare
Quo sonitu reddito arridens, Propino, inqu
hoc pulchro Critiæ: qui in eum fuerat tetem
mus. Græci enim in conuiuijs solent nomina
cui poculum tradituri sunt. Lusit vir egregi
extremo spiritu, quum iam præcordijs cocepta
mortem contineret. Vereque ei, qui venenu
præbuerat, mortem est eam auguratus, quæ bre
consequuta est. Quis hanc animi maximi æqu
tatem in ipsa morte laudaret, si mortem mal
iudic

iudicaret? Vadit in eundem carcerem, atque in eundem paucis post annis scyphum Socrates eodem scelere iudicum, quo tyrannorum Theramenes. Quæ est igitur eius oratio, qua facit eum Plato vsum apud iudices iam morte multatum? Magna me, inquit, spes tenet, iudices, benè mihi euenire quòd mittar ad mortem. Necesse est enim sit alterum de duobus, vt aut sensus omnino mors omnes auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. Quæmobrem sive sensus extinguitur, morsque ei somno similis est, qui nonnunquam etiam sine visis somniorum placatissimam quietem affert, dij boni quid lucri est emori? aut quàm multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur? cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis, quis me beatior? Sin vera sunt quæ dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas, qui è vita excesserũt, incolunt, id multò iam beatius est, te, quum ab ijs, qui se iudicum numero haberi volũt, euaseris, ad eos venire, qui verè iudices appelletur, Minoëm, Rhadamanthum, Æacum, Triptolemum: conueniréque eos, qui iustè, & cum fide vixerint. Hæc peregrinatio mediocris vobis videri potest? vt verò colloqui cum Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo liceat, quanti tandem æstimatis? Equidem sæpe emori, si fieri posset, vellem, vt ea

quæ dico, mihi liceret inuenire. Quanta delectatione autem afficerer, quum Palamedem, quum Aiacem, quum alios iudicio iniquorum circumuentos conuenirem? Tentarem etiam summi Regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, & Vlyssis, Sisyphique prudentiam. Nec ob eam rem, quum hæc exquirerem, sicut hîc faciebam, capite damnarer. Ne vos quidem iudices ij qui me absoluistis, mortem timueritis. Nec enim cuiquam bono mali quicquam euenire potest nec viuo, nec mortuo, nec vnquam eius res à dijs immortalibus negligentur, nec mihi ipsi hoc accidit fortuitò. Nec verò ijs, à quibus accusatus sum, aut à quibus condemnatus, habeo quod succenseam, nisi quòd mihi nocere se crediderunt. Et hoc quidem hoc modo, nihil autem melius æstimo. Sed tempus est, inquit, iam hinc abire me vt moriar, vos vt vitam agatis. Vtrum autem sit melius, dij immortales sciunt, hominem quidem scire arbitror neminem. Næ ego haud paulò hunc animum malim, quàm eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicauerunt. Et si quod præter deos negat scire quenquam, id scit ipse vtrum melius sit, nam dixit antè: sed suum illud, nihil vt affirmet, tenet ad extremum. Nos autem teneamus, vt nihil censeamus esse malum, quod sit à natura datum omnibus, intelligamúsque si mors malum sit, esse sempiternum

malum

malum. Nam vitæ miseræ mors finis esse videtur: mors si est misera, finis esse nullus potest. Sed quid ego Socratem aut Theramenem, præstantes viros virtutis & sapientiæ gloria commemoro? quum Lacedæmonius quidam, cuius ne nomen quidem proditum est, mortem tantopere contempserit, vt quum ad eam duceretur, damnatus ab Ephoris, & esset vultu hilari atque læto, dixissetque ei quidam inimicus, Contemnisne leges Lycurgi? responderit, Ego verò illi maximam gratiam habeo, quòd me ea pœna multauerit, quam sine mutuatione, & sine versura possem dissoluere. O verum Sparta dignum! vt mihi quidem qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse videatur. Taleis innumerabileis nostra ciuitas tulit. Sed quid duces & principes nominem? quum legiones scribat Cato sæpe alacreis in eum locum profectas, vnde redituras se non arbitrarentur? Pari animo Lacedæmonij in Thermopylis occiderunt. In quos Simonides,

Dic hospes Spartæ, nos te hic vidisse iacentes,
Dum sanctis patriæ legibus obsequimur.

Quid ille dux Leonidas dicit? Pergite animo forti Lacedæmonij, hodie apud inferos fortasse cœnabimus. Fuit hæc gens fortis, dum Lycurgi leges vigebant. E quibus vnus, quum Perses hostis in colloquio dixisset glorians,

Solem præ iaculorum multitudine & sagitta-
rum non videbitis: in vmbra igitur, inquit, pu-
gnabimus. Viros commemoro. Qualis ta-
dem Lacæna, quæ quum filium in prælium m
sisset, & interfectum audisset: Idcirco, inqui
genueram, vt esset qui pro patria mortem n
dubitaret occumbere. Esto: fortes & duri Spa-
tiatæ, magnum habet vim Reip. disciplina. Q
Cyrenæum Theodorum Philosophum non ign
bilem, nónne miramur? cui quum Lysimach
Rex crucem minaretur, Istis quæso, inquit, is
horribilia minitare purpuratis tuis: Theodo
quidem nihil interest humi ne, an sublimè pu
trescat. Cuius hoc dicto admoneor, vt aliquid
tiam de humatione, & sepultura dicendum ex
stimem, rem non difficilem, his præsertim cogn
tis, quæ de nihil sentiendo paulò antè dicta sun
de qua Socrates quidem quid senserit, apparet
eo libro, in quo moritur, de quo iam tam mul
diximus. Quum enim de immortalitate anim
rum disputauisset, & iam moriendi tempus v
geret, rogatus à Critone, quemadmodum sepel
vellet: Multam verò, inquit, opera amici fr
stra consumpsi. Critoni enim nostro non persu
*mei me hinc auolaturum, neque quicquam * me*
licturum. Verumtamen Crito si me assequi p
tueris, aut sicubi nactus eris, vt tibi videbitu
sepelito. Sed mihi crede, nemo me vestrum, q
hi

hinc excesserò, consequetur. Præclarè id quidem, qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. Durior Diogenes, & id quidem sentiens, sed vt Cynicus asperius, projici se iussit inhumatum. Tum amici, Volucribús ne & feris? Minimè verò, inquit, sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. Quî poteris? illi, non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti? Præclarè Anaxagoras, qui quum Lampsaci moreretur, quærẽtibus amicis, vellétne Clazomenas in patriam, si quid accidisset, afferri: Nihil necesse est, inquit: vndique enim ad inferos tantundem viæ est. Totaque de ratione humationis vnum tenendum est, ad corpus illam pertinere, siue occiderit animus, siue vigeat. In corpore autem perspicuum est, vel extincto animo, vel elapso, nullum residere sensum. Sed plena errorum sunt omnia. Trahit Hectorem ad currum religatum Achilles, lacerari eum, & sentire credo putat: ergo hic vlciscitur, vt quidem sibi videtur. At illa sicut acerbissimam rem mæret,

Vidi, videre quod me passa egerrimè,
Curru Hectorem quadriugo raptarier.

Quem Hectorem? aut quãdiu ille erit Hector? Melius Accius, & aliquando sapiens Achilles,

Imò enim verò corpus Priamo reddidi, Hectorem abstuli. Non igitur Hectora traxisti, sed

corpus, quod fuerat Hectoris. Ecce alius exoritur è terra, qui matrem dormire non sinat,

Mater te appello, tu quæ curam somno suspenso leuas,
Neque te mei miseret, surge & sepeli natum.

Hæc cum pressis & fletibus modis, qui totis theatris mœstitiam inferant, concinuntur: difficile est non eos qui inhumati sunt, miseros iudicare.

Prius quàm feræ, Volucresque.

Metuit ne laceratis membris minus bene vtatur: ne combustis, non extimescit.

Heu reliquias semiassi Regis denudatis ossibus,
Per terram sanie dilibutas fœdè diuexarier.

Non intelligo quid metuat, quum tam bonos septenarios fundat ad tibiam. Tenendum est igitur, nihil curandum esse post mortem, quum multi inimicos etiam mortuos puniunt. Execratur luculentis sanè versibus apud Ennium Thyestes: primùm vt naufragio pereat Astrem. Durum hoc sanè: talis enim interitus non est sine grani sensu. Illa inania.

Ipse summis saxis fixus asperis
Euisceratus latere pendes, saxa spargès tabo,
Sanie, & sanguine atro.

Non ipsa saxa magis sensu omni vacabam, quàm ille latere pendens, cui se hic cruciatum

censet

censet optare quàm essent dura, si sentiret? Nulla sine sensu sunt. Illud verò per quam inane,

Neque sepulchrum quo recipiat, habeat portum corporis,

Vbi remissa humana vita corpus requiescat à malis.

Vides quanto hæc in errore versentur. Portum esse corporis, & requiescere in sepulchro putat mortuum. Magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit quatenus esset quidque curandum. Sed quid singulorum opiniones animaduertam, nationum varios errores perspicere quum liceat? Condiunt Ægyptij mortuos, & eos domi seruant. Persæ etiam cera circunlitos condiunt, vt quam maximè permaneant diuturna corpora. Magorum mos est, non humare corpora suorum, nisi à feris sint antea laniata. In Hyrcania plebs publicos alit canes, optimates domesticos. Nobile autem genus canum illud scimus esse, sed pro sua quisque facultate parat à quibus lanietur: eamque optimam illi esse censent sepulturam. Permulta alia colligit Chrysippus, vt est in omni historia curiosus: sed ita tetra sunt quædam, vt ea fugiat, & reformidet oratio. Totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris, ita tamen vt mortuorum corpora nihil sentire sentiamus. Quantum autem

consuetudini famæque dandum sit, id curent vi-
ui: sed ita vt intelligant, nihil ad mortuos perti-
nere. Sed profectò mors tum æquissimo animo
oppetitur, quum suis se laudibus vita occidens
consolari potest. Nemo parum diu vixit, qui
πρῶτον. virtutis perfectæ perfecto functus est munere.
Multa mihi ipsi ad mortem tempestiua fuerunt,
quæ vtinam potuissem obire. Nihil enim iam
acquirebatur: cumulata erant officia vitæ, cùm
fortuna bella restabant. Quare si ipsa ratio mi-
nus perficiet, vt mortem negligere possimus, at
vita acta perficiat, vt satis superque vixisse vi-
deamur. Quanquam enim sensus abierit, tamen
summis & proprijs bonis laudis & gloriæ, quã-
uis non sentiant, mortui non carent. Etsi enim
nihil in se habeat gloria cur expetatur, tamen
virtutem tanquam vmbra sequitur. Verum
multitudinis iudicium de bonis (siquando est)
magis laudandum est, quàm illi ob eam rem
beati. Non possum autem dicere quoquomodo
hoc acciperetur, Lycurgum, Solonem, legum &
publicæ disciplinæ carere gloria: Themistoclem,
Epaminondam, bellicæ virtutis. Antè enim Sa-
laminam ipsam Neptunus obruet, quàm Sala-
minij trophæi memoriam: priusq; Bœotia Leu-
ctra tollentur, quàm pugnæ Leuctricæ gloria.
etiam Multo autem tardius fama deseret Curium,
Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos

Aphri-

Aphricanos, Maximum, Marcellum, Paulum, Catonem, Lælium, innumerabiles alios. Quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed vera bonorũ laude metiens, fidenti animo (si ita res fert) gradietur ad mortem, in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognouimus. Secundis verò suis rebus volet etiam mori. Non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest, quàm molesta decessio. Hanc sententiam significare videtur Laconis illa vox, qui quũ Rhodius Diagoras Olympionices nobilis, vno die duos suos filios victores Olympiæ vidisset, accessit ad senẽ & gratulatus, Morere Diagora, inquit: non enim in cælum ascensurus es. Magna hæc, & nimium fortasse Græci putant, vel tum potius putabant. Isque qui hæc Diagoræ dixit, permagnum existimans treis Olympianicas vna è domo prodire, cunctari illum diutius in vita fortunæ obiectum inutile putabat ipsi. Ego autem tibi quidem quod satis esset paucis verbis, vt mihi videbar, responderam. Concesseras enim nullo in malo mortuos esse, sed ob eam causam contendi, vt plura dicerem, quòd in desiderio & luctu hæc est consolatio maxima. Nostrum enim, & nostra causa susceptum dolorem modicè ferre debemus, ne & nosmetipsos amare videamur. Illa suspicio intollerabili dolore cruciat, si opinamur eos

quibus

quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in ijs malis, quibus vulgò opinantur. Hanc excutere opinionem mihimet radicitus volui, eoque fui fortasse longior. A. Tu longior? non mihi quidem: prior enim pars orationis tuæ faciebat, vt mori cuperem: posterior, vt modò non nollem, modò non laborarem. Omni autem ratione illud certè perfectum est, vt mortem non ducerem in malis. M. Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus? an iam hanc artem planè relinquimus? A. Tu verò istam ne reliqueris, quam semper ornasti, & quidem iure. Illa enim te (verum si loqui volumus) ornauerat. Sed quinam est iste epilogus? aueo enim audire quicquid est. M. Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte, nec verò ea fingere ipsi, sed Herodoto autore, alijsque pluribus. Primum Argiæ sacerdotis, Cleobis & Biton, filij prædicantur. Nota fabula est. Quum enim illam ad solenne & statutum sacrificium curru vehi ius esset, satis longè ab oppido ad fanum, morarenturque iumenta: tunc iuuenes ij, quos modo nominaui, veste posita corpora oleo perunxerunt, ad iugum accesserunt. Ita sacerdos aduecta in fanum, quum currus esset ductus à filijs, precata à Dea dicitur, vt illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari

posset

possit à Deo. Post epulatos cum matre adolescentes somno se dedisse, mane inuentos esse mortuos. Simili precatione Trophonius & Agamedes vsi dicuntur: qui quum Apollini Delphis templum exædificauissent, venerantes Deum petierunt mercedem non paruam quidem operis & laboris sui, nihil certi, sed quod esset optimum homini. Quibus Apollo se id daturum ostendit post eius diei diem tertium: qui vt illuxit, mortui sunt reperti. Iudicauisse Deum dicunt, & eum quidē Deum, cui reliqui Dij concessissent, vt præter cæteros diuinaret, Mortem esse optimam homini. Adfertur etiam de Sileno fabella quædam, qui quum à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur, Docuisse Regem, Non nasci, homini lōgè optimum esse: proximū autem, Quam primum mori. Qua est vsus sententia in Cresphōte Euripides,

Nam nos decebat cœtus celebrantes domum
Lugere, vbi esset aliquis in lucem editus,
Humanæ vitæ varia reputantes mala:
At qui labores morte finisset graues,
Hunc omnes amicos laude & lætitia exequi.

Simile quiddam est in consolatione Crantoris. Ait enim *Terineum quendam Elisium, quum grauiter filij mortem mœreret, venisse in Psychomantium, quærentem, quæ fuisset tantæ calamitatis causa: huic in tabellis treis huiusmodi

*Thermaneū Eleusium

modi versiculos datos,

Ignaris homines in vita mentibus errant,
Euthynous potitur fatorum*numine læto:
Sic fuit vtilius finiri ipsíque tibíque.

*munere

His & talibus autoribus vsi, confirmant eam rem à Dijs immortalibus indicatam. Alcidamus quidam rhetor antiquus in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis, quæ constat ex enumeratione malorum humanarum, cui rationes eæ, quæ exquisitius à Philosophis colliguntur, defuerunt, vbertas orationis non defuit. Claræ verò mortes pro patria oppetitæ, non solum glorioſæ rhetoribus, sed etiam beatæ videri solent. Repetunt ab Erichtheo, cuius etiam filiæ cupidè mortem expetiuerunt pro vita ciuium: Codrum qui se in medios immisit hostes famulari veste, ne posset agnosci, si esset ornatu regio, quòd oraculum erat datum, si Rex interfectus esset, victrices Athenas fore. Menecheus verò non prætermittitur, qui oraculo edito, largitus est patriæ suum sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandum iubet, vt hostium sanguis eliciatur suo. Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Aristogiton: Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent. Nostros non norunt, quos enumerare magnum est, ità sunt multi, quibus videmus optabiles fuisse mortes cum gloria. Quæ quum ita sint,

sint, magna tamen eloquentia est vtendum, atque ita velut superiore è loco concionandum, vt homines mortem vel optare incipiant, vel certè timere desistant. Nam si supremus ille dies non extinctionem, sed commutationem affert loci: quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino: quid melius, quàm in medijs vitæ laboribus obdormiscere, & ita comminuentem somno consopiri sempiterno? Quod si fiat, melior Ennij, quàm Solonis oratio. Hic enim noster,

Nemo me lacrymis decoret, inquit, nec funera fletu
Faxit. At verò sapiens ille,
Mors mea ne careat lacrymis, linquamus amicis
Mœrorem, vt celebrent funera cum gemitu.

Nos verò si quid tale acciderit, vt à Deo denuntiatum videatur, vt exeamus è vita, læti, & agentes gratias pareamus, emitiq́ue nos è custodia, & leuari vinculis arbitremur, vt aut in æternam, & planè in nostram domum remigremus, aut omni sensu molestiaq́ue careamus. Sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen simus animo, vt horribilem illum diem alijs, nobis faustum putemus: nihilq́ue in malis duramus, quod si vel à Dijs immortalibus, vel à natura parente omnium constitutum. Non enim temerè, nec fortuito sati, & creati sumus, sed profectò fuit quædam

quædam vis, quæ generi consuleret humano, nec id gigneret, aut aleret, quod quum exantlauisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum. Portum potius paratum nobis, & perfugium, putemus, quò vtinam velis passis peruehi liceat. Sin reflantibus ventis reijciemur, tamen eodem paulò tardius referamur necesse est. Quod autem omnibus necesse est, idne miserum esse vni potest? Habes epilogum, nequid prætermissum aut relictum putes.

A. Ego verò: & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. M. Optime inquam. Sed nunc quidem valetudini tribuamus aliquid. Cras autem, & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc: & ea potissimum, quæ leuationem habeant ægritudinem, formidinum, cupiditatum, qui omnis è philosophia est fructus vberrimus.

***

M. T.

M. T. C. TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER SECVNDVS,

De tolerando dolore.

NEOPTOLEMVS quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino haud placere. Ego autem, Brute, necesse mihi quidem arbitror philosophari. Nam quid possum, præsertim nihil agens, agere melius? Sed non paucis, vt ille. Difficile enim est in philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque, aut omnia. Nam nec pauca, nisi è multis eligi possunt: nec qui pauca perceperit, non idem reliqua eodem studio persequetur. Sed tamen in vita occupata, atque vt Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa multum sæpe prosunt, & ferunt fructus: sed non tantos, quanti ex vniuersa philosophia percipi possunt: tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: velut ex ea disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemptio, quæ non minimum valet ad animum metu liberandum. Nam qui id

id, quod vitari non potest, metuit, is viuere animo quieto nullo modo potest. Sed qui, non modo, quia necesse est mori, verumetiam quia nihil habet mors quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi præsidium ad beatam vitam comparat. Quanquam non sumus ignari, multos studiosè contrà esse dicturos: quod vitare nullo modo potuimus, nisi nihil omnino scriberemus. Etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus, non comprobentur: popularis enim illa facultas, & effectus eloquentiæ est audientium approbatio. Sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent, quemque sperandi sibi eundem & benedicendi finem proponerent, & quum obruerētur copia sententiarum atque verborum, ieiunitatem & famem se malle, quàm vbertatem & copiam dicerent, vnde erat exortum genus Atticorum, ijs ipsis qui id sequi se profitebantur, ignotum, qui iam conticuere, penè ab ipso foro irrisi: quid futurum putamus, quum adiutore populo, quo vtebamur ante a, nunc minimè nos vti posse videamus? Est enim philosophia paucis cōtenta iudicibus, multitudinem consultò ipsa fugiens, ciique ipsi & suæ spectata, & inuisa: vt vel si quis vniuersam velit vituperare, secundo id populo facere possit: vel si eam, quam nos maximè sequimur, conetur in-

uidere

audere, magna habere possit auxilia reliquorum philosophorum disciplinis. Nos autem vniuersæ philosophiæ vituperationibus respondimus in Hortensio. Pro Academia autem quæ dicenda erant, satis accuratè in Academicis quatuor libris explicata arbitramur. Sed tamen tantum abest, vt scribi contra nos nolimus, vt id etiam maximè optemus. In ipsa enim Græcia philosophia tanto in honore vnquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus dissentionibusq; viguisset. Quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, vt huius quoq; generis laudem iam languenti Græciæ eripiant, & perferant in hanc vrbem, sicut reliquas omnes, quæ quidem erant expetendæ, studio atque industria sua maiores nostri transtulerunt. Atque Oratorum quidem laus ita ducta ab humili venit ad summum, vt iam (quod natura fert in omnibus ferè rebus) senescat, breuique tempore ad nihilum ventura videatur. Philosophia nascatur Latinis quidem literis ex his temporibus, eamque nos adiuuemus, nosque ipsos redargui refelliq; patiamur: quod ij ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam destinatisq; sententijs quasi addicti & consecrati sunt, eaq; necessitate constricti, vt etiam quæ non probare soleant, ea cogantur constantiæ causa defendere. Nos qui sequimur probabilia, nec vltra, quàm id quod verisimile occurrerit,

rerit, progredi possumus, & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus. Quòd si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus: in quibus multitudo infinita librorum est, propter eorum multitudinem qui scripserunt. Eadem enim dicuntur à multis: ex quo libris omnia referserius. Quod accidet etiam nostris, si ad hæc studia plures confluxerint. Sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam differendi elegantia, ratione & via philosophantur. Est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos appellari volunt, quorum dicuntur esse Latini sanè multi libri, quos non contemno quidem, quippe quos nunquam legerim: sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distinctè, neque distributè, neque eleganter, neque ornatè scribere, lectionem sine vlla delectatione negligo. Quid enim dicant, & quid sentiant ij, qui sunt ab ea disciplina, nemo mediocriter quidem doctus ignorat. Quamobrem, quoniam quemadmodum dicant ipsi non laborant: cur legendi sint, nisi ipsi inter se, qui idem sentiunt, non intelligo. Nam vt Platonem, reliquosq; Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non studiosissimè consectantur: Epicurum autem & Metrodorum non ferè præ-

ter

ctersuos quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ij soli legunt, quæ illa rectè dici putant. Nobis autem videtur quicquid literis mandetur, id commendari omnium eruditorum lectione decere. Nec si ipsi minus consequi possumus, idcirco minus id ita faciendum esse sentimus. Itaque mihi semper Peripateticorum, Academiæq; consuetudo de omnibus rebus in contrarias partes disserendi, non ob eam causam solùm placuit, quòd aliter non posset quid in quaque re verisimile esset inueniri: sed etiam quòd esset ea maxima dicendi exercitatio, qua princeps vsus est Aristoteles, deinde eum qui sequuti sunt: nostra autem memoria Philo, quem nes frequenter audiuimus, instituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philosophorum. Ad quam nos consuetudinem à familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumpsimus. Itaque quum ante meridiem actioni operam dedissemus, sicut pridie fecerāmus, post meridiem in Academiam descendimus. In qua disputationem habitam, non quasi narrantes exponimus, sed eisdem ferè verbis, vt actum disputatumq; est. Est igitur ambulantibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus, & à tali quodam inductus exordio. A. Dici non potest, quàm sim hesterna disputatione tua delectatus, vel potius adiutus. Etsi enim mihi con-

ſcius ſum, nũquam me nimis cupidum fuiſſe vitæ: tamen obijciebatur interdum animo metus quidam, & dolor cogitanti, fore aliquando finem huius lucis, & amiſſionem omnium vitæ commodorum. Hoc genere moleſtiæ ſic (mihi crede) ſum liberatus, vt nihil minus curandum putem. M. Mirimè mirum id quidem. Nam efficit hoc philoſophia: medetur animis, inanes ſolicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, Philoſophiæ vis. *pellit timores. Sed hæc eius vis non idem poteſt apud omnes, tum valet multum, quum eſt idoneam complexa naturam. Fortes enim non modò fortuna adiuuat, vt eſt in vetere prouerbio, ſed multò magis ratio quæ quibuſdam quaſi præceptis confirmat vim fortitudinis. Te natura excelſum quẽdam videlicet, & altum, & humana diſpicientem genuit. Itaque facile in animo forti contra mortem hãbita inſedit oratio.* **num** *Sed hæc eadem * non cenſes apud eos ipſos valere, niſi admodum paucos, à quibus inuenta, diſputata, conſcripta ſunt? Quotus enim quiſque philoſophorum inuenitur, qui ſit ita moratus, ita animo ac vita conſtitutus, vt ratio poſtulat, qui diſciplinam ſuam non oſtentationem ſcientiæ, ſed legem vitæ putet: quiq; obtemperet ipſe ſibi, & decretis ſuis pareat? Videre licet alios tanta leuitate & iactatione, ijs vt fuerit non didiciſſe melius: alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos,*

multos

multos libidinum seruos, vt cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio: quod quidem mihi videtur esse turpissimum. Vt enim si grãmaticum se professus quispiam, barbarè loquatur: aut si absurdè canat is, qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, cuius profitetur scientiam: sic philosophus in ratione vitæ peccãs, hoc turpior est, quòd in officio, cuius magister esse vult, labitur, artemque vitę professus delinquit in vita. A. Nonne verendum igitur, si est ita vt dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes? Quod est enim maius argumentum nihil eam prodesse, quàm quosdam perfectos philosophos turpiter viuere? M. Nullum verò id quidem argumentum est. Nam vt agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur, falsumque illud ac improbè,

Et si in segetem sunt deteriorem datæ
Fruges, tamen ipsæ suapte natura enitent:

Sic animi non omnes culti fructum ferunt. Atque, vt in eodem simili verser, vt ager quamuis fertilis sine cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus. Ita est vtraque res vna sine altera debilis. Cultura autem animi philosophia est, quæ extrahit vitia radicitus, & præparat animos ad satus accipiendos, eaque mandat his, & (vt ita dicam) serit, quæ adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur vt cœpimus.

Dic, si vis, de quo disputari velis. A. Dolorem existimo maximũ malorum omnium. M. Etiám ne maius, quàm Dedecus? A. Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam cito de sententia esse deiectum. M. Magis esset pudendum, si in sententia permaneres. Quid enim minus est dignum, quàm tibi peius quicquam videri dedecore, flagitio, turpitudine: quæ vt effugias, quis est non modò non recusandus, sed vltro appetendus, subeundus, excipiendus dolor? A. Ita prorsus existimo. Quare non sit sanè summum malum dolor, malum est certè. M. Vidésne igitur quantum, breuiter admonitus, de doloris terrore deieceris? A. Video planè, sed plus desidero. M. Experiar equidem, sed magna res est, animóque mihi opus est non repugnante. A. Habebis id quidem. Vt enim heri feci, sic nunc rationem, quo ea me cumque ducet, sequar. M. Primùm igitur de imbecillitate multorum, & de varijs disciplinis philosophorum loquar: quorum princeps & autoritate & antiquitate Socraticus Aristippus non dubitauit dolorem summum malum dicere. Dehinc ad hanc eneruatam, muliebrémque sententiam, satis docilem se Epicurus præbuit. Hunc post, Rhodius Hieronymus Dolore vacare, summum bonum dixit, tantum in dolore duxit mali. Cæteri præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem ferè. A. Quo-

Aristippo dolor summum malum.

Quomodo tu? M. Malum illud quidem, sed alia peiora. Ergo id quod natura ipsa & quædam generosa virtus statim respuit, ne dolorem summum malum diceres, oppositoque dedecore sententia depellere, in eo magistra vitæ tot secula permanet philosophia. Quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis velit, qui dolorem, summum malum sibi esse persuaserit? Quam porrò quis ignominiam, quam turpitudinem, non pertulerit, vt effugiat dolorem, si id summum malum esse decreuerit? Quis autem non miser, non modò tunc, quum premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam quum sciet id sibi posse euenire? & quis est cui non possit? Ita fit vt omnino nemo possit esse beatus. Metrodorus quidem eum perfectè putat beatum, cui corpus benè constitutum sit, & exploratum ita semper fore. Quis autem est iste, cui id exploratum possit esse? Epicurus verò ea dicit, vt mihi quidem risus captare videatur. Affirmat enim quodam loco, si vratur sapiens, si crucietur (expectas fortasse dum dicat, patietur) perferet, non succumbet. Magna mehercule laus, & eo ipso, per quem iurauí, Hercule digna, sed Epicuro homini aspero & duro non est hoc satis. In Phalaridis tauro si erit, dicet, Quàm suaue est hoc, quàm hoc non curo. Suaue etiam? an parum est, si non amarum?

At id rum. *Ad id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suaue esse cruciari. Asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt: nec tamen malum. Hic, qui solùm hoc malum dicit, & malorum omnium extremum, sapientem censet id suaue dicturum. Ego à te non postulo, vt dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatem: homo, vt scis, voluptarius. Ille dixerit sanè idem in Phalaridis tauro, quod si esset in lectulo. Ego tantam vim non tribuo sapientiæ contra dolorem, si forte in perferendo, officio satis est: vt lætetur etiam, non postulo. Tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendum, tolerandumque difficilis. Aspice Philoctetam, cui concedendum est gementi. Ipsum enim Herculem viderat in Oeta, magnitudine dolorum eiulãtem. Nihil igitur hunc virum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur,*

Quum è viperino morsu venæ viscerum
Veneno imbutæ tetros cruciatus cierent.
Itaq; exclamat auxilium expetens, mori cupiens,
Heu quis salsis fluctibus mandet
Me ex sublimi vertice saxi?
Iamiam absumor, conficit animam
Vis vulneris, vlceris æstus.

Difficile dictu videtur, eum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed videa-

videamus Herculẽ ipsum, qui tum dolore frangebatur, quum immortalitatem ipsa morte quærebat, quas hic voces apud Sophoclem in Trachinijs edit? Cui quum Deianira sanguine Centauri tinctam tunicam induisset, inhæsissetque ea visceribus, ait ille,

O multa dictu grauia, perpessu aspera,
Quæ corpore exantlato atque animo pertuli!
Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
Nec tantum inuexit tristis Eurystheus mali,
Quantum vnus vecors Oenei partu edita.
Hæc me irretiuit veste furiali inscium,
Quæ lateri inherens morsu lacerat viscera:
Vrgensque grauiter pulmonum haurit spiritus,
Iam decolorem sanguinem omnem exorbuit:
Sic corpus clade horribili absumptum extabuit,
Ipse illigatus peste interimor textili.
Hos non hostilis dextra, non terra edita
Moles gigantum, non biformato impetu
Centaurus ictus corpori infixit meo:
Non Graia vis, non barbara vlla immanitas,
Non sæua terris gens relegata vltimis,
Quas peragãs vndiq; omnẽ hinc feritatẽ expuli:
Sed fœminea vi, fœminea interimor manu.
Onate, verè hoc nomen vsurpa patri!
Ne me occidentem matris superet charitas.
Huc arripe ad me manibus abstractam pijs,
Iam cernam, méne, an illam potiorem putes.

Perge,

Perge, aude nate, illacryma patris pestibus,
Miserere, gentes nostras flebunt miserias.
Heu virginalem me ore ploratum edere,
Quem vidit nemo vlli ingemiscentem malo!
Sic fœminata virtus afflicta occidit.
Accede nate, assiste, miserandum aspice
Euiscerati corpus laceratipatris.
Videte cuncti, tuque cœlestium sator
Iace obsecro in me vim coruscam fulminis.
Nunc nunc dolorum anxiferi torquent vertices,
Nunc cerpit ardor. O ante victrices manus!
O pectoralô tergalô lacertorum tori!
Vestró ne pressu quondam Nemæus leo
Frendens efflauit grauiter extremum halitum?
Hæc dextra Lernam tetram mactata excetra
Placauit: hæc bicorporem afflixit manum:
Erymanthiam hæc vastificam abiecit belluam:
Hæc è tartarea tenebrica abstractum plaga
Tricipitem eduxit hydra generatum canem:
Hæc interemit tortu multiplicabili
Draconẽ auriferam obtutu asseruãtem arborẽ.
Multa alia victrix nostra lustrauit manus,
Nec quisquam è nostris spolia cepit laudibus.

Possumúsne nos contemnere dolorem? quum ipsum Herculem tam intoleranter dolere videamus? Veniat Æschylus, non poëta solum, sed etiam Pythagoræus: sic enim accepimus. Quemodo fert apud eum Prometheus dolorem quem excipit

cipit ob furtum Lemnium, Vnde ignis lucet mortalibus, clam diuisus: eum Prometheus doctus clepsisse dolo, pœnasque Ioui fato expendisse supremo. Has igitur pœnas pendens affixus ad Caucasum dicit hæc,

Titanum soboles socia nostri sanguinis,
Generata cælo, aspicite religatum asperis
Vinctumque saxis, nauem vt horrisono freto,
Noctem pauentes timidi adnectunt nautæ.
Saturnius me sic infixit Iuppiter,
Iouisque numen Mulcibri adsciuit manus.
Hoc ille cuneos fabrica crudeli inserens
Perrupit artus, qua miser solertia
Transuerberatus, castrum hoc furiarum incolo.
Iam tertio me quoque funesto die,
Tristi aduolatu aduncis lacerans vnguibus,
Iouis satelles pastu dilaniat fero.
Tam iecore optimo farta & satiata affatim,
Clangorem fundit vastum, & sublime aduolas,
Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
Quum verò adesum inflatu renouatū est iecur,
Tum rursus tetros auida se ad pastus refert.
Sic hunc custodem mœsti cruciatus alo,
Qui me perenni viuum fœdat miseria.
Nanque vt videtis, vinclis constrictus Iouis,
Arcere nequeo diram volucrem à pectore.
Sic me ipse viduus pestes excipio anxias,
Amore mortis terminum inquirens mali,

Sed

Sed longè à læto numine aspellor Iouis.
Atque hæc vetusta seclis glomerata horridis
Luctifica clades nostro infixa est corpori,
Ex quo liquatæ solis ardore excidunt
Guttæ, quæ saxa assidue instillant Caucasi.

Vix igitur posse videmur ita affectum non miserum dicere. Etsi hunc miserum, certè dolorem malum. A. Tu quidem adhuc meam causam agis, sed hoc mox videro. Interea vnde isti versus? non enim agnosco. M. Dicam hercule, etenim rectè requiris. Vidésne abundare me otio? A. Quid tum? M. Fuisti sæpe, credo, quum Athenis esses, in scholis philosophorum. A. Verò ac libenter quidem. A. Animaduertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, verumtamen versus ad his admiscri orationi, ac multos quidem à Dionysio Stoico. A. Probè dicis. M. Sed is quasi dictata nullo delectu, nulla elegantia: Philo & proprium numerum, & electa poëmata, & loco adiungebat. Itaque postquam adamaui hanc quasi senilem declamationem, studiosè equidem vtor nostris poëtis, sed sicubi illi defecerunt, meis vtar. Verti enim multa de Græcis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret Latina oratio. Sed vidésne poëtæ quid mali afferant? Lamentantes inducunt fortissimos viros, molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, vt non legantur modò, sed

etiam

etiam ediſcantur. Sic ad malam domeſticam diſciplinam vitamque vmbratilem, & delicatam quum acceſſerunt etiam poëtæ, neruos omneis virtutis elidunt. Rectè igitur à Platone educuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille, quum mores optimos, & optimum Reip. ſtatum exquireret. At verò nos docti ſcilicet à Græcia, hæc & à puerítia legimus, & diſcimus. Hanc eruditionem liberalem & doctrinam putamus. Sed quid poëtis iraſcimur? virtutis magiſtri philoſophi inuenti ſunt, qui ſummum malum dolorem dicerent. At tu adoleſcens, quum id tibi paulò antè dixiſſes videri, rogatus à me, etiámne maius quàm dedecus? verbo de ſententia deſtitiſti. Rogo hoc idem Epicurum: maius dicet eſſe malum mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus: in ipſo enim dedecore mali nihil eſſe, niſi ſequantur dolores. Quis igitur Epicurum ſequitur dolor, quum hoc ipſum dicit, Summum malum eſſe dolorem, quo dedecus maius à philoſopho nullum expecto. Quare ſatis mihi dediſti, quum reſpondiſti, maius tibi videri malum dedecus, quam dolorem. Hoc ipſum enim ſi tenebis, intelliges quàm ſit obſiſtendum dolori. Nec tam quærendum eſt, dolor malúmne ſit, quàm ſi mandus animus ad dolorem ferendum. Concludunt ratiunculis Stoici, cur non ſit malum, quaſi de verbo non de re laboretur. Quid me decipis

cipis Zeno? Nam quum id quod mihi horribile videtur, tu omnino malum esse negas: capior, & scire cupio, quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. Nihil est, inquit, malum, nisi quod turpe, atque vitiosum est. Ad ineptias redis: illud enim, quod me angebat, non eximis. Scio dolorem non esse nequitiam, desine id me docere. Hoc doce, Doleam, nécne doleam, nihil interesse. Nunquam quicquam, inquit, ad beatè quidem viuendum, quod est in vna virtute positum: sed est tamen reiciẽdum. Cur? Asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum. Hæc copia verborum est, quod omnes vno verbo Malum appellamus, id tot modis posse dicere. Definis tu mihi, non tollis dolorem, quum dicis asperum, contra naturam, vix quod ferri tolerariq; possit: nec mentiris. Sed re succumbere non oportebat, verbis gloriantẽ, dum nihil bonũ, nisi quod honestum: nihil malum, nisi quod turpe. Optare hoc quidem est, non docere. Illud & melius, & verius, Omnia quæ natura aspernatur, in malis esse: quæ asciscat, in bonis. Hoc posito & verborum concertatione sublata, tantũ tamen excellit illud, quod rectè amplexãtur isti, qui dicũt virtutẽ solùm aut summũ bonũ, quod honestũ, quod rectũ, quod decorũ appellamus: quod idem interdũ virtutis nomine amplectimur, vt omnia præ-

tereæ

lerea quæ bona corporis et fortunæ putãtur, perexigua & perminuta videãtur: nec malũ quidẽ vllũ, nec si in vnum locũ collocata omnia sint, cũ turpitudinis malo cõparanda. Quare si, vt initiò cõcessisti, turpitudo peiꝰ est quàm dolor, nihil est planè dolor. Nã dũ tibi turpè, nec viro dignũ videbitur gemere, eiulare, lamẽtari, frangi, debilitari, dolere: tũ honestas, tũ dignitas, tũ decus aderit, tuq; in ea intueberis, te cõtinebis: Cedet profectò virtuti dolor, & animi inductione languescet. Aut enim nulla virtus est, aut contẽnendus est dolor omnis. Prudentiámne vis esse, sine qua nec intelligi vlla virtus potest? Quid ergo ea? patietúrne te quicquã facere nihil prospciẽtem & laborãtem? an Temperãtia sinet te immoderatè facere quicquam? an coli Iustitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? Quid? Fortitudini, comitibusq́ue eius, magnitudini animi, grauitati, patiẽntiæ, rerum humanarum despicientiæ, quomodo respõdebis? Afflictúsne & iacens & lamentabili voce deplorans audies: O virum fortem! Te verò ita affectum ne virum dixerit quisquam. Amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor. Etquid? aliàs Ecquid Vasa Corinthia. scis igitur, siqd de Corinthijs tuis amiseris, posse habere te reliquã supellectilẽ saluã? virtutẽ autem si vnã amiseris (etsi amitti nõ potest virtus)

sed

sed si vnam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? Num igitur fortem virum, num magno animo, num patientem, num grauem, num humana contemnentem* potes dicere Prometheum aut Philoctetam illum? A te enim malo discere.

*alias, potes dicere Philoctetam illũ? quã te enim malo dicere.

Sed ille certè non fortis,
Qui iacet in lecto humido,
Qui eiulatu: questu, gemitu, fremitibus,
Resonando, multum flebiles voces refert.

Non ego dolorem, dolorem esse nego: Cur enim fortitudo desyderaretur? Sed eum opprimi dico patientia, si modò est aliqua patientia: si nulla est, quid exornamus Philosophiam? aut quid eius nomine glorioſi sumus? Pungit dolor, vel fodiat sanè. Si nudus es, da iugulum: sin tectus Vulcanijs armis, id est fortitudine, resiste. Hæc enim te, nisi ita facies, custos dignitatis relinquet, & deseret. Cretum quidem leges, quas siue Iupiter, siue Minos sanxit de Ioue quidem sententia, vt poëtæ ferunt: itemque Lycurgi, laboribus eruditur iuuentutem venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, æstuando. Spartæ verò pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, vt multus è visceribus sanguis exeat, nonnunquam etiam (vt quum mihi essem audiebam) ad necem: quorum non modò nemo exclamauit vnquam, sed ne ingemuit quidem.

Qui

Quid ergo? hoc pueri possunt, viri non poterunt? & quod mos valet, ratio non valebit? Interest aliquid inter laborem & dolorem: sunt finitima omnino, sed tamen differt aliquid. Labor, est functio quædam, vel animi, vel corporis grauioris operis & muneris. Dolor autem motus asper in corpore à sensibus alienus. Hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lingua, quàm nostra, vno nomine appellant. Itaque industrios homines, illi studiosos, vel potius amantes doloris appellant: nos commodius laboriosos. Aliud est enim laborare, aliud Dolere. O verborum inops, interdum quibus abundare te semper putas, Grecia! Aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. Quum varices secabantur C. Mario, dolebat: quum æstu magno ducebat agmen, laborabat. Est inter hæc tamen quædam similitudo. Consuetudo enim laborum, perpessionem dolorum efficiet faciliorem. Itaque illi, qui Græciæ formam Rerum publicarum dederunt, corpora iuuenum firmari labore voluerunt: quod Spartiatæ etiam in fœminas transtulerunt, quæ cæteris in vrbibus mollissimo cultu parietum vmbris occuluntur. Illi autem voluerunt nihil horum simile esse apud Lacænas virgines, quibus magis palæstra, Eurotas, sol, puluis, labor, militia in studio est, quàm fertilitas barbara. Ergo ijs laboriosis exercitationibus, & dolor

Labor & Dolor vt differã

σπουδαῖοι, φιλόπονοι.

πλησμονὴ τῶν βαρβάρων.

intercurrit. Nonnunquam impelluntur, feruntur, abijciuntur, cadunt: & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori. Militiam verò nostram dico, non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam, nec abhibetur vlla sine anapæstis pedibus hortatio. Nostri exercitus primùm vnde nomen habeant vides. Deinde qui labor, quantus agminis, ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad vsum velint, ferre vallum: nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis esse dicunt. Quæ quidem ita geruntur aptè, vt si vsus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, vt membris pugnare possint. Quid exercitatio legionum? quid ille cursus, concursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in prælijs paratus ad vulnera. Adduc pari animo inexercitatum militem, mulier videbitur. Cur? tantum interest inter nouum & veterem exercitum, quantum experti sumus. Ætas tyronum plerunque melior: sed ferre laborem, contemnere vulnus, consuetudo docet. Quinetiam videmus ex acie efferri sæpe saucios, & quidem rudem illum & inexercitatum, quamuis leui ictu, ploratus turpissimos edere. At verò ille exercitatus & vetus, ob eamque rem fortior, medicum modò requirens à quo obligetur,

Arma membra militum.

O Patrocles, inquit, ad vos aduenies, auxilium
& vestras manus peto,
Prius quàm oppeto malam pestem mandatam
hostili manu:
Neque sanguis vllo potis esse pacto profluens
consistere,
Siqua sapientia magis vestra deuitari mors
potest.
Nanq; Æsculapij librorũ saucij opplet porticus,
Non potest accedi.
Certè Euripylus hic quidem est, hominem exer-
citatum: vbi tantum luctus continuatus? Vide
quàm non flebiliter respondeat, rationem etiam
afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit.
Qui alteri exitium parat,
Eum scire oportet sibi paratam pestem, vt par-
ticipem parem. Abducet Patrocles credo, vt col-
locet in cubili, vt vulnus obliget, si quidem ho-
mo esset, sed nihil * vidi minus. * vidimus
Quærit enim quid actum sit:
Eloquere, res Argiuûm prælio vt se sustinet.
Non potest * ecfari tantum dictis, quantum fac- * effari
tis suppetit laboris.
Quiesce igitur, & vulnus alliga: etiam si Eu-
ripylus posset, non posset Æsopus.
Vbi fortuna Hectoris, nostram acrem aciem in-
clinatam: & cætera explicat in dolore. Sic est e-
nim intemperans militaris in forti viro gloria.

Ergo hæc veteranus miles facere poterit, doctus vir, sapiensque non poterit? Ille verò melius, ac non paulò quidem. Sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor, nondum de ratione & sapientia. Aniculæ sæpe inediam biduum aut triduum ferunt. Subduc cibum vnum diem athletæ, Iouem Olympium, eum ipsum cui se exercebit, implorabit, ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna vis est. Pernoctant venatores in niue: in montibus, vri se patiuntur. Inde pugiles cæstibus contusi ne ingemiscunt quidem. Sed quid hos, quibus Olympiorum victoria Consulatus ille antiquus videtur? Gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt? Quo modo illi, qui benè instituti sint, accipere plagam malunt, quàm turpiter vitare? Quàm sæpe apparet nihil eos malle, quàm vel domino satisfacere, vel populo? Mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant, quid velint, si satisfactum iis sit, se velle decumbere. Quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultum mutauit vnquam? Quis non modò stetit, verumetiam decubuit turpiter? Quis quum decubuisset, ferrum recipere iussus, collum contraxit? Tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet. Ergo hoc poterit

Samnis spurcus homo, vita illa dignus locoq. Vir natus ad gloriam, vllam partem animi tam mollem

mollem habebit, quam non meditatione & ratione corroboret? Crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum nonnullis videri solet, & haud scio an ita sit, vt tunc sit. Quum verò fontes ferro depugnabant, auribus fortasse multa, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem & mortem disciplina. De exercitatione & consuetudine & commentatione dixi. *Agesis, nunc de ratione videamus, nisi quid vis ad hæc. A. Egóne vt te interpellem? ne hoc quidem vellem, ita me ad credendum tua ducit oratio. M. Sitne igitur malum dolere necne, Stoici viderint, qui contortulis quibusdam ac minutis concluſiunculis, nec ad sensus *permanentibus, effici volunt, non esse malum, dolorem. Ego illud, quicquid sit, tantum esse, quantũ videatur, non puto, falsaq; eius visione & specie moueri homines dico vehementius, doloremque eius omnem esse tolerabilem. Vnde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam, quæ modò dixi, quò facilius oratio progredi possit longius? Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solùm, sed etiam indoctos, virorum esse fortium & magnanimorum, & patientium, & humana vincentium, toleranter dolorem pati. Nec verò quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. Quod ergo & postulatur à foribus, & laudatur quum fit, id aut exti-

*Apagesis

*pertinẽtib

meſcere, veniens, aut non ferre præſens, nónne turpiter eſt? Atqui vide, ne quum omnes rectæ animi affectiones virtutes appellentur, non ſit hoc proprium nomen omnium: ſed ab ea quæ vna cæteris excellebat, omnes nominatæ ſint. Appellata eſt enim ex viro virtus. Viri autem propria maximè eſt fortitudo: cuius munera duo maxima ſunt, mortis doloriſque contemptio. Vtendum eſt igitur ijs, ſi virtutis compotes, vel potius ſi viri volumus eſſe, quoniam à viris virtus nomen eſt mutuata. Quæ res fortaſſe quomodo? & rectè: talem enim medicinam philoſophia profitetur. Venit Epicurus homo minimè malus, vel potius vir optimus: tantum monet, quantum intelligit. Neglige, inquit, dolorem. Quis hoc dicit? Idem qui dolorem ſummum malum, vix ſatis conſtanter. Audiamus. Si ſummus dolor eſt, inquit, breuem eſſe neceſſe eſt. A. Iterandum eadem iſta mihi: non enim ſatis intelligo, quid ſummum dicas eſſe, quid breue. M. Summum, quo nihil ſit ſuperius: Breue, quo nihil breuius. Contemno magnitudinem doloris, à qua me breuitas temporis vindicabit antè penè, quàm venerit. Sed ſi eſt tantus dolor, quantus Philoctetæ, benè planè magnus mihi quidem videtur: ſed tamen non ſummus. Nihil enim dolet, niſi pes: poſſunt oculi, poteſt caput, latera, pulmones, poſſunt omnia. Longè igitur abeſt à ſum-

me

mo dolore. Ergo, inquit, dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quàm molestiæ. * Nunc ego non possum tantum hominem nihil sapere dicere: sed nos ab eo derideri puto. Ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est maior aliud) non cõtinuo dico esse breuem: multosque possum bonos viros nominare, qui complures annos doloribus podagræ crucientur maximis: sed homo cautus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modũ: vt sciam quid summũ dicat in dolore, quid breue in tẽpore. Omittamus igitur hunc nihil prorsus dicentẽ: cogamusq; confiteri, non esse ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorẽ malorum omniũ maximum dixerit, quãuis idem forticulũ se in tormentis, & in strãguria sua præbeat. Aliunde igitur est quærenda medicina: & maximè quidẽ, si quid maximè cõsentaneũ sit, quærimꝰ ab ijs, quibus quod honestũ sit summum bonũ: quod turpe, summũ videtur malũ: ijs tu præsentibus gemere, & te iactare nõ audebis profectò. Loquetur enim eorum voce virtus ipsa tecum. Túne quum pueros Lacedæmone, adolescentes Olympiæ, barbarios in arena videris excipiẽtes grauissimas plagas, & ferentes silentio, si te forte dolor aliquis perculerit, exclamabis vt mulier? non constãter & sedatè feres? * Fieri non potest, natura non patitur. Audio: Pueri ferunt gloria ducti, ferunt * Hunc * Ferri

pudore alij, multi metu: & tamen veremur vt hoc quod à tam multis, & quot tot locis perferatur, natura* patiatur? Illa verò non modò patitur, verumetiam postulat. Nihil enim præstantius habet, nihil quod magis expetat quam honestatem, quàm laudem, quàm dignitatem, quàm decus. Hisce ego pluribus nominibus vnam rem declarari volo: sed ita vtar, vt quam maximè significem, pluribus. Volo autem dicere illud homini longè optimum esse, quod ipsum sit optandum per se à virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua spōte laudabile: quod quidem citius dixerim solum, * quàm non summum bonum. Atque vt hæc de honesto, sic de turpi contraria: nihil tam tetrum, nihil tam aspernandū, nihil homine indignius. Quod si tibi persuasum est (principiò enim dixisti, plus in dedecore mali tibi videri, quàm in dolore) reliquum est, vt tute tibi imperes. Quanquam hoc nescio quo modo dicatur, quasi duo simus, vt alter imperet, alter pareat: non inscitè tamen dicitur. Est enim animus in parteis tributus duas, quarum altera rationis est particeps, altera expers. Quum igitur præcipitur, vt nobismetipsis imperemus: hoc præcipitur, vt ratio coerceat temeritatem. Est in animis omnium ferè natura molle quiddam, demissum, humile, eneruatum quodammodo & languidum, senile. Si nihil esset aliud, nihil esset homine

* nō patiatur

* aliàs: quàm summum bonum.

Duæ partes animi.

mine deformius. Sed præstò est domina omnium & regina Ratio, quæ * connexa per se, & progressa longius, fit perfecta virtus: hæc vt imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id videndum est viro. Quonam modo? inquies. Velut seruo dominus, velut Imperator militi, velut parens filio. Si turpissimè se illa pars animi geret, quàm dixi esse mollem, si se lamentis muliebriter lacrymisque dedet, vinciatur & constringatur amicorum propinquorumque custodijs. Sæpe enim videmus fractos pudore, quiratione nulla vincerentur. Ergo hos quidem vt famulos vinclis propè ac custodia arceamus. Qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi, hoc admonitu simili oportebit, vt bonos milites reuocatos dignitatem tueri. Non nimis in Niptris ille sapientissimus Græciæ saucius lamentatur, vel modicè potius. * connixa

Pedetentim, inquit, ite, & sedato nisu, ne succussu arripiat maior dolor.

Pacuuius hæc melius, quàm Sophocles: apud illum enim perquàm flebiliter Vlysses lamentatur in vulnere: tamen huic leuiter gementi, illi ipsi qui ferunt saucium, personæ grauitatem intuentes, non dubitârunt dicere: (mus ictum,

Tu quoque Vlysses, quanquam grauiter cerni-

Nimis penè animo es molli, qui consuetus in armis æuum agere.

Intelli-

Intelligit poëta prudens, ferendi doloris consuetudinem esse non contemnendam magistram. Atque ille non immoderatè in magno dolore:

Retinete, tenete, opprimete,
Vlcus nudate: heu miserum me! excrucior.

Incipit labi, deinde illico desinit?

dimittite *Operite, abscedite, iamiam* mittite.*

Nam attrectatu & quassu sæuum amplificatis dolorem. Vidésne vt obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? Itaque in extremis Niptris alios quoque obiurgat, idque moriens:

Conqueri fortunam aduersam, non lamentari decet:

Id viri est officium, fletus muliebri ingenio additus.

Huius animi pars illa mollior rationi sic paruit, vt seuero Imperatori miles prudens. In quo viro erit perfecta sapientia (quem adhuc nos quidem videmus neminem, sed philosophorum sententijs qualis futurus sit, si modò aliquando fuerit, exponitur) Is igitur, si ea ratio quæ erit in eo perfecta atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, vt iustus parens probis filijs: nutu quod volet conficiet, nullo labore, nulla molestia: eriget ipse se, sciscitabit, instruet, armabit, vt tanquam hosti, sic obsistat dolori. Quæ sunt ista arma? contentio, confirmatio, sermoque intimus:

mus: quum ipse secum, Caue turpe quicquam, languidum, non virile: obseruentur species honestæ animo. Zeno proponatur Eleates, qui perpessus est omnia potiùs, quàm conscios delendæ tyrannidis indicaret. De Anaxarcho Democrito cogitetur, qui quum in manus Cyprij Nicocreontis Regis incidisset, nullum genus supplicij deprecatus est, neque recusauit. Calanus Indus, indoctius ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua voluntate viuus combustus est. Nos si pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere corpus, ferre non possumus. Opinio est enim quædam effœminata ac leuis, nec in dolore magis, quàm eadem in voluptate: qua quum liquescimus, fluimusque mollitia, apis aculæum sine clamore ferre non possumus. At verò C. Marius rusticanus vir, sed plane vir, quum seceretur, vt suprà dixi, principio vetuit se alligari, nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. Cur ergo postea alij? valuit autoritas. Videsne igitur esse opinionis, non naturæ malum? & tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit: crus enim alterum non præbuit. Ita & tulit dolorem vt vir, & vt homo maiorem ferre sine causa necessaria nolust. Totum igitur in eo est, vt tibi imperes. Ostendi autem quod esset imperandi genus. Atque hæc co-

Zenonis constantia.

gitatio

gitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dimissimum sit: non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem, nescio quo pacto mitiorem facit. Vt enim sit in prælio, vt ignauus miles, ac timidus, simul ac viderit hostem, abiecto scuto fugiat quantum possit, ob eamque causam pareat nonnunquam et iam integro corpore, quum ei qui steterit, nihil tale euenerit: sic qui doloris speciem ferre non possunt, abiciunt se, atque ita afflicti & exanimati iacent. Qui autem restiterint, discedunt sæpissime superiores. Sunt enim quædam animi similitudines cum corpore: vt onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimũtur: sim lime animus intentione sua depellit pressum omnem põderum, remissione autem sic vrgetur, vt se nequeat extollere. Et si verum quærimus, in omnibus officijs persequendis, animi est adhibenda contentio: ea est sola officij tanquam custodia. Sed hoc quidem in dolore maxime est prouidendum, quid abiecte, ne quid timide, ne quid ignaue, ne quid seruiliter, muliebriterue faciamus: in primisque refutetur ac reijciatur Philoctetis ille clamor. Ingemiscere nonnunquam viro concessum est, idque raro: eiulatus, ne mulieri quidem. Et hic nimirum est fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. Nec verò vnquam ne ingemiscit quidem vir

fortis

fortis ac sapiens, nisi forte vt se intendat ad firmitatem, vt in stadio cursores exclamant, quam maxime possunt. Faciunt idem quum exercentur athletæ. Pugiles verò etiam quum ferunt aduersarium, in iactadis cæstibus ingemiscunt: non quòd doleant, animóue succumbat, sed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, venitque plaga vehementior. Quid? qui volunt exclamare maius, num satis habent, latera, fauces, linguam intendere, è quibus elici vocem & fundi videmus? Toto corpore atque omnibus vngulis, vt dicitur, cõtentioni vocis asseruiunt. Genu mehercule M. Antonium vidi, quum contentè ipse pro se lege Varia diceret, terram tangere. Vt enim ballistæ lapidum & reliqua tormenta telorum, eò grauiores emissiones habent, quò sunt contenta atque adducta vehementius: sic vox, sic cursus, sic plaga hoc grauior, quò est missa contentius. Cuius contentionis quum tanta vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, vtemur: sin erit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus, si abiectus, si flebilis: ei qui se dederit, vix eum virum dixerim. Qui quidem gemitus si leuationis aliquid afferret, tamen videremus quid esset fortis & animosi viri. Quum verò nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse volumus? Quid est enim fletu muliebri viro turpius? Atque hoc præceptum

quod

quod de dolore dicitur, patet latius. Omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. Ira exardescit, libido concitatur, in eandem arcem confugiendum est, eadem sunt arma sumenda. Sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. Ad ferendum igitur dolorem placide & sedate, plurimum proficit, toto pectore, (vt dicitur) cogitare, quàm id honestum sit. Sumus enim natura, vt antè dixi (dicendum est enim sæpius) studiosissimi apprentissimique honestatis: cuius si quasi lumen aliquod aspexerimus, nihil est quod, vt eo potiamur, non parati simus & ferre & perpeti. Exhoc cursu atque impetu animorum ad veram laudem atque honestatem, illa pericula adeuntur in prælijs. Non sentiunt viri fortes in acie vulnera vel si sentiunt, se mori malunt, quàm * tantummodo de dignitatis gradu dimoueri. Fulgentes gladios hostium videbant Decij, quum in aciem eorum irruebant: ijs ferebat omnem vulnerum metum nobilitas mortis, & gloria. Num tum ingemuisse Epaminondam putas, quum vnà cum sanguine vitam effluere sentiret? Imperantem enim patriam Lacedæmonijs relinquebat, quam acceperat seruientem. Hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum dolorum. Dices, Quid in pace? quid domi? quid in lecticulo? Ad philosophos me reuocas, qui in aciem non sæpe prodeunt: è qui-

* tantillum modo

but homo sanè leuis Heracleotes Dionysius quū à Zenone fortis esse didicisset, à dolore deductus est. Nam quum ex renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat, falsa esse illa, quæ antea de dolore sensisset ipse. Quem quum Cleãthes condiscipulus rogaret, quænam ratio eum de sententia deduxisset: respondit, Quia quum tantum operæ philosophiæ dedissem, dolorem tamen ferre non possem, satis esset argumenti, malum esse dolorem. Plurimos autem annos in philosophia consumpsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor. Tum Cleanthem quum pede terram percussisset, versum ex Epigonis ferunt dixisse,

Audisne hæc Amphiaraë sub terram abdite?

Zenonem significabat, à quo illum degenerare dolebat. At non noster Possidonius, quem & ipse sæpe vidi: & id dicam, quod solebat narrare Pompeius, se, quum Rhodum venisset decedens ex Syria, audire voluisse Possidonium: sed quum audisset eum grauiter esse ægrum, quòd vehementer eius artus laborarent, voluisse tamen nobilissimum philosophum visere: quem vt vidisset, & salutauisset, honorificisque verbis prosequutus esset, molesteque se dixisse ferre, quòd eum non posset audire: at ille, Tu verò, inquit, potes: nec committam, vt dolor corporis efficiat, vt frustra tantus vir ad me venerit. Itaque narrabat, eum grauiter & copiosè

de

de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputauisse: quumque quasi faces ei doloris admouerentur, sæpe dixisse, Nihil agis dolor, quamuis sis molestus: nunquam te esse confitebor malum. Omninoque omnes clari & nobilitati labores contemnendo fiunt etiam tolerabiles. Videmúsne apud quos eorum ludorum, qui Gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab ijs qui in id certamen descendant, deuitari dolorem? Apud quos autem venandi & equitandi laus viget, qui hanc gloriam petessunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? Quæ flamma est, per quam non concurrerint ij, qui hæc olim punctis singulis colligebant? Itaque semper Aphricanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat, cuius in primis laudabat illud, quod diceret, eosdem labores non esse æquè graues Imperatori & militi, quòd ipse honos laborem leuiorem faceret imperatorium. Sed tamen hoc euenit, vt in vulgus insipientium opinio valeat honestatis, quum ipsam videre non possit. Itaque fama, & multitudinis iudicio mouentur, vt id honestum putent, quod à pleriſque laudetur. Te autem si in oculis sis multitudinis, tamen eius iudicio stare nolim, nec quod illa putet, idem te putare pulcherrimum. Tuo tibi iudicio est vtendum: tibi si recta probanti

probanti placebis, tunc non modò tu te viceris, quòd paulò antè præcipiebam, sed omnes, & omnia. Hoc igitur tibi propone, amplitudinem, & quasi quandam exaggerationem quàm altissimam animi, *qui maximè eminet in contemnendis, & despiciẽdis doloribus, vnam esse omnium rem pulcherrimam, eóque pulchriorem, si vacet populo, neque plausum cæptans, se tantùm ipsa delectet. Quin etiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia quę sine venditatione, & sine populo teste fiunt: non quò fugiendus sit (omnia enim benefacta in luce se collocari volunt) sed tamen nullum theatrum virtuti conscientia maius est. Atque in primis meditemur illud, vt hæc patientia dolorum, quam sæpe iam animi intentione dixi esse firmandam, in omni genere se æquabilem præbeat. Sæpe enim multi, qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ amorem, aut etiam, vt ius suum & libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter, & tulerunt: iidem omissa contentione, dolorem morbi ferre non possunt. Neque enim illum, quem facilè tulerant, ratione aut sapientia tulerant, sed studio potius, & gloria. Itaque barbari quidam, & immanes, ferro decertare acerrimè possunt, ægrotare viriliter non queunt. Græci autem homines non satis animosi, sed prudentes, vt est captus hominum, satis hostem aspicere non possunt, & ij-

*quæ maxima.

dem morbos toleranter, atque humanè ferunt. At Cimbri, & Celtiberi in prælijs exultant, lamentantur in morbo. Nihil enim potest esse æquabile, quod non à certa ratione proficiscatur. Sed quum videas eos, qui aut studio, aut opinione ducantur, in eo persequendo atque adipiscendo dolere non frangi, debeas existimare aut non esse malum dolorem, aut etiam, si quicquid asperum, alienumque à natura sit, id appellari placeat malum: tantulum tamen esse, vt à virtute ita obruatur, vt nusquam appareat. Quæ meditare quæso dies & noctes: latius enim manabit hæc ratio, & aliquanto maiorem locum, quàm de vno dolore, occupabit. Nam si omnia fugiendæ turpitudinis, adipiscendæque honestatis causa faciamus, non modò stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit: præsertim quum paratum sit illud ex hesterna disputatione perfugium. Vt enim si cui nauiganti, quem prædones insequantur, Deus quis dixerit, Eijce te de naui, en præsto est qui te excipiat, vel Delphinus, vt Arionem Methymnæum: vel equi Pelopis illi, vel Neptuni, qui per vndas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te, & quò velis perferent, omnem omittat timorem: sic vrgentibus asperis & odiosis doloribus, si tanti non sint, vt ferendi sint, quò sit confugiendum vides. Hæc ferè hoc tempore

putaui

putaui esse dicendæ, sed tu fortasse in sententia permanes. *A.* Minimè verò, méque hiduo duarum rerum, quas maximè timebam, spero liberatum metu. *M.* Cras ergo ad clepsydram: sic enim dicimus: sed tibi hoc video non posse deberi. *A.* Ita prorsus. Et illud quidem ante meridiem, hoc eodem tempore. *M.* Sic faciemus, tuisq; optimis studijs obsequemur.

M. T. C. TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER TERTIVS.

De ægritudine lenienda.

QVIDNAM esse Brute causæ putem, cur, quum constemus ex animo & corpore, corporis curãdi tuendiq; causa quæsita sit ars, eiúsque utilitas Deorum immortalium inuentioni consecrata: animi autem medicina, nec tam desiderata sit antequam inuenta, nec tam culta posteaquam cognita est, nec tam multis grata & probata, pluribus etiam suspecta, & inuisa? an quòd corpori grauitatem & dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentimus? Ita fit, vt animus de se ipse tum iudicet, quum id

*iudicat ipſum quo *iudicatur, ægrotet. Quòd ſi tales nos natura genuiſſet, vt eam ipſam intueri & perſpicere, eademq; optima duce curſum vitæ conficere poſſemus: haud erat ſanè quod quiſquam *ratione ac doctrina requireret. Nunc paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibúſque deprauatis ſic eſtinguimus, vt nuſquam naturæ lumen appareat. Sunt enim ingenijs noſtris ſemina innata virtutum, quæ ſi adoleſcere liceret, ipſa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc autem ſimul atque editi in lucem, & ſuſcepti ſumus, in omni continuò prauitate, & in ſumma opinionum peruerſitate verſamur, vt penè cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe videamur. Quum verò parentibus redditi, deinde magiſtris traditi ſumus, tum ita varijs imbuimur erroribus, vt vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipſa cedat. Accedunt etiam poëtæ, qui quum magnam ſpeciem doctrinæ, ſapientiæq; præ ſe tulerint, audiuntur, leguntur, edifcuntur, & inhæreſcunt penitus in mentibus. Quum verò accedit eodem quaſi maximus quidam magiſter populus, atque omnis vndique ad vitia conſentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum prauitate, à naturaq; ipſa deſciſcimus, vt nobis optimam naturam inuidiſſe videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præſtan-

*rationem & doctrinam requireret, cùm natura ſufficeret. Nunc vero par.

præstantius honoribus, imperijs, populari gloria iudicauerunt, ad quam fertur optimus quisque: veramque illam honestatem expetens, quam vnam natura maximè inquirit, in summa inanitate versatur, consectaturque nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ. Est enim Gloria, solida quædam res, & expressa, non adumbrata: ea est consentiēs laus bonorum, incorrupta vox bene iudicantium de excellente virtute: ea virtuti resonat tanquam imago gloriæ: quæ quia rectè factorum plerunq; comes est, non est à bonis viris repudianda. Illa autem quæ se eius imitatricem esse vult, temeraria atque inconsiderata, & plerunque peccatorum vitiorunq; laudatrix fama popularis, simulatione honestatis, formam eius pulchritudinemq; corrumpit. Qua cæcitate homines, quum quædam præclara etiam cuperent, eáque nescirent, nec vbi, nec qualia essent, funditus alij euerterunt suas ciuitates, alij ipsi occiderunt. Atque hi quidem optima petentes, non tam voluntate, quàm cursus errore falluntur. Quid? qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum lididine feruntur, quorunq; ita perturbantur animi, vt non multum absint ab insania, quod insipiētibus contingit omnibus, ijs nullane est adhibēda curatio? Vtrum quòd minus noceant animi ægrotationes, quàm corporis? an quòd corpora curari possint,

Gloria quid.

sint, animorum medicina nulla sit? At & morbi pernicioſiores pluresque sunt animi, quàm corporis. Hi enim ipſi odioſi sunt, quòd ad animum pertinent, eumque ſollicitant: animuſque æger, vt ait Ennius, ſemper errat, neque pati, neque perpeti poteſt, cupere nunquam deſinit. Quibus duobus morbis, vt omittam alios, ægritudine & cupiditate: qui tandem poſſunt in corpore eſſe grauiores? Quî verò probari poteſt, vt ſibi mederi animus non poſſit, quum & ipſam medicinam corporis animus inuenerit? quumque ad corporum ſanationem multum ipſa corpora, & natura valeat, nec omnes qui ſe curari paſſi ſunt, continuò etiam conualeſcant: animi autem qui ſanari voluerint, præceptiſque ſapientium paruerint, ſine nulla dubitatione ſanentur. Eſt profectò animi medicina philoſophia: cuius auxilium, non vt in corporis morbis petendum eſt foris, omnibuſque opibus, viribuſq;, vt noſmet-ipſi nobis mederi poſſimus, elaborandum eſt. Quanquam de vniuerſa Philoſophia, quantoperè & expetenda & colenda eſſet: ſatis, vt arbitror, dictum eſt in Hortenſio. De maximis autem rebus nihil ferè intermiſimus, poſtea nec diſputare, nec ſcribere. His autem libris expoſita ſunt ea, quæ à nobis cum familiaribus noſtris in Tuſculano erant diſputata. Sed quoniam duobus ſuperioribus, de morte, & dolore dictum eſt,

Philoſophia animorum medicina.

tertius

tertius dies disputationis hoc tertiũ volumen efficiet. Vt enim in Academiam nostram descendimus, inclinato iam in postmeridianum tẽpus die, poposci eorũ aliquem qui aderant caussam disserendi: tum res acta sic est. A. Videtur mihi cadere in sapientem ægritudo. M. Num reliquæ quoq; perturbationes animi, formidines, libidines, iracũdiæ? Hæc enim ferè sunt eius modi, quæ Græci πάθη appellant: ego poteram morbos, & id verbum esset è verbo, sed in consuetudinem nostram non caderet. Nam misereri, inuidere, gestire, lætari, hec omnia morbos Græci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eosdem motus concitati animi, rectè, vt opinor, perturbationes dixerimus: morbos autem non satis vsitatè, nisi quid aliud tibi videtur. A. Mihi verò isto modo. M. Hæccine igitur cadere in sapientem putas? A. Prorsus existimo. M. Ne igitur ista gloriosa sapientia non magni æstimanda est: si quidem non multum differt ab insania. A. Quid? tibi omnisne animi commotio videtur insania? M. Non mihi quidem soli, sed id quod admirari sæpe soleo, maioribus quoque nostris hoc ita visum intelligo, multis seculis ante Socratem, à quo hæc omnis quæ est de vita & de moribus Philosophia, manauit. A. Quónam tandem modo? M. Quia nomen insaniæ, significat mentis

πάθη.

Insania.

ægrotationem, & morbum, id est insanitatem, & ægritudinem animi, quam appellârunt insaniam. Omnes autem perturbationes animi morbos philosophi appellant, negantq; stultum quenquam ijs morbis vacare. Qui autem in morbo sunt, sani non sunt. & omnium insipientium animi in morbo sunt: omnes insipientes igitur insaniunt. Sanitatem enim animorum positam in tranquillitate quadam, constantiaq; censebant: his rebus mentem vacuã appellarunt insaniam: propterea quod in pertubato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit. Nec minus illud acutè, quòd animi affectionem lumine mentis carentem, nominauerunt amentiam, eandemq; dementiam. Ex quo intelligendum est, eos qui hæc rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem, quod à Socrate acceptum Stoici diligenter retinuerunt: Omnes insipientes esse non sanos. * Quis est enim sanus in aliquo morbo? (morbos autem hos perturbatos motus, vt modò dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, quàm id corpus quod in morbo est. Ita fit, vt sapientia sanitas sit animi: insipiẽtia autem, quasi insanitas quædam, quæ est insania, eademq; dementia: multoque melius hæc notata sunt verbis Latinis, quàm Græcis: quod alijs quoque multis locis reperietur. Sed id aliàs: nunc quod instat. Totum igitur id, quod quærimus, quid, & quale sit,

Amentia.

ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται.

* Qui enim animus est in aliquo morbo

verbi

verbi vis ipsa declarat. Eos enim sanos intelligi necesse est, quorum mens motu quasi morbo perturbata nullo sit: qui contrà affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. Itaque nihil melius, quàm quod est in consuetudine sermonis Latini, quum exisse ex potestate dicimus eos qui effrænati feruntur, aut libidine, aut iracundia: quanquam ipsa iracundia libidinis est pars. Sic enim definitur: Iracundia, vsciscendi libido. Qui igitur ex potestate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi à natura tributum est. Græci autem μανίαν vnde appellent, non facilè dixerim: Eam tamen ipsam distinguimus nos melius, quàm illi. Hãc enim insaniam, quæ iuncta stultitiæ patet latius, à furore disiungimus. Græci volunt illi quidem, sed parum valent verbo: quem nos furorem, μελαγχολίαν ipsi vocant. Quasi verò atra bili solùm mens, ac non sæpè vel iracundia grauiore, vel timore, vel dolore moueatur: Quo genere Athamantem, Alcmeonem, Aiacem, Orestem furere dicimus. Qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vetant duodecim Tabulæ. Itaque non est scriptum, Si insanus, sed, Si furiosus esse incipit. Insaniam enim censuerunt (id est, inconstantiam sanitate vacantem) posse tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum atque

Iracundia.
Exisse de potestate qui dicuntur.

atque vsitatum. Furorem autem esse rati sunt, mentis ad omnia cæcitatem: quod quum maius esse videatur, quàm insania, tamen eiusmodi est, vt furor in sapientem cadere possit, non possit insania. Sed hæc alia quæstio est: nos ad propositum reuertamur. Cadere, opinor, in sapientem ægritudinem, tibi dixisti videri. A. Ego verò ita existimo. M. Humanum id quidem, quòd ita existimas, non enim silice nati sumus: sed est naturale in animis tenerum quiddam atque molle, quod ægritudine, quasi tempestate quatiatur. Nec absurdè Crantor ille, qui in nostra Academia vel in primis fuit nobilis. Minimè, inquit, assentior ijs, qui istam nescio quam indolentiam magnoperè laudant, quæ nec potest vlla esse, nec debet. * Ne ægrotus sim, inquit, sed si fuerim, sensus adsit, siue secetur quid, siue auellatur à corpore. Nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contingit immanitatis in animo, stuporis in corpore. Sed videamus ne hæc oratio sit hominum assentantium nostræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini. Nos autem audeamus non solùm ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras euellere: tamen aliquid relinquetur fortasse, ita sunt altæ stirpes stultitiæ: sed relinquetur id solùm, quod est necessarium. Illud quidem sic habeto, Nisi sanatus sit animus, quod sine philosophia fieri non

* Nec ægroto tiam, nisi is ui fuerat nsus adsit.

non poteſt, finem miſeriarũ nullum fore. Quamobrem quoniam cœpimus, tradamus nos ei curandos: ſanabimur ſi volemus. Et progrediar quidem longius. Non enim de ægritudine ſolùm (quanquam id quidem primùm) ſed de omni animi (vt ego propoſui) perturbatione. morbóue (vt Græci volunt) explicabo. Et primò, ſi placet, Stoicorum more agamus, qui breuiter perſtringere ſolent argumenta, deinde noſtro inſtituto vagabimur. Qui fortis eſt, idem eſt fidens: quoniam confidens mala conſuetudine loquendi in vitio ponitur: ductum verbum à confidendo, quod laudis eſt. Qui autem eſt fidens, is profectò non extimeſcit. Diſcrepat enim à timendo confidere. atqui in quem cadit ægritudo, in eundem timor. Quarum enim rerum præſentia ſumus in ægritudine, eaſdem impendentes & venientes timemus. Ita fit vt fortitudini ægritudo repugnet. Veriſimile eſt igitur, in quem cadit ægritudo, in eundem cadere timorem, & infractionem quandã animi, & demiſſionem: quæ in quẽ cadunt, in eundem cadit vt ſeruiat, vt victum ſe quandoq; eſſe fateatur. Quæ qui recipit, recipiat idem neceſſe eſt timiditatem & ignauiam. Non cadunt autem hæc in virum fortem: igitur ne ægritudo quidem. At nemo ſapiens, niſi fortis: nõ cadet ergo in ſapientem ægritudo. Præterea neceſſe eſt qui fortis ſit, eundem eſſe magni animi:

mi: qui magni animi sit, inuictum: qui inuictus sit, eum res humanas despicere, atque infra se positas arbitrari. Despicere autem nemo potest eas res, propter quas ægritudine affini potest, nisi fortis. Ex quo efficitur, fortem virum ægritudine nunqaam affici. Omnes autem sapientes, fortes. Non cadit igitur in sapientem ægritudo. Et quemadmodum oculus conturbatus, non est probè affectus ad suum munus fungendum, & reliquæ partes, totúmue corpus * statim quum est motum, deest officio suo & muneri: sic conturbatus animus non est aptus ad exequendum munus suum. Munus autem animi, est ratione vti: & sapientis animus ita semper affectus est, vt ratione bene vtatur. Nunquam igitur est perturbatus. At ægritudo, perturbatio est animi: semper igitur sapiens ea vacabit. Verisimile etiam illud est, qui sit temperans, quem Græci σώφρονα appellant, eamq; virtutem σωφροσύνην vocant, quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare: nonnunquam etiam modestiam. Sed haud scio an rectè ea virtus frugalitas appellari possit: quod angustius apud Græcos valet, qui frugi homines χρηστοὺς appellant, id est, tantummodo vtiles. At illud est latius. omnis enim abstinentia, omnis innocentia, quæ apud Græcos vsitatum nomen nullum habet, sed habere potest, ἀζηλότυπιαν. nam

* à statu

Frugalitas.

est

est innocentia affectio talis animi, quæ noceat nemini. Reliquas etiam virtutes frugalitas continet: quæ nisi tanta esset, & si ijs angustijs quibus plerique putant, teneretur, nũquam esset L. Pisonis cognomen tãtopere laudatum. Sed quia nec qui propter metum præsidium reliquit, quod est ignauiæ: nec qui propter auaritiam clàm depositum non reddidit, quod est iniustitiæ: nec quĩ propter temeritatem malè rem gessit, quod est stultitiæ, frugi appellari solet: eò tres virtutes fortitudinem, iustitiam, prudentiam, frugalitas est complexa. Etsi hoc quidem commune est virtutũ: omnes enim inter se nexæ & iugatæ sunt: reliqua igitur & quarta virtus, vt sit ipsa frugalitas, necesse est. Eius enim videtur esse proprium, motus animi appetentis regere & sedare, semperque aduersantem libidini, moderatam in omni re seruare constantiam: cui contrarium vitium nequitia dicitur. Frugalitas, vt opinor, à fruge, qua nihil melius * è terra: Nequitia ab eo, etsi hoc erit fortasse durius, sed tentemus, & lusisse putemus, si nil sit ab eo, quod nequicquam est in tali homine: ex quo idem Nihili dicitur. Qui sit frugi igitur, vel, si mauis, moderatus, & temperans, eum necesse est esse constantem: qui autem constans, quietum: qui quietus, perturbatione omni vacuum: ergo etiam ægritudine: & sunt illa sapientis. Aberit igitur à sapien-

Innocentia

* è terra oritur.

te ægritudo. Itaque non inscitè Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ apud Homerum Achilles quæritur, hoc, vt opinor, modo:

Corque meum penitus turgescit tristibus iris,
Quũ decore atq; oĩ me orbatũ laude recordor.

Num manus affecta rectè est, quum in tumore est? aut num aliquod quippiam membrum tumidum ac turgidum non vitiosè se habet? Sic igitur inflatus & tumẽs animus in vitio est. Sapientis autem animus semper vacat vitio, nunquam turgescit, nunquam tumet. At iratus animus eiusmodi est: nũquam igitur sapiens irascitur. Nam si irascitur, etiã concupiscit. Proprium est enim irati cupere, à quo læsus videatur, ei quàm maximum dolorem inurere. Qui autem id concupierit, eum necesse est, si id cõsequutus sit, magnopere lætari: Ex quo fit, vt alieno malo gaudeat: quod quoniam non cadit in sapientem, ne vt irascatur quidem, cadit: si autem caderet in sapientem ægritudo, caderet etiam iracundia: qua quoniam vacet, ægritudine etiam vacebit. Etenim si sapiens in ægritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, posset in inuidentiam: non dixi in inuidiã, quæ tum est, quum inuidetur. Ab inuidendo autem inuidentia recte dici potest, vt effugiamus ambiguum nomen inuidiæ, quod verbum ductũ est à nimis intuendo fortunam alterius, vt est in Menalippo.

Inuidia.
Inuidentia.

Florem

Florem quisnam liberum inuidit meum?
Malè Latinè videtur, sed præclarè Accius: vt
enim videre, sic inuidere florè rectius, quàm flo-
ri dicitur. Nos consuetudine prohibemur, poëta
ius suum tenuit, & dixit audacius. Cadit igi-
tur in eundem & inuidere & misereri. Nam
qui dolet rebus alicuius aduersis, idem alicu-
*ius etiam secundis * solet: vt Theophrastus in-* dolet
teritum deplorans Callisthenis sodalis sui, re-
bus Alexandri prosperis angitur. Itaque dicit
Callisthenem incidisse in hominem summa po-
tentia, summaque fortuna, sed ignarum quem-
admodum rebus secundis vti conueniret. Atqui
quemadmodum misericordia ægritudo est Misericordia
alterius rebus aduersis, sic inuidentia, ægritudo
est ex alterius rebus secundis. In quem igitur
cadit misereri, in eundem etiam inuidere. Non
cadit autem inuidere in sapientem: ergo ne mi-
sereri quidem. Quòd si hoc ægrè ferre sapiens so-
leret, misereri etiam soleret. Abest autem à sa-
piente ægritudo. Hæc sic dicuntur à Stoicis, con-
cludunturque contortius: sed latius aliquando
dicenda sunt & diffusius, sententijs tamen vten-
dum eorum potissimum, qui maximè forti, & vt
ita dicam, virili vtuntur ratione, atque sen-
tentia. Nam Peripatetici familiares nostri,
quibus nihil est vberius, nihil eruditius, nihil
grauius, mediocritates, vel perturbationem,

vel

vel morborum animi mihi non sanè probant. Omne enim malum etiam mediocre, magnum est. Nos autem id agimus, vt id in sapiente nullum fit omnino. Nam vt corpus etiam si mediocriter ægrum est, sanum non est: sic in animo si est ista mediocritas, caret sanitate. Itaque præclarè nostri, vt alia multa, molestiam, solicitudinem, angorem, propter similitudinem corporum ægrorum, ægritudinem nominauerunt. Hoc propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant: vocant enim πάθος, id est, morbum, quicunque est motus in animo turbidus. Nos melius: ægris enim corporibus simillima est animi ægritudo. At non similis ægrotationis est libido, non immoderata lætitia, quæ est voluptas animi elata & gestiens. Ipse etiam metus non est morbi admodum similis, quanquam ægritudini est finitimus: sed propriè vt ægretatio in corpore, sic ægritudo in animo nomen habet, non seiunctum à dolore. Doloris igitur huius origo nobis explicanda est, id est, causa efficiens ægritudinem in animo, tanquam ægrotationem in corpore. Nam vt medici causa morbi inuenta, curationem esse inuentam putant: sic nos causa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus. Est igitur causa omnis in opinione, nec verò ægritudinis solùm, sed etiam reliquarum omnium perturbationum, quæ sunt

Ægrotatio animi.
Ægritudo corporis.

genere quatuor, partibus plures. Nam quum omnis perturbatio sit animi motus, vel rationis expers, vel rationem aspernans, vel rationi non obediens: isque motus, aut boni, aut mali opinione citetur: bifariam quatuor perturbationes æqualiter distributæ sunt. Nam duæ sunt ex opinione boni, quarum altera Voluptas gestiens, id est, præter modum elata lætitia, opinione præsentis magni alicuius boni. Altera Cupiditas, quæ rectè vel libido dici potest, quæ est immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans. Ergo hæc duo genera, Voluptas gestiens, & Libido, bonorum opinione turbantur: vt duo reliqua, Metus & Ægritudo, malorum. Nam & Metus opinio magni mali impendentis, & Ægritudo est opinio magni mali præsentis: & quidem recens opinio talis mali, vt in eo rectum videatur esse angi. Id autem est, vt is qui doleat, oportere opinetur se dolere. His autem perturbationibus, quas in vita hominum stultitia quasi quasdam immittit furias atque incitat, omnibus viribus atque opibus repugnandum est, si volumus hoc quod datum est vitæ, tranquillè, placidéque traducere. Sed cætera aliâs: nunc ægritudinem, si possumus, depellamus. Id enim sit propositum, quandoquidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixisti, quod ego nullo modo existimo. Tetra enim res est, misera,

Perturbatio

Voluptas

Cupiditas

Metus.

Ægritudo.

detestabilis, omni contentione, velis, vt ita dicam, remisque fugienda. Qualis enim tibi ille videtur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quõdam à socero Oenomao rege Hippodamiam raptis nactus est nuptijs? Iouis iste quidem pronepos. Támne ergo abiectus, támne fractus?

Nolite, inquit, hospites adme adire ilico istic,
Ne contagio mea bonis vmbráue obsit,
Tanta vis sceleris in corpore hæret.

Tu te Thyestа dammabis, orbabisque luce, propter vim sceleris alieni? Quid illum filium Solis, nónne patris ipsius luce indignum putas?

Refugêre oculi, corpus macie extabuit.
Lacrymæ perdêre humore exangueis genas
Situ nidoris, barba pedore horrida,
Atq; intonsa infuscat pectus illuuie scabrum.

Hæc mala ô stultissime Æeta ipse tibi addidisti. Non inerant in ijs, quæ tibi casus inuexerat, & quidem inuerato malo, quum tumor animi resedisset. Est autem ægritudo, vt docebo, in opinione mali recentis. Sed mœres videlicet regni desiderio, non filiæ. Illam enim oderas, & iure fortasse: regno enim non æquo animo carebas. Est autem impudens luctus mœrore se conficientis, quòd imperare non liceat liberis. Dionysius quidem tyrannus Syracusis expulsus Corinthi pueros docebat: vsque eò imperio carere non poterat. Tarquinio verò quid impudentius?

onysius
rinthi.

qui

qui quum bellum gereret cum iis, qui eius non tulerant superbiam: is quum restitui in regnum nec Veientium, nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inque ea vrbe senio, & ægritudine fuisse confectus. Hoc tu igitur censes sapienti posse accidere, vt ægritudine opprimatur, id est, miseria? Nam quum omnis perturbatio miseria est, tum carnificina est ægritudo. Habet ardorem libido, leuitatem lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritudo quadam maiora, tabem, cruciatum, afflictationem, fœditatem: lacerat, exest animum planeque conficit. Hanc nisi exuimus sic, vt abijciamus, miseria carere non possumus. Atqui hoc quidem perspicuum est, tum ægritudinem existere, quum quid ita visum sit, vt magnum quoddam malum adesse, & vrgere videatur. Epicuro autem placet opinionem mali ægritudinem esse natura, vt quicunque intueatur in aliquod maius malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuò in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici censent, sed inopinato, necopinato malo. Est id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam. Videntur enim omnia repentina grauiora. Ex hoc & illa iure laudãtur:

Ego quum genui, tum moriturum sciui, & ei rei sustuli.

Exest pro exedit.

Tres Trochaici è tradam quapiam Græciam,

Præterea ad Troiam quum misi ad defenden-

Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.

Hæc igitur præmeditatio futurorum malorum lenit eorum aduentum, quæ venientia longè antè videris. Itaque, apud Euripidem à Theseo dicta laudantur (licet enim, vt sæpè facimus, in Latinum illa conuertere)

Nã qui hæc audita à docto meminissem viro,
Futuras mecum commentabar miserias:
Aut mortem acerbã, aut exilij mœstã fugam,
Aut semper aliquã molem meditabar mali;
Vt siqua inuecta diritas casu foret,
Ne me imparatum cura laceraret repens.

Quod autem Theseus à docto se audiuisse dicit, id de seipso loquitur Euripides: fuerat enim auditor Anaxagoræ, quem ferunt nuntiata morte filij dixisse: Sciebam me genuisse mortalem. Quæ vox declarat ijs esse hæc acerba, à quibus non fuerint cogitata. Ergo id quidem non est dubium, quin omnia, quæ mala putentur, sint

Mala improuisa grauiora.

improuisa grauiora. Itaque quanquam non hæc vna res efficit maximam ægritudinem, tamen quoniam multum potest prouisio animi, & præparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata. Et nimirum hæc est illa præstans & diuina sapientia, & perceptas penitus & pertractatas res humanas habere, nihil admirari quum acciderit, nihil ante-

quam

quam euenerit, non euenire posse arbitrari.

Quamobrem omnes, quum secundæ res fiunt maximè, tum maximè,

Meditari secum oportet, quo pacto aduersam ærumnam ferant,

Pericla, damna, exilia. Peregrè rediens semper cogitet, E Phormione Terentiana.

Aut filij peccatum, aut vxoris mortem, aut morbum filiæ:

Communia esse hæc, fieri posse, vt nequid animo sit nouum,

Quicquid præter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.

Ergo hoc, Terentius à philosophia sumptum, quum tam commodè dixerit, nos è quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantius sentiemus? Hic est enim ille vultus semper idem, quem dicitur Xantippe prædicare solita in viro suo fuisse Socrate, eodem vultu semper se vidisse exeũtem illum domo, & reuertentem. Nec verò eadem frons erat, quæ M. Crassi illius veteris, quem semel ait in omni vita risisse Lucilius: sed tranquilla, & serena: sic enim accepimus. Iure autem erat semper idem vultus, quum mentis à qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem à Cyrenaïcis hæc arma contra casus & euentus, quibus eorum aduenientes impetus diuturna Vultus à mente fingitur.

præmeditatione frangantur, simulque iudicio malum illud opinionis esse, non naturæ. Si enim in re essent, cur fierent prouisa leuiora? Sed est iisdem de rebus quod dici possit subtilius, si prius Epicuri sententiam viderimus, qui censet, necesse esse omnes in ægritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur, siue illa ante prouisa & expectata sint, siue inueterauerint. Nam neque vetustate minui mala, nec fieri præmeditata leuiora: stultamque etiam esse meditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri quidem. Satis esse odiosum malum omne quum venisset. Qui autem semper cogitauisset, accidere posse aliquid aduersi, ei fieri, illud sempiternum malum: si verò ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam voluntariam. Ita semper angi aut accipiendo, aut cogitando malo. Leuationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, auocatione à cogitanda molestia, & reuocatione ad contemplandas voluptates. Parêre enim censet animum rationi posse, & quò illa ducat sequi. Vetat igitur ratio mtueri molestias, abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miserias contemplãdas: à quibus quum cecinit receptui, impellit rursum, & incitat ad conspiciendas, totáque mente contrectãdas varias voluptates, quibus ille & præteritarum memoria, & spe consequentium, sapientis vitam refertam putat. Hæc

nostro

nostro more nos diximus. Epicurei dicũt suo. Sed quæ dicant, videamus quomodo negligamus. Principiò mal è reprehẽdũt præmeditationes rerum futurarum. Nihil est enim quod tam obtũdat, eleuetq; ægritudinem, quàm perpetua in omni vita cogitatio, nihil esse quod accidere non possit, quàm meditatio cõditionis humanæ, quàm vitæ lex, cõmentatioq; parendi: quæ non hoc affert, vt semper mœreamus, sed vt *non vnquam. Neq; enim qui rerum naturã, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mœret, quum hæc cogitat: sed tum vel maximè sapientiæ fungitur munere. Vtrunq; enim cõsequitur, vt & consyderandis rebus humanis, proprio Philosophiæ fruatur officio, & in aduersis casibus, triplici consolatione sanetur. Primùm, quòd posse accidere, diu cogitauerit: quæ cogitatio vna maximè omnes molestias extenuat, & diluit. Deinde, quòd *humanè ferẽda intelligit. Postremò, quòd videt nullum malum esse, nisi culpam. Culpam autẽ nullam esse, quũ id quod ab homine non potuerit præstari, vt non eueniret, euenerit. Nã reuocatio illa quam affert quum à contuendis nos auocat, nulla est. Nõ est enim in nostra potestate fodicantibus ijs rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio vel obliuio: lacerant, vexãt, stimulos admouẽt, ignes adhibent, respirare non sinunt. Et tu obliuisci iubes, quod con-

*nunquam

*humana

tra naturam est: quod à natura datum est, auxilium extorques inueterati doloris. Est enim tarda illa quidem medicina, sed tamẽ magna, quam affert longinquitas & dies. Iubes me bona cogitare, obliuiſci malorum. Diceres aliquid, & magno quidem Philoſopho dignum, ſi ea bona ſentires eſſe, quæ eſſent homine digniſſima. Pythagoras mihi ſic diceret, aut Socrates, aut Plato, Quid iaces? aut quid mœres? aut cur ſuccumbis, cedisque fortunæ? quæ vt peruellere te forſitan potuerit & pungere, non potuerit certè vires frangere. Magna vis eſt in virtutibus: eas excita, ſi fortè dormiunt. Iam tibi aderit princeps Fortitudo, quæ te animo tanto eſſe coget, vt omnia quæ poſſint homini euenire, contemnas, & pro nihilo putes. Aderit Temperantia, quæ eſt eadem Moderatio, à me quidem paulò antè appellata Frugalitas, quæ te turpiter & nequiter facere nihil patiatur. Quid eſt autem nequius, aut turpius effœminato viro? Ne iuſtitia quidem ſinet te iſta facere, cui minimum eſſe videtur in hac cauſa loci: quæ tamen ita dicet, dupliciter te eſſe iniuſtum: & quum alienum appetas, qui mortalis natus conditione poſtules immortalium: & grauiter feras te, quod vtendum acceperis, reddidiſſe. Prudentiæ verò quid

* virtute reſpondebis, dicenti, * virtutem ſe eſſe contentam, quomodo ad bene viuendum, ſic & ad beatè?

tè? Quæ si extrinsecùs religata pendeat, & non oriatur ex se, & rursus ad se reuertatur, & omnia sua complexa, nihil quærat aliunde: non intelligo cur, aut verbis tam vehementer ornanda, aut re tantoperè expetenda videatur. Ad hæc bona me si reuocas, Epicure, pareo, sequor, vtor te ipso duce, obliuiscor etiam malorum, vt iubes, eoque facilius, quòd ea ne in malis quidem ponenda censeo. Sed traducis cogitationes meas ad voluptates: quas? corporis credo, aut quæ propter corpus vel recordatione vel spe cogitentur. Nunquid est aliud? recténe interpretor sententiam tuam? Solent enim isti negare, nos intelligere quid dicat Epicurus. Hoc dicit, & hoc ille Græculus me audiente Athenis senex Zeno istorum acutissimus contendere, & magna voce dicere solebat, eum esse beatum, qui præsentibus voluptatibus frueretur, considerétq; se esse fruiturum aut in omni, aut in magna parte vitæ, dolore non interueniente: aut si interueniret, si summus foret, futurum breuem: si productior, plus habiturum iucundi, quàm mali. Hæc cogitantem fore beatum, præsertim si & antè perceptis bonis contentus esset, nec mortem, nec Deos extimesceret. Habes formam Epicuri vitæ beatæ verbis Zenonis expressam, nihil vt possit negari. Quid ergo? huiúsne vitæ* propositum & cogitatio, aut Thyestem leuare poterit, aut

* propositio

Acetam,

Acetam, de quo paulò antè dixi, aut Telemonem pulsum patria exulantem, atque egentem, in quo hæc admiratio fiebat,

Trochaicus. *Huccine est Telamon ille, modò quem gloria ad cælum extulit,*
Quem aspectabant? cuius ob os Graij ora obuertebant sua?

Quòd si cui, vt ait idem, simul animus cum re concidit, à grauibus illis antiquis Philosophis petenda medicina est, non ab his voluptarijs. Quam enim isti bonorum copiam dicunt? Fac sanè, summum bonum esse, non dolere: quanquam id non vocatur voluptas: sed non necesse est nunc omnia. Idne est, quo traducti luctum leuemus? Sit sanè summum malum, dolere: in eo igitur qui non est, si malo careat, continuóne fruitur summo bono? Quid terginersamus Epicure? nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, quum os përfricuisti, solus dicere? Sunt hæc tua verba, nécne? in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fungar enim iam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc: Nec equidem habeo quod intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates quæ sapore percipiuntur: detrahens eas etiam, quæ auditu & cantibus: detrahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, suaues motiones, siue quæ aliæ voluptates in

Perfricare os, dopudere, prouerbium.

toto homine gignuntur quolibet è sensu. Nec verò ita dici potest, mentis lætitiam solam esse in bonis. Lætantem enim mentem ita noui spe eorum omnium quæ suprà dixi fore, vt * natura ijs potiens dolere careat. Atque hæc quidem ijs verbis, quibus vt intelligat, quam voluptatem norit Epicurus. Deinde paulò infrà, Sæpe quæsiui, inquit, ex ijs, qui appellantur sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent: nisi si vellent voces inanes fundere. Nihil ab ijs potui cognoscere. Qui si virtutes ebullire volent, & sapientias, nihil aliud dicent, nisi eam viam, qua efficiantur eæ voluptates, quas suprà dixi. Quæ sequuntur, in eadem sententia sunt: totusque liber, qui est de summo bono, refertus & verbis, & sententijs talibus. Ad hanccine igitur vitam Telamonem illum reuocabis, vt leues ægritudinem? & si quem tuorum afflictum mœrore videris, huic acipenserem potius, quàm aliquem Socraticum libellum dabis? * ὑλακῦλεως hortabere vt audiant voces potius, quàm Platonis? Expones quæ spectes florida & varia: fasciculum ad nareis admouebis: incendes odores, & sertis redimeri iubebis, & rosa. * Si verò aliquid etiam, iam planè luctum omnem abstuleris. Hæc Epicuro confitenda sunt, aut ea quæ modò expressa ad verbum dixi, tollenda

* naturali potius dol.

* αὐλῶν

* Si venereũ etiã aliquid admoneris, tum

de

de libro, vel totus liber potius abijciendus. Est enim confertus voluptatibus. Quærendum igitur quemadmodum ægritudine priuemus eum, qui ita dicat,

Pol mi fortuna magis nunc deſit, quàm genus:
Nanq; regnum ſuppetebat mihi, vt ſcias quanto è loco,
Quantis opibus, quibus de rebus lapſa fortuna
*accidat.

*occidat.

Quid? huic calix mulſi impingendus eſt, vt plorare deſinat, aut aliquid eiuſmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poëta,

Ex opibus ſummis, opis egens Hector tuę:

Huic ſubuenire debemus? quærit enim auxilium. Quid petam præſidi, aut exequar? quóue nunc auxilio, aut fuga,
Freta ſim? arce & vrbe orba ſum. quò accedam? quò applicem?
Cui nec aræ patriæ domi ſtant, fractæ & diſiectæ iacent,
Fana flamma deflagrata, toſti alti ſtãt parietes
Deformati atque abiete criſpa.

Sciris quæ ſequantur, & illud in primis:

O pater! ô patria! ô Priami domus!
Septum altiſono cardine templum,
Vidi ego te, aſtante opę barbarica,
Tectis cælatis, laqueatis
Auro, ebore inſtructam regificè.

Opætam egregium, quanquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. Sentit omnia repentina, & inopinata, esse graviora. Exaggeratis igitur regis opibus, quæ videbantur sempiternæ fore, quid adiungit?

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam euitari,
Iouis aram sanguine turpari.

Præclarum carmen. Est enim & rebus, & verbis, & modis lugubre. Eripiamus huic ægritudinem. Quomodo? Collocemus in culcita plumea, psaltriam adducamus, * hedychrum incendamus, demus scutellam dulciculæ potionis, aliquid * videamus & cibi. Hæc tandē bona sunt, quibus ægritudines grauissimæ detrahantur? Tu enim paulò antè ne intelligere te quidē alia bona dicebas. Reuocari igitur oportere à mœrore ad cogitationem bonorum. Cōueniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conueniret. Dicet aliquis, Quid? ergo tu Epicurum existimas ista voluisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? Ego verò minimè. Video enim ab eo dici multa seuerè, multa præclarè. Itaque, vt sæpe dixi, de acumine agitur eius, non de moribus, quamuis spernat voluptates eas quas modò laudauit. Ego tamen meminero, quod videatur ei summum bonum. Non enim verbo solum posuit voluptatem, sed explanauit quid diceret: Saporem, inquit,

* cedrum

* prouideam

quiit, & corporum complexum, & ludos, atque tantus, & formas eas, quibus oculi iucundè moueantur. Num fingo? num mentior? cupio refelli. Quid enim laboro, nisi, vt veritas in omni quæstione explicetur? At idem ait, Non crescere voluptatem dolore detracto: summamque voluptatem, nihil dolere. Paucis verbis tria magna peccata. Vnum, quod secum ipse pugnat. Modò enim ne suspicari quidem se quicquam bonum, nisi sensus quasi titillarentur voluptate: nunc autem, summam voluptatem esse, dolore carere. Potéstne magis secum ipse pugnare? Alterum est peccatum, quòd quum in natura tria sint, vnum gaudere, alterum dolere, tertium nec gaudere nec dolere: hic putat primum & tertium idem esse, nec distinguit à non dolendo voluptatem. Tertium peccatum cõmune cum quibusdam, quòd quum virtus maximè expetatur, eiusq; adipiscẽdæ causa Philosophia quæsita sit, ille à virtute summũ bonũ separauit. At laudat & sæpe virtutẽ. Et quidem C. Gracchus, quũ largitiones maximas feciisset, & effudisset ærarium, verbis tamẽ defendebat ærariũ. Quid verba audiam, quũ facta videam? Piso ille Frugi semper contra legen frumentariam dixerat. Is lege lata Consularis ad frumentum accipiendum venerat. Animaduertit Gracchus in concione Pisonem stantem. Quærit audiente populo Romano, qui

sibi

sibi constet: quum ea lege frumentum petat, quam dissuaserat. Nolim, inquit, mea bona Gracche, tibi viritim dividere liceat. sed si facias, partem petam. Parúmne declarauit vir grauis, & sapiens, lege Sempronia patrimonium publicum dissipari? Lege orationes Gracchi, patronum ærarij esse dices. Negat Epicurus iucundè posse viui, nisi cum virtutè viuatur: Negat vllam in sapientem vim esse fortunæ: Tenuem victum antefert copioso. Negat vllum esse tempus, quo sapiens non beatus sit: Omnia philosopho digna, sed cum voluptate pugnantia. Non istam dicit voluptatem. Dicat quamlibet: nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars insit. Age, si voluptatem non intelligamus, ne dolorem quidem. Nego igitur eius esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere virtutis. Et conqueruntur quidam Epicurei, viri optimi (nam nullum genus est minus malicioſum) me studiosè dicere contra Epicurũ. Ita credo, de honore, aut de dignitate contendimus. Mihi summum in animo bonum videtur, illi autem in corpore: mihi in virtute, illi in voluptate. Et illi quidem pugnant, & quidem vicinorum fidem implorant: multi autem sunt qui statim conuolent. Ego sum is, qui dicam, me non laborare, actum habiturum quod egerint, Quid enim de bello Punico agitur? de quo ipso

quum

quum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio vnquam fuit. Hi nimis iracundè agunt: præsertim quum ab ijs non sanè animosè defendatur sententia, pro qua non in Senatu, non in concione, non apud exercitum, neque * ad Censores dicere audeant. Sed cum istis alias, & eo quidem animo, nullum vt certamen instituam, verum dicentibus facilè cedam. Tantum admonebo, si maximè verum sit, ad corpus omnia referre sapientem, siue, vt honestius dicam, nihil facere, nisi quod expediat, siue omnia referre ad vtilitatem suam: quoniam hæc plausibilia non sunt, vt in sinu gaudeam, gloriosè loqui desinant. Cyrenaicorum refla sententia, qui tum ægritudinem censent existere, si nec opinato quid euenerit. Est id quidem magnum, vt supra dixi, etiam Chrysippo ita videri scio, quod prouisum antè non sit, id fieri vehementius. Sed non sunt in hoc omnia, quanquam hostium repens aduentus magis aliquando conturbat, quàm expectatus: & maris subita tempestas, quàm antè prouisa, terret nauigantes vehementius: & huiusmodi sunt pleraque. Sed quum diligenter nec opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi quidem omnia videri subita maiora, & quidem ob duas causas: Primùm quòd quanta sint quæ accidunt, considerandi spatium non datur. Deinde quum

* apud Censores

videtur

videtur, præcaueri potuisse, si prouisum esset, quasi culpa contractum malum, ægritudinem acriorem facit. Quod ita esse dies declarat, quæ procedens ita mitigat, vt ijsdem malis manentibus non modò leniatur ægritudo, sed in plerisq; tollatur. Carthaginenses multi Romæ seruierunt: Macedones Rege Perse capto. Vidi etiam in Peloponneso, quum essem adolescens, quosdam Corinthios. Hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare,

Hæc omnia vidi.

Sed & iam decantauerant fortasse: eo enim erant vultu, oratione, omni reliquo motu & statu, vt eos Argiuos aut Sycionios diceres. Magisque me mouerant Corinthi subito aspectæ *parietinæ, quàm ipsos Corinthios, quorum animis diuturna cogitatio callum vetustatis obduxerat. Legimus librum Clitomachi, quem ille euersa Carthagine misit consolandi causa ad captiuos ciues suos. In eo est disputatio scripta Carneadis, quam se ait in commentarium retulisse: quum ita positum esset, Videri fore in ægritudine sapientem, patria capta. Quæ Carneades contrà dixerit scripta sunt. Tanta igitur calamitatis præsentis adhibetur à philosopho medicina, quanta in inueteratæ ne desideratur quidem. Nec si aliquot annis post idem ille liber captiuis missus esset, vulneribus solum medere-

*parietum ruinę.

tur, sed cicatricibus. Sensim enim & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quò ipsa res imitari soleat, aut possit: sed id, quod ratio debuerat, vlus docet, minora esse ea, quæ sint visa maiora. Quid ergo opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino consolatione vlla, qua solemus vti, quum leuare dolorem mœrentium volumus? Hæc enim ferè tum habemus in promptu: Nihil oportere inopinatum videri. Atqui tolerabilius feret incommodum, qui cognouerit necesse esse homini tale aliquid accidere. Hæc enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit, tantummodo affert, Nihil euenisse quod opinandum non fuisset: Neque tamen genus id orationis in cõsolando nõ valet, sed id haud sciam an plurimum valeat. Ergo ista nec opinata non habẽt tantã vim, vt ægritudo ex ijs omnis oriatur. Feriunt enim fortasse grauius: non id efficiũt, vt ea quæ accidant, maiora videãtur: quia recẽtia sunt, videntur, non quia repentina. Duplex est igitur ratio veri reperiendi, non in ijs solùm quę mala, sed in ijs etiã quæ bona videntur. Nã aut de ipsius rei natura qualis & quãta sit, quærimus: vt de paupertate nõnunquam, cuius onus disputãdo leuamus, docẽtes, quàm parua, & quàm panca sint, quæ natura desideret: aut à disputãdi subtilitate orationẽ ad exẽpla traducimus. Hîc Socrates cõmemoratur, hîc Diogenes, hîc Cecilianum illud,

Sæpe

Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia. Quum enim paupertatis vna eademque sit vis, quidnam dici potest, quamobrem C. Fabritio tolerabilis ea fuerit, alij negent se ferre posse? Huic igitur alteri similis est ratio consolandi, quæ docet humana esse, quæ acciderint. Non enim id solum continet ea disputatio, vt cognitionem afferat generis humani: sed significat tolerabilia esse, quæ & tulerint, & ferant cateri. De paupertate agitur, multi patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore, multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipsum beatiores: eorumque qui priuatum otium negotijs publicis ante tulerunt, nominatim vita laudatur. Nec siletur illud potentissimi regis Anapæstum, qui laudat senem, & fortunatum esse dicit, quòd inglorius sit, atque ignobilis ad supremum diem peruenturus. Similiter commemorandis exemplis orbitates quoque liberorum prædicantur: eorumq; qui grauius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur. Sic perpessio cæterorum facit, vt ea quæ acciderint, multò minora, quàm quanta sint existimata, videantur. Ita fit sensim cogitantibus, vt quantum sit eventita opinio, appareat. Atque hoc idem & Telamon ille declarat,

Ego quãi genui, morituũ sciui, Et Theseus,
Futuras mecum commentabar miserias.

Et Anaxagoras. Sciebam me genuisse mortale. Hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas. Et mihi quidem videtur idem ferè accidere ijs, qui ante meditantur, quòd ijs, quibus medetur dies: nisi quòd ratio quædam sanat illos, hos ipsa natura: intelligo eo, quod remedium illud continet, Malum quod opinatum sit esse maximum, nequaquam id natura tantum esse, vt vitam beatam possit euertere. Hoc igitur efficitur, vt ex illo nec opinato plaga maior sit: non vt illi putant, vt quum duobus pares casus euenerint, is modò ægritudine afficiatur, cui ille nec opinato casus euenerit. Itaque dicuntur nõnulli in mœrore, quum de hac communi hominum conditione audiuissent, ea lege esse nos natos, vt nemo in perpetuum esse posset expers mali, grauius etiam tuliſſe. Quocirca Carneades, vt video noſtrum ſcribere Antiochum, reprehendere Chryſippum ſolebat, laudantem Euripideum carmen illud:

Mortalis nemo eſt, quem non attingat dolor,
Morbuſque multi ſunt humanis liberi,
Rurſus creandi: morſque eſt finita omnibus:
Quæ generis humano angorẽ nequicquã afferũt.
Reddenda eſt terræ terra: tum vita omnibus
Metenda, vt fruges. ſic iubet neceſſitas.

Negabat genus hoc orationis quicquam omnino

ad

ad leuandum ægritudinem pertinere. Id enim ipsum dolendum esse dicebat, quòd in tam crudelem necessitatem incidissemus. Nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum, ad maleuolos consolãdos esse accommodatam. Mihi verò longè videtur secùs: nam & necessitas ferendæ conditionis humanæ, quasi cum Deo pugnare * cohibet, admonetque esse hominem: quæ cogitatio magnoperè luctum leuat: & enumeratio exemplorum, non vt animum maleuolorum oblectet, affertur: sed vt ille, qui mœret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos moderatè & tranquillè tulisse. Omnibus enim modis fulciendi sunt qui ruunt, nec cohærere possunt propter magnitudinem ægritudinis. Ex quo ipsam ægritudinem λύπην Chrysippus, * quasi solutionem totius hominis appellatam putat, quę tota poterit euelli, explicata, vt principio dixi, causa ægritudinis. Est enim nulla alia, nisi opinio & iudicium magni præsentis atque vrgentis mali. Itaque & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perferetur, spe propositi boni: & acta ætas honestè, ac splendidè, tantam adfert consolationem, vt eos qui ita vixerint, aut non attingat ægritudo, aut perleuiter pungat animi dolor. Sed ad hãc opinionem magni mali, quam illa etiam opinio acceſſerit, Oportere, rectum esse, & ad officium pertinere,

τὸ θεομαχεῖν. * prohibet

* quasi λύσιν hoc est, solutionem

ferre illud ægrè quod acciderit: tum denique efficitur illa grauis ægritudinis perturbatio. Ex hac opinione sunt illa varia, & detestabilia genera lugendi, pedores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, fœmorum, capitis percussiones. Hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Accianus,

Scindens dolore identidem intonsam comam.

In quo facetum illud Bionis, Perinde stultissimum Regem in luctu capillum sibi euellere, quasi caluitio mœror leuaretur. Sed hæc omnia faciunt, opinantes ita fieri oportere. Itaque & Æschines in Demosthenem inuehitur, quòd is septimo die post filiæ mortem hostias immolauisset. At quàm rhetoricè, quàm copiosè, quas sententias colligit, quæ verba contorquet? vt licere quiduis rhetori intelligas, & quæ nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus. Omneis bonos interitu suorum quàm grauissimè mœrere oportere. Ex hoc euenit, vt in animi doloribus alij solitudines captent, vt ait Homerus de Bellerophonte,

Qui miser in campis mœrens errabat Aleïs,

Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

Et Niobe fingitur lapidea, propter æternum (credo) in luctu silentium. Hecubam autem putant

ent propter animi acerbitatem quandam & rabiem, fingi in canem esse conuersam. Sunt autem alij, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui sæpe delectat: vt illa apud Ennium nutrix:

Cupido cœpit miseram nunc me proloqui
Cœlo atque terræ heræ Medeæ miserias.

Hæc omnia vera, recta, debita putantes faciunt in dolore: maximeque delectantur, hoc quasi officij iudicio fieri. Quòd si qui forte quum in luctu esse vellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius loquuti sunt, reuocant se rursus ad mœstitiam, peccatiq; se insimulant, quòd dolere intermiserint. Pueros verò matres, & magistri, castigare etiam solent, nec verbis solùm, sed etiam verberibus: siquid in domestico luctu hilarius ab ijs factum est, aut dictum, plorare cogunt. Quid ipsa remissio luctus, quum est consequuta, intellectumq;, nihil profici mœrendo, nonne declarat, fuisse totum illud voluntarium? Quid ille Terentianus ipse se puniens, id est, ἑαυτὸν τιμωρούμενος?

Decreui tantisper me minus iniuriæ
Chremes meo gnato facere, dum fiam miser.

Hic decernit vt miser sit.

Nunquis igitur quicquam decernit inuitus?

Malo quidem me quouis dignum deputem.

Malo se dignum deputat, nisi miser sit. Videsne ergo opinionis esse, non naturæ malum. Quid,

quod res ipsa lugere prohibet? Vt apud Homerum, quotidianæ neces interituſq; multorum ſedationem mœrendi afferunt: apud quem ita dicitur,

*cadentes Nanq; nimis multos atque omni luce *carentes
Cernimus, vt nemo poſſit mœrore vacare.
Quò magis eſt equũ tumulis mãdare peremptos
Fixmo animo, & luctũ lacrymis finire diurnis,
Ergo in poteſtate eſt abÿcere dolorem, quũ velis, tempori ſeruientem. An eſt vllum tempus (quoniam quidem res in noſtra poteſtate eſt) cui non ponendæ curæ *ægritudinis cauſa ſeruiamus? Conſtabat eos, qui concidentem vulneribus Cn. Pompeium vidiſſent, quum in illo ipſo acerbiſſimo, miſerrimoque ſpectaculo ſibi timerent, quòd ſe claſſe hoſtium circunfuſos viderent, nihil tum aliud egiſſe, niſi vt remiges hortarentur, & vt ſalutem adipiſcerentur fuga: poſteaquam Tyrum veniſſent, tum afflictari lamentarique cœpiſſe. Timor igitur ab ÿs ægritudinem potuit repellere, ratio ac ſapientia vera non poterit? Quid eſt autem quod plus valeat ad ponendum dolorem, quàm quum eſt intellectum, nihil profici, & fruſtra eſſe ſuſceptum? Si igitur deponi poteſt, etiam non ſuſcipi poteſt. Voluntate igitur & iudicio ſuſcipi ægritudinem conſtendum eſt. Idque indicatur eorum patientia, qui quum multa ſint ſæpe perpeſſi, facilius ferunt

*ægritudinisque

runt quicquid accidit, obduruisseque sese contra fortunam arbitrantur. Vt ille apud Euripidem:

Si mihi nunc tristis primùm illuxisset dies,
Nec tam æruinnoso nauigauissem salo:
Esset dolendi causa, vt iniecto equulei
Fræno, repente tactu exagitantur nouo.
Sed iam subiectus miseriis obtorpui.

Defatigatio igitur miseriarũ ægritudines quũ faciat leuiores, intelligi necesse est, non rem ipsam, causam atque fontem esse mœroris. Philosophi summi, necdum tamen sapientiam consequuti, nonne intelligunt, in summo se malo esse? Sunt enim insipientes, neque insipientia vllum maius malum est, neque tamen lugent. Quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum esse, & æquum, & ad officium pertinere, ægrè ferre, quòd sapiens nõ sis: quòd idem affingimus huic ægritudini, in qua luctus inest, quæ omnium maxima est. Itaque Aristoteles veteres philosophos accusans, qui existimauissent, philosophiam suis ingeniis esse perfectam, ait eos aut stultissimos, aut glorioss̃imos fuisse. Sed se videre, quòd paucis annis magna accessio facta est, breui tempore philosophiam planè absolutam fore. Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quòd ceruis & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interest: hominibus, quorum maximè interfuisset, tam

exiguam

exiguam vitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, vt omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. Querebatur igitur, si tum, quum illa videre cæpisset, extingui. Quid? ex cæteris Philosophis nonne optimus, & grauissimus quisque consitetur, multa se ignorare, & multa sibi etiam atque etiam esse dicenda? Neque tamen quum se in media stultitia, qua nihil est peius, hærere intelligant, ægritudine præmuntur. Nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. Quid, qui non putant lugendum viris? Qualis fuit Q. Maximus, efferens filium Consularem: qualis L. Paulus, duobus paucis diebus amissis filijs: qualis M. Cato, Prætore designato mortuo filio: quales reliqui, quos in Consolatione collegimus. Quid hos aliud placauit, nisi quòd luctum & mœrorem non putabant viri? Ergo id, quod alij rectum opinantes, ægritudini se solent dedere, hi id turpe putantes, ægritudinem repulerunt. Ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Contrà dicuntur hæc: Quis tam demens, vt sua voluntate mœreat? Natura affert dolorem: cui quidem Creator, inquiunt, * noster cedendum putat. Premit enim, atque instat, nec resisti potest. Itaq; quum Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiacis morte consolatus esset, is quum audisset

* vester

audisset de suo filio, fractus est. De cuius commutata mente sic dicitur:

Nec verò tanta præditur sapientia
Quisquã est, qui aliorum ærũnam dictis alle-
Non idẽ, quũ fortuna mutata impetũ (uans,
Conuertat, clade vt subita frangatur sua,
Vt illos ad alia dicta & præcepta excidant.

Hæc quum disputant, hoc student efficere, Naturæ obsisti nullo modo posse. Hi tamen fatentur, grauiores ægritudines suscipi, quàm natura togat. Quæ est igitur amentia, vt nos quoque idem ab alijs requiramus? Sed plures sunt causæ suscipiendi doloris: Primùm, illa opinio mali, quo viso atque persuaso, ægritudo insequitur necessariò. Deinde etiam, gratum se mortuis fatere, si grauiter eos lugeant, arbitrantur. Accedit superstitio muliebris quædam: existimant enim Dijs immortalibus se facilius satisfacturos, si eorum plaga perculsi, & afflictos se, & stratos esse fateantur. Sed hæc inter se quàm repugnent, plerique non vident. Laudant enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos: quasi fieri nullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, vt quisquam plus alterum diligat, quàm se. Præclarum illud est, & si quæris, rectum quoque & verum, vt eos, qui nobis charissimi esse debeant, æquè ac nosmet-

nosmetipsos amemus: at verò plus, fieri nullo pacto potest. Ne optandum quidem est in amicitia, vt me ille plus quàm se amet, ego illum plus quàm me. Perturbatio vitæ, si ita sit, atque officiorum omnium consequatur. Sed de hoc alias. Nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostram, ne illos, plus quàm ipsi velint, si sentiant, plus certè quàm nosmetipsos diligamus. Nam quod aiunt, plerosq; consolationibus nihil leuari: adiungunt & consolatores ipsos confiteri se miseros, quum ad eos impetum suum fortuna conuerterit: vtrumque dissoluitur. Sunt enim ista non naturæ vitia, sed culpæ: stultitiam autem accusare quamuis copiosè licet: Nam & qui non leuantur, *ipsi ad miseriam inuitant: & qui suos casus aliter ferunt, atque vt alijs autores ipsi fuerunt, non sunt vitiosiores, quàm ferè plerique qui auari auaros, gloriæ cupidos glorioſi reprehendunt.

Ordo charitatis.

*ipsi alios ad mis.

Est enim proprium stultitiæ, aliorum vitia cernere, obliuiſci suorum. Sed nimirum hoc maximum est *exprimendum, quum constet ægritudinem vetustate tolli, hanc vim non esse in re positam, sed in cogitatione diuturna. Nam & si eadem res est, & idem est homo, qui potest quicquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quicquam est mutatum, neque de eo qui dolet? Cogitatio igitur diuturna, nihil esse

*experimẽtũ.

in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas. Hic mihi afferunt mediocritates: quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum: sin opinabiles, opinio tota tollatur. Satis dictum esse arbitror, ægritudinem esse opinionem mali præsentis: in qua opinione illud insit, vt ægritudinem suscipere oporteat. Additur ad hanc definitionem à Zenone rectè, vt illa opinio præsentis mali sit recens. Hoc autem verbum sic interpretatur, vt non tantùm illud recens esse velit, quod paulò antè acciderit, sed quandiu in illo opinato malo vis quædam insit & vigeat, & habeat quãdam viriditatem, tandiu appelletur recens: Vt Arthemasia Mausoli Cariæ Regis vxor, quæ nobile illud Halicarnassi fecit sepulchrum, quandiu vixit, vixit in luctu, eodemq; etiam confecta contabuit. Huic erat illa opinio quotidie retens, quæ tum deniq; non appellabatur recens, quum vetustate exaruit. Hæc igitur officia sunt consolantium, tollere ægritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quàm plurimum, aut supprimere, nec pati manare longius, aut ad aliam traducere. Sunt qui vnum officium consolantis putent, Malum illud omnino non esse, vt Cleanthi placet. Sunt qui non magnum malum, vt Peripatetici. Sunt qui abducunt à malis ad bona, vt Epicurus. Sunt qui satis putant

offen-

ostendere, nihil inopinati accidisse, nihil mali. Chrysippus autem captus esse censet in consolando, detrahere illam opinionem mœrenti, si se officio fungi putet iusto atque debito. Sunt etiam qui hæc omnia genera consolandi colligunt: alius enim alio modo mouetur, vt ferè nos omnia in consolationem vnam coniecimus. Erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. Sed sumendum tempus est, non minus in animorũ morbis, quàm in corporũ; vt Prometheus ille Æschyli, cui quum dictũ esset,

Atqui Prometheũ te hoc tenere existimo,
Mederi posse rationem iracundiæ:
Respondet,
Si quidẽ qui tẽpestiuam medicinã admouẽt,
Non aggrauescens valnus, illidat manus.

Erit igitur in consolationibus prima medicina, Docere, aut nullum malum esse, aut admodum paruum. Altera est, & de communi conditione vitæ, & propriè siquid sit de ipsius, qui mœret, disputandum. Tertia, Summam esse stultitiam frustrà confici mœrore, quum intelligas, nihil posse proficiri. Nam Cleanthes quidem sapientem consolatur, qui consolatione non eget. Nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. Alienum autem tempus docendi. Et tamen non satis mihi videtur vidisse hoc

Cleanthes,

Cleanthes, Suscipi aliquando ægritudinem posse ex eo ipso, quod non esse summum malum Cleanthes ipse fatetur. Quid enim dicemus? quum Socrates Alcibiadi persuasisset (vt accepimus) eum nihil hominis esse: nec quicquam inter Alcibiadem, summo loco natum, & quemuis baiulum interesse: quum se Alcibiades afflictaret, lacrymánsque Socrati supplex esset, vt sibi virtutem traderet, turpitudinémque depelleret: quid dicemus Cleanthe? Num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse: Quid illa Lyconis, qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunæ & corporis incommodis, non animi malis. Quid ergo? illud quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis vitijsq; constabat? Ad Epicuri consolationem satis est antè dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est, quanquam & vsitata est, & sæpe prodest, Non tibi hoc soli. Prodest hæc quidem, vt dixi, sed nec semper, nec omnibus: sunt enim qui respuant. Sed refert quo modo adhibeatur. Vt enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt, non quo quisq; incommodo affectus sit, prædicandum est. *Chrysippi autoritas ad veritatẽ firmissima est, ad tempus ægritudinis difficilis. Magnum opus est, probare mœrenti, illum suo iudicio, & quòd se ita putat oportere facere, mœrere. Ni-

*Chrysippi ratio ad ver.

mirum

mirum igitur vt in causis non semper vtimur eodem statu (sic enim appellamus controuersiarum genera) sed ad tempus, ad controuersiæ naturam, ad personam accommodamus: sic in ægritudine lenienda. Nam, quam quisque curationem recipere possit, videndum est. Sed nescio quo pacto ab eo, quod erat à te propositum, aberrauit oratio. Tu enim de sapiente quæsieras, cui aut malum videri nullum potest, quod vacet turpitudine: aut ita paruum malum, vt id obruatur sapientia, vixq; appareat: qui nihil opinione affingat, assumatq; ad ægritudinem: nec id putet esse rectum, se quàm maximè excruciari, luctuq; confici, quo * grauius nihil esse possit. Edocuit tamen ratio, vt mihi quidem videtur, quum hoc ipsum propriè non quæreretur hoc tempore, me quidem vllum esse malum, nisi quod idem dici turpe posset: tamen vt videremus quicquid esset in ægritudine mali, id non naturale esse, sed voluntario iudicio, & opinionis errore cõtractum. Tractatum est autem à nobis id genus ægritudinis, quod vnum est omnium maximum, vt eo sublato, reliquorum remedia ne magnoperè quærenda arbitremur. Sunt enim certa quæ de pauperta e, certa quæ de vita inhonorata, & inglo-ria dici soleant. Separatim autem certæ scholæ sunt, de exilio, de interitu patriæ, de seruitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni casu, in

* prauius

quo

quo nomen poni solet calamitatis. Hæc Græci in singulas scholas, & in singulos libros dispertiunt. Opus enim quærunt, quanquam planè disputationis que sunt. Et tamen vt medici toto corpore curando, minimæ etiam parti, si condoluit, medentur: sic Philosophia, quum vniuersam ægritudinem sustulerit, tamen si quis error alicunde extitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum obfudit exilium, aut eorum, quæ modo dixi, si quid extitit: etsi singularum rerum sunt propriæ consolationes, de quibus audies tu quidem quum voles. Sed ad eundem fontem reuertendum est, Ægritudinem omnem procul abesse à sapiente: quod inane sit, quòd frustra suscipiatur, quòd non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadam inuitatione ad dolendum, quum id decreuerimus, ita fieri oportere. Hoc detracto, quod totum est voluntarium, ægritudo erit sublata illa mœrens, morsus tamen & contractiunculæ quædam animi relinquentur. Hanc dicant sanè naturalem, dum ægritudinis nomen absit, graue, tetrum, funestum, quod cum sapientia esse, atque vt ita dicam, habitare nullo modo possit. Atqui stirpes sunt ægritudinis, quàm multæ, quàm amarè, quæ ipso trunco euerso omnes elidendæ sunt, & si necesse erit, singulis disputationibus. Superest enim nobis, hoc

cuiusmodi est otium. Sed ratio vna omnium est ægritudinum, plura nomina. Nam & inuidere ægritudinis est, & æmulari, & obtrectare, & misereri, & angi, lugere, mœrere, cruma affici, lamentari, solicitari, dolere, in molestia esse, afflictari, desperare. Hæc omnia definiunt Stoici: eaque verba, quæ dixi, singularum rerum sunt: non, vt videntur, eadem res significant, sed aliquid differunt: quod alio loco fortasse tractabimus. Hæ sunt illæ stirpium fibræ quas initiò dixi persequendæ, & omnes elidendæ, ne vlla vnquam possit existere. Magnum opus & difficile, quis negat? Quid autem præclarum, non idem arduum? sed tamen id se effecturam philosophia profitetur, nos modò curationem eius recipiamus. Verum quidem hæc hactenus. Cætera quotiescunque voletis, & hoc loco, & alijs, parata vobis erunt.

λύσιολον τὸ καλόν.

M. T.

M. T. C. TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER QVARTVS.

De reliquis animi perturbationibus.

CVM multis in locis nostrorum hominum ingenia virtutesque, Brute, soleo mirari, tum maximè ijs in studijs, quæ serò admodum expetita in hanc ciuitatem è Græcia transtulerunt. Nam quum à Primo vrbis ortu regijs institutis, partim etiam legibus, auspicia, cerimoniæ, comitia, prouocationes, Patrum consilium, equitum peditumque descriptio, tota res militaris diuinitus esset constituta: tum progressio admirabilis, incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio Repub. liberata. Nec verò hic locus est, vt de moribus, institutisque maiorum, & disciplina, ac temperatione ciuitatis loquamur: alijs hæc locis satis accuratè à nobis dicta sunt, maximéque in ijs sex libris, quos de Repub. conscripsimus. Hoc autem loco consyderanti mihi studia doctrinæ, multa sanè occurrunt, cur ea quoque accersita aliunde, neque solum expetita, sed etiam conseruata, & culta videantur. Erat enim illis penè in conspectu præ-

stanti sapientia & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus ijsdem, quibus L. Brutus patriam liberauit, præclarus autor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina quam longe latéque flueret, permanauisse mihi videtur in hanc ciuitatem: idque cum coniectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigijs indicatur. Quis est enim qui putet, quum floreret in Italia Græcia potentissimis & maximis vrbibus ea, quæ magna dicta est, in hisque primum ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum ad eorum doctissimas voces aures clausa fuisse? Quinetiam arbitror propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque regem Pythagoreum à posterioribus existimatum. Nam quum Pythagoræ disciplinam & institutum cognoscerent, Regisque eius æquitatem, & sapientiam, à maioribus suis accepissent, ætates autem & tempora ignorarent propter vetustatem, eum qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt. Et de coniectura quidem hactenus. Vestigia autem Pythagoreorum quanquam multa colligi possunt, paucis tamen vtemur, quoniam non id agitur hoc tempore. Nam quum carminibus soliti illi esse dicantur & præcepta quædam occultius tradere, & mentes suas à cogitatione intentione, cantu fidibusq;

fidibúsque ad trãquillitatem traducere: grauissimus autor in Originibus dixit Cato, morẽ apud maiores hunc epularum fuisse, vt deinceps qui accumberent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes, atque virtutes. Ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse rescriptos vocum sonis, & carmina: quanquam id quidem etiam duodecim tabulæ declarant, condi iam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, leges sanxerunt. Nec verò illud non eruditorum temporũ argumentum est, quod & Deorum puluinaribus, & epulis magistratuum fides præcinunt, quod proprium eius fuit, de qua loquor, disciplinæ. Mihi quidem etiam Appij cæci carmen, quòd valdè Panætius laudat epistola quædam, quæ est ad Q. Tuberonem, Pythagoreorũ videtur. Multa etiam sunt in nostris institutis ducta ab illis, quæ prætereo, ne ea quæ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur. Sed vt ad propositum redeat oratio, Quàm breui tempore, quot & quanti poëtæ? qui autem oratores extiterunt? facilè vt appareat, nostros omnia consequi potuisse simul vt velle cœpissent. Sed de cæteris studijs alio loco & dicemus, si vsus fuerit, & sæpe diximus. Sapientiæ studium vetus id quidem in nostris: sed tamen ante Lælij ætatem & Scipionis, non reperio, quos appellare possim nominatim.

Carminum vetustas.

Quibus adolescentibus Stoicum Diogenem, Academicum Carneadem video ad Senatum ab Athenienſibus miſſos eſſe Legatos. Qui quum Reipub. nullam vnquam partem attigiſſent, eſſentque eorum alter Cyreneus, alter Babylonius, nunquam profectò ſcholis eſſent excitati, neque ad illud munus electi, niſi in quibuſdam principibus temporibus illis fuiſſent ſtudia doctrinæ. Qui quum cætera literis mandarent, alij ius ciuile, alij orationes ſuas, alij monumenta maiorum, hanc ampliſſimam omnium artium bene viuendi diſciplinam, vita magis, quàm literis perſequuti ſunt. Itaque illius veræ elegantisque philoſophiæ, quæ ducta à Sotrate, in Peripateticis adhuc permanſit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, quum Academici eorum controuerſias diſceptarent: nulla ferè ſunt, aut pauca admodum Latina monumenta: ſiue propter magnitudinem rerum, occupationumq; omnium: ſiue etiam quòd imperitis ea probare poſſe non arbitrabantur, quum interim illis ſilentibus, C. Amaphanius extitit* dicens, Cuius libris editis, commota multitudo contulit ſe ad eandem potiſſimum diſciplinam: ſiue quòd erat cognitu perfacilis: ſiue quòd inuitabatur illecebris blandis voluptatis: ſiue etiam quia nihil prolatum erat melius, illud quod erat, tenebant. Poſt Amaphanium autem multi eiuſdem æmuli rationis,

*Videtur hîc deeſſe aliqd, ſicq; legendũ: dicens voluptatem ſummum bonum eſſe. Cuius libris, &c.

bis, multa quum scripsissent, Italiã totam occupauerunt. Quodq; maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quòd & facilè ediscantur, & ab indoctis probentur, id illi firmamentũ esse disciplinæ putat. Sed defendat quidem quod quisque sentit: sunt enim iudicia libera: nos hoc institutum tenebimus, nullisq; vnius disciplinæ legibus adstricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maximè probabile, semper requiremus: quod quũ sæpe aliàs, tum nuper in Tusculano studiosè egimus. Itaq; expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. Vt enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod feceramus idem superioribus diebus, acta res est sic. M. Dicat siquis vult, qua de re disputare velit. A. Nõ mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare. M. Ægritudine quidem, besterna disputatione videbatur, nisi forte temporis causa nobis assentiebare. A. Minime verò. Nam mihi egregiè probata est oratio tua. M. Non igitur existimas cadere in sapientem ægritudinem? A. Prorsus non arbitror. M. Atqui si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. Quid enim, metúsne conturbet? at earum rerum est absentium metus, quarum præsentium est ægritudo. Sublata igitur ægritudine, sublatus est metus. Restant duæ

perturbationes, Lætitia gestiens, & Libido: quæ si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. A. Sic prorsus intelligo. M. Vtrum igitur mauis, statimne nos vela facere, an quasi è portu egredientes paululum remigare? A. Quidnam est istuc? non enim intelligo. M. Quia Chrysippus & Stoici, quum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in ijs partiendis & definiendis occupati sunt. Illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt, spinas partiendi & definiendi prætermittunt. Quærebam igitur, vtrum panderem vela orationis statim, an eam antè paululũ dialecticorum remis propellerem. A. Isto modo verò erit enim hoc totum, quod quæro, ex vtroque perfectius. M. Est id quidem rectius, sed pòst requires, si quid fuerit obscurius. A. Faciam equidem: tu tamen, vt soles, dices ista ipsa obscura planius, quàm dicuntur à Græcis. M. Enitar quidem, sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si vnum aliquod effugerit. Quoniam quæ Græci πάθη vocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quàm morbos. In his explicandis veterem illam equidem Pythagoræ primùm, deinde Platonis descriptionem sequar, qui animum in duas partes diuidunt: alteram

rationis

rationis participem faciunt, alteram expertem. In participe rationis ponunt Tranquillitatem, id est, placidã, quietamq; constantiam: in illa altera, motus turbidos, tum iræ, tum cupiditatis contrarios inimicosq; rationi. Sit igitur hic fõs, vtamur tamen in his perturbationibus describẽdis Stoicorum definitionibus, & partitionibus, qui mihi videntur in hac quæstione versari acutissimè. Animi duæ partes.

Est igitur Zenonis hæc definitio, vt Perturbatio sit (quod πάθος ille dicit) auersa à recta ratione contra naturam animi commotio. Quidam verò breuius, Perturbationem esse appetitum vehementiorem dicunt. Sed vehemẽtiorem eum volunt esse, qui longius discesserit à naturæ constantia. Partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis, ita esse quatuor. Ex bonis, Libidinem & Lætitiam: vt sit lætitia præsentium bonorum, libido futurorum. Ex malis, Metum & Ægritudinem nasci censent: metum futuris, ægritudinem presentibus. Quæ enim venientia metuuntur, eadem efficiunt ægritudinem instantia. Lætitia autem & Libido, in bonorum opinione versantur: quum libido, ad id quod videtur bonum, illecta & inflammata rapiatur: lætitia, vt adepta iam aliquid concupitum efferatur, & gestiat. Natura enim omnes ea quæ bona videntur, sequuntur, fugiuntq; contraria. Perturbatio quid.

Quam-

*Quamobrem si simul obiecta species cuiusp*iam *est, quod bonum videatur, ad id adspiscendum impellit ipsa natura: id quum constanter prudenterq́ fit, eiusmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus Voluntatem. Eam illi putant in solo esse sapiente, quam sic definiunt, Voluntas est, quæ quid cum ratione desiderat. Quæ autem* * *ratione* aduersa incitata est vehementius, ea Libido est, vel Cupiditas effrænata, quæ in omnibus stultis inuenitur. Itémque quum ita mouemur, vt in bono simus aliquo, dupliciter id contingit. Nam quum ratione animus mouetur placidè atque constanter, tum illud Gaudium dicitur. Quum autem inaniter & effusè animus exultat, tum illa Lætitia gestiens, vel nimia dici potest, quam ita definiunt, sine ratione animi elationem. Quomodoq́ bona natura appetimus, sic à malis natura declinamus: quæ declinatio si cum ratione fiet, Cautio appelletur, eáque intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione & cum exanimatione humili atque fracta, nominetur Metus. Est igitur Metus rationi aduersa cautio. Præsentis autẽ mali, sapientis affectio nulla est. Stulti autem ægritudo est ea, quæ afficiuntur in malis opinatis, animosque demittunt, & contrahunt, rationi non obtemperantes. Itaque hæc prima definitio est, vt Ægritudo sit animi aduersante ratione

βούλησις. Voluntas.

*aduersus rationem Libido.

Gaudium.

Lætitia gestiens.

Cautio.

Metus.

Ægritudo.

tione cõtractio. Sic quatuor perturbationes sunt, tres constantiæ, quoniam ægritudini nulla constantia opponitur, sed omnes perturbationes iudicio censent fieri & opinione. Itaque ea definiunt pressius, vt intelligatur non modò quàm vitiosè, sed etiam quàm in nostra sint potestate. Est igitur Ægritudo, opinio recens mali præsentis, in quo demitti contrahiq; animo rectum esse videatur. Lætitia, opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectũ esse videatur. Metus, opinio impendentis mali, quod intollerabile esse videatur. Libido, opinio venturi boni, quòd sit ex vsu iam præsens esse, atque adesse. Sed quæ iudicia, quasque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solùm positas esse dicunt, verum illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus: vt ægritudo, quasi morbum aliquem doloris efficiat: metus, recessum quẽdam animi, & fugam: lætitia, profusam hilaritatem: libido, effrænatam appetentiam. Opinionem autem, quam in omnes definitiones superiores inclusimus, volunt esse imbecillam assensionem. Sed in singulis perturbationibus partes eiusdem generis plures subijciuntur. Vt Ægritudini inuidentia (vtendũ est enim docẽdi causa verbo minus vsitato, quoniã Inuidia non in eo, qui inuidet solùm dicitur, sed etiam in eo, cui inuidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mœror, ærumna,

Perturbationum definitiones.

Opinio.

Ægritudinis partes.

na, dolor, lamentatio, solicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si qua sunt de genere eodem. Sub Metum autem subiecta sunt, pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati, maleuolentia lætans malo alieno, delectatio, iactatio, & similia. Libidini, ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cætera eiusmodi. Hæc autem definiunt hoc modo: Inuidentiam esse dicunt, ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant inuidenti. Nam si quis doleat eius rebus secundis, à quo ipse lædatur, non rectè dicitur inuidere: vt si Hectori Agamemnon. Qui autem, cui alterius cõmoda nihil noceant, tamen eum doleat ijs frui, inuidet profectò. Æmulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, vt & in laude, & in vitio nomen hoc sit. Nam & imitatio virtutis, emulatio dicitur: sed ea nihil hoc loco vtimur, est enim laudis. Et est æmulatio ægritudo, si eo, quod quis concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obtrectatio autem est ea, quam intelligi Zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quòd alter quoque potiatur eo, quod ipse concupiuerit. Misericordia, est ægritudo ex miseria alterius, iniuria laborantis. Nemo enim parricidæ aut proditoris supplicio misericordia commouetur. Angor, est ægritudo premens: Luctus, ægritudo ex

eius

rtes metus.

oluptatis.

bidinis.

ritum ægri-
dinis defi-
tiones.

eius, qui charus fuerit, interitu acerbo: Maror, ægritudo flebilis: Ærumna, ægritudo laboriosa: Dolor, ægritudo crucians: Lamentatio, ægritudo cum eiulatu: Solicitudo, ægritudo cum cogitatione: Molestia, ægritudo permanens: Afflictatio, ægritudo cum vexatione corporis: Desperatio, ægritudo sine vlla rerum expectatione meliorum. Quæ autem subiecta sunt sub Metum, ea sic definiunt, Pigritiam metum consequentis laboris: Terrorem, metum concutientem. Ex quo fit, vt pudorem robur, sic terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur. Timorem, metum mali appropinquantis. Pauorem, motum mentem loco mouentem. Ex quo illud Ennij,

Partium metus definitiones.

Tum pauor sapientiam omnem mihi ex animo expectorat.

Exanimationem, metum subsequentem, & quasi comitem pauoris: Conturbationem, metum excutientem cogitata: Formidinem, metum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt, vt Maleuoletia sit voluptas ex malo alterius siue emolumento suo: Delectatio, voluptas suauitate auditus animum delinies. Et qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum: quæ sunt omnes vnius generis ad profundendum animum, tanquam illequefactæ voluptates. Iactatio,

Voluptatis partium definitiones.

tio, est voluptas gestiens, & se efferens insolentius. Quæ autem libidini subiecta sunt, ea sic definiuntur, vt ira sit libido puniendi eius, qui videatur læsisse iniuria: Excandescentia autem, sit ira modò nascens, & modò desistens, quæ Σύμφωσις Græcè dicitur: Odium, ira inueterata: Inimicitia, ira vlciscendi tempus obseruans: Discordia, ira acerbior intimo odio & corde concepta: Indigentia, libido inexplebilis: Desiderium, libido eius qui nondum adsit, videdi. * Distinguitur illud etiam, vt libido sit earum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibusdam, quæ κατηγορήματα Dialectici appellant, vt * habere diuitias, capere honores. Indigentia, libido rerum ipsarum est, vt bonorum, vt pecuniæ. Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt Intemperantiam, quæ est à tota mente, & à recta ratione defectio, sic auersa à præscriptione rationis, vt nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Quẽadmodum igitur Temperantia sedat omneis appetitiones, & efficit, vt hæ rectæ rationi pareãt, conseruatq; consideratæ iudicia mentis: sic huic inimica Intẽperantia omnem animi statũ inflammat, cõturbat, incitat. Itaq; ægritudines, & metus, & reliquę perturbationes omnes gignũtur ex ea. Quẽadmodũ quum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis in corpore morbi, ægrotationesq;

ibidinis partium definitiones.

Distinguitur

auere diuitias, cupere onor.

nesq́ nascũtur: sic prauarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia, sanitate spoliat animum, morbisq́ue perturbat. Ex perturbationibus autem primùm morbi confitiuntur, quæ vocant illi νοσήματα, *eaq́ quæ sunt eis morbis contraria, quæ habent ad res certas vitiosam offensionem, atq́ fastidiũ. Deinde ægrotationes, quæ appellãtur à Stoicis,* ἀῤῥωστήματα, *ijsq́ item oppositæ contrariæ offensiones. Hoc loco nimium operæ consumitur à Stoicis, maximè à Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. Qua oratione minimè necessaria prætermissa, ea quæ rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur perturbationem iactantibus se opinionibus inconstanter & turbidè, in motu esse semper. Quum autem hic feruor cõcitatioq́ue animi inueterauerit, & tanquam in venis medullísque insederit, tum existit & morbus & ægrotatio, & offensiones eæ, quæ sunt eis morbis ægrotationibúsque contrariæ. Hæc quæ dico, cogitatione quidem inter se differunt, re verò copulata sunt: eáque oriuntur ex libidine & lætitia. Nam quum est concupita pecunia, nec adhibita continuò ratio, quasi quædam Socratica medicina, quæ sanaret eam cupiditatem, permanat in venas, & inhæret in visceribus illud malum, existitq́ue morbus, & ægrotatio: quæ auelli inueterata*

Auaritia. terata non possunt, eiąue morbo nomen est Auaritia: similiterąue cæteri morbi, vt Gloriæ cupiditas, vt Mulierositas, vt ita appellem eam, quæ Græcè φιλογυνεία dicitur, cæteriąue similiter morbi, ægrotationesque nascuntur, Quæ autem sunt his contraria, ea nasci putantur à metu, vt odium malierum, quale in μισογυνεία est, vt in hominum vniuersum genus, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur, vt inhospitalitas est. Quæ omnes ęgrotationes animi ex quodã metu nascuntur earum rerũ, quas fugiunt, & oderunt. Definiunt autẽ animi ægrotationem, opinationem vehemẽtem de re nõ expetenda, tanquam valde expetenda sit, inhærentem, & penitus insitam. Quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, opinionem vehementem de re non fugienda inherentem & penitus insitam, tanquam fugienda. Hæc autem Opinatio, est iudicare se scire, quod nesciat. Ægrotationi autem talia quædam subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas, peruicacia, ligu-ratio, vinolentia, cupedia, & si qua sunt similia. Est autem Auaritia opinatio vehemens de pecunia, quasi valde expetenda sit, inhærens, & penitus insita. Similisque est eiusdem generis definitio reliquarum. Offensionum autem definitiones sunt eiusmodi. Vt Inhospitalitas sit opinio vehemens, valde fugiendũ esse hospitem,

Animi ægrotatio.

Eius partes.

Auaritia quid

Offensionum definitiones.

eaq;

eáque inhærens & penitus insita. Similitérque definitur & Mulierum odium, vt Hippolyti, & vt Timonis, generis humani. Atque vt ad valetudinis similitudinem veniam, eáque collatione vtamur aliquando, sed parcius quàm soleat Stoici: vt sint alij ad alios morbos procliuiores (itaque dicimus grauedinosos quosdam, quosdam torminosos: non quia semper sint, sed quia sæpe sint) alij ad metum, alij ad aliam perturbationem procliues. Ex quo in alijs anxietas, vnde anxij: in alijs iracundia dicitur, quæ ab ira differt. Estque aliud iracundum esse, aliud iratum, vt differt anxietas ab angore. Neque enim omnes anxij, qui anguntur aliquando: nec qui anxij, semper: vt inter ebrietatem & ebriositatem interest: aliudque est esse amatorem, aliud amantem. Atque hæc aliorum ad alios morbos procliuitas latè patet: nam pertinet ad omnes perturbationes. In multis etiam vitijs apparet, sed nomen res non habet. Ergo inuidi, & maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes, qui procliues ad eas perturbationes sunt, non quia semper feruntur. Hæc igitur procliuitas ad suum quodque genus à similitudine corporis Ægrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad ægrotandum procliuitas. Sed hæc in bonis rebus, quòd alij ad alia bona sunt aptiores, Facilitas nominetur, in malis Procliuitas, vt significet lapsionē: in neu-

tris, habeat superius nomen. Quomodo autem in corpore est morbus, ægrotatio, & vitium, sic in animo. Morbum appellant totius corporis corruptionem: Ægrotationem, morbum cum imbecillitate: Vitium, quum partes corporis inter se dissident: ex quo prauitas, membrorum distortio, deformitas. Itaque illa duo, Morbus & Ægrotatio, ex totius valetudinis corporis conquassatione & perturbatione gignuntur: Vitium autem integra valetudine ipsum ex se cernitur. Sed in animo tantummodo cogitatione possumus morbum ab ægrotatione seiungere. Vitiositas autem est habitus, aut affectio in tota vita inconstans, & à seipsa dissentiens. Ita fit, vt in altera corruptione opinionum morbus efficiatur & ægrotatio, in altera inconstantia & repugnantia. Non enim omne vitium partes habet dissentientes: vt eorum qui non longe à sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans à seipsa, dum est insipiens: sed non distorta, nec prauа. Morbi autem & ægrotationes partes sunt vitiositatis: sed perturbationes, sintne eiusdem partes, quæstio est. Vitia enim affectiones sunt manentes, perturbationes autem mouentes: vt non possint affectionum manentium partes esse. Atque vt in malis attingit animi naturam, corporis similitudo, sit & in bonis. Sunt enim in corpore præcipua, pulchritudo, vires, valetudo,

Morbus.
Ægrotatio.
Vitium.
Vitiositas.

letudo, firmitas, velocitas. Sunt item in animo. Corporis temperatio, quum ea congruunt inter se, è quibus constamus: Sanitas sic animi dicitur, quum eius iudicia, opinionesque concordant. Eáque animi est virtus, quam alij ipsam temperantiam dicunt esse: alij obtemperantem temperantiæ præceptis, & eam subsequentem, nec habentem vllam speciem suam. Sed siue hoc, siue illud sit, in solo esse sapiente. Est autem quædam animi sanitas, quæ in insipientem etiam cadat, quum curatione & gubernatione medicorũ perturbatio mẽtis aufertur. Et vt corporis est quædam apta figura mẽbrorum, cum coloris quadã suauitate, eaq; dicitur Pulchritudo: sic in animo opinionũ iudiciorumq; æquabilitas, & constantia, cum firmitate quadã & stabilitate virtutem subsequẽs, aut virtutis vim ipsam cõtinens. Pulchritudo vocatur. item quæ viribus corporis, & neruis, & efficacitati similes, similibúsque verbis animi vires nominantur. Velocitas autem corporis, Celeritas appellatur: quæ eadem ingenij etiam laus habetur, propter animi multarum rerum breui tẽpore percussionem. Illud animorum, corporumq; dissimile est, quod animi valẽtes, morbo tentari non possunt, corpora possunt. Sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item: quorum omnes morbi & perturbationes ex aspernatione ratio-

Pulchritudo corporis.

Animi.

Velocitas.

Celeritas.

nis eueniunt. Itaque in hominibus solum existũt. Nam bestiæ simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem & hebetes interest, quòd ingeniosi, vt æs Corinthium in æruginem, sic illi in morbum & incidũt tardius, & recreantur ocyus: hebetes non ita. Nec vero in omnem morbum ac perturbationem animus ingeniosi cadit. Non enim multa efferata & immania: quædã autem humanitatis quoque habent primam speciem, vt misericordia, ægritudo, metus. Ægrotationes autem, & morbi animorum, difficilius euelli posse putãtur, quàm summa illa vitia, quæ virtutibus sunt cõtraria. Morbis enim manentibus, vitia sublata esse non possunt: quia non tam celeriter sanantur, quàm illa tolluntur. Habes ea, quæ de perturbationibus enucleatè disputant Stoici, quæ Logica appellant, quia disserũtur subtilius: è quibus, quoniam tanquam è scrupulosis cotibus enauigauit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus, modò satis illa dilucidè dixerimus pro rerũ obscuritate. A. Prorsus satis: sed siqua diligentius erunt cognoscenda, quæremus aliâs. Nunc vela, quæ modo dicebas, expectamus & cursum. M. Quando & alijs locis de virtute diximus, & sæpe dicendum erit: Pleræque enim quæstiones, quæ ad vitam moresque pertinent, à virtutis fonte ducuntur. Quando igitur Virtus est affec-

μοίωσις

Virtutis definitio.

ctio

tio animi constans, conueniénsque, laudabiles efficiés eos, in quibus est, & ipsa per se sua sponte, separata, etiam vtilitate laudabilis, ex ea proficiscuntur honestæ voluntates, sententiæ, actiones, omnísque recta ratio. Quanquam ipsa virtus breuissimè recta ratio dici potest. Huius igitur virtutis contraria est Vitiositas. Sic enim Vitiositas.
malô, quàm Malitiam appellare eam, quàm Græci κακίαν appellãt. Nam Malitia certi cu- Malitia.
iusdam vitij nomen est, Vitiositas omnium. Ex qua cogitantur Perturbationes, quæ sunt (vt paulò antè diximus) turbidi animorum concitatíque motus, auersi à ratione, & inimicissimi mentis vitæque tranquillæ. Importent enim ægritudines anxias, atque acerbas, animósque affligunt, & debilitant metu. Item inflammãt appetitione nimia, quam tum Cupiditatem, tum Cupiditas.
Libidinem diximus, impotentiam quandam animi à temperantia, & moderatione plurimum dissidentem. Quæ siquando adepta est id, quod ei fuerit concupitum, tum fert alacritatem, vt nihil esse constet quod agat, vt ille qui voluptatem animi nimiam, summum esse errorem arbitratur. Eorum igitur malorum, in vna virtute posita sanatio est. Quid autem est, non miserius solùm, sed fœdius etiam, & deformius, quàm ægritudine quis afflictus debilitatúsq; iacens? Cui miseriæ proximus is est, qui appropinquans ali-

quod malum metuit, exanimatusq; pẽdet animi. Quam vim significantes mali, poëtæ impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera, animiq́ue impotentiam, & superbi loquentiam! Ea communis pœnæ stultitiæ est. Omnibus enim, quorum mens abhorret à ratione, semper aliquis talis dolor, talis terror impendet. Atque vt hæ tabefice mentis perturbationes sunt (ægritudinem dico & metum) sic hilariores illę, cupiditas auide semper aliquid appetent, & inanis alacritas, id est, lætitia gestiens, non multum differunt ab amentia. Ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, aliàs modestum & temperantem, aliàs constantem continentemq; dicimus. Nonnunquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus: quod nisi eo nomine virtutes continerentur, nunquam ita peruulgatum esset, vt iam proverbij locum obtineret, Hominem frugi omnia rectè facere. Quod idem quum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimisque magnificè dicere videntur. Ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constantia quietus animo est, sibiq́ue ipse placatus, vt neque tabescat molestijs, neque frangantur timore, nec sitienter quid appetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat: is est sapiens, quem quærimus, is est beatus, cui nihil humanarum

Prouerbium.

rerum

rum intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri potest. Quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusque mundi nota sit magnitudo? Nam quid aut in studijs humanis, aut in tam exigua brevitate vitæ, magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, vt ei nihil improvisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino novum? Atq; idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, vt semper videat sedem sibi ac locum, sine molestia, atq; angore viuendi, vt quencunq; casum fortuna inuexerit, hanc aptè & quietè ferat: quod qui faciet, non ægritudine solùm vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. His autem vacuus animus perfectè atque absolutè beatos efficit: idemq; cõcitatus & abstractus ab integra certaque ratione, non constantiam solum amittit, verumetiam sanitatem. Quocirca mollis & eneruata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt: sed adhibent modum quendã, quem vltra progredi non oporteat. Modum tu adhibes vitio? An vitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus, efferas te insolenter? Nec porrò malum, quo aut oppressus iaceas, aut ne opprimare, mente

Contra Peripateticos.

mente vix constes? eáque omnia aut nimis tristia, aut nimis læta errore fieri? Qui si error stultis extenuetur die, vt quum res eadem maneat, aliter ferat inueterata, aliter recentia, sapientem ne attingat quidem omnino: etiam quis erit tandem modus iste? Quæramus enim modum ægritudinis, in qua operæ plurimum ponitur. Ægrè tulisse P. Rutilium fratris repulsam Consulatus, scriptum apud Fannium est: sed tamen trãsisse videtur modum, quippe qui ob eam causam à vita recesserit. Moderatius igitur ferre debuit. Quid, si quum id ferret modicè, mors liberorum accessisset? nata esset ægritudo noua, sed ea modica, magna tamen facta esset accessio. Quid si deinde dolores graues corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exilium, si pro singulis malis ægritudines accederent? Summa ea fieret, quæ non sustineretur. Qui modum igitur vitio querit, similiter facit, vt si posse putet, eum qui se è Leucade præcipitauerit, sustinere se quum velit. Vt enim id non potest, sic animus perturbatus, & incitatus, nec cohibere se potest, nec quo loco vult insistere omnino. Quæq; crescentia perniciosa sunt, eadem sunt vitiosa nascentia. Ægritudo autem, cæteræq; perturbationes, amplificatæ certè pestiferè sunt. Igitur etiam susceptæ, continuò in magna pestis parte versantur. Etenim ipse se impellunt, vbi semel à ratio-

ne

ne discessum est: ipsaq; sibi imbecillitas indulget, in altumq; prouehitur imprudens, nec reperit locum consistendi. Quamobrem nihil interest, vtrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. Qui enim vitijs modum apponit, is partem suscipit vitiorum. Quod quum ipsum per se vitiosum est, tum eò molestius, quia sunt in lubrico: incitataque semel in procliue labuntur, sustineriq; nullo modo possunt. Quid? quod iidem Peripatetici perturbationes istas, quas nos extirpandas putamus, non modò naturales esse dicunt, sed etiam vtiliter à natura datas? quorum est talis oratio. Primùm multis verbis iracundiam laudant, cotem fortitudinis esse dicunt, multoq; & in hostem, & in improbum ciuem vehementiores iratorum impetus esse. Leueis autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent, Prælium rectum est: hoc fieri conuenit, dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. Hæc nullam habent vim, nisi ira excanduit fortitudo. Nec verò de bellatoribus solùm disputant, imperia seueriora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ. Oratorem denique non modò accusantem, sed ne defendentem quidem probant, sine aculeis iracundiæ. Quæ etiam si non adsit, tamen verbis atque motu simulandam arbitrantur: vt auditoris iram oratoris

toris incendat actio. Virum denique videri negant, qui iracsci nesciat. Eamque quam Lenitatem nos dicimus, vitioso Lentitudinis nomine appellant. Nec verò solùm hanc libidinem laudant, (est enim ira, vt modò definimi, vlciscendi libido) sed ipsum illud genus, vel libidinis, vel cupiditatis, ad summam vtilitatem esse dicunt à datura datum. Nihil enim quenquam, nisi quod lubeat, præclarè facere posse. Noctu ambulabat in publico Themistocles, quòd somnum capere non posset: quærentibusque respondebat, Miltiadis trophæis se è somno suscitari. Cui non sunt auditæ Demosthenis vigiliæ? qui dolere se aiebat, si quando opificum anteluxana victus esset industria. Philosophiæ denique ipsius principes, nunquam in suis studijs tantos progressus sine flagranti, cupiditate facere potuissent. Vltimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem, accepimus. Vbi enim quicquid esset quod disci posset, eò veniendum iudicauerunt. Num putamus hæc peti sine summo cupiditatis ardore potuisse? Ipsam ægritudinem, quam nos vt tetram & immanem belluam fugiendam esse dicimus, non sine magna vtilitate à natura datum constitutam, vt homines omnes castigationibus, reprehensionibus, ignominijs, affici se in delicto dolerent. Impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui igno-

ignominiam & infamiã ferũt sine dolore. Morderi est melius conscietia, ex quo est illud è vita ductum ab Afranio. Nam quũ dissolutus filius,
Heu me miserum, dixisset, tum seuerus pater,
Dummodo doleat aliquid, doleat quòd lubet.
Reliquas quoque partes ægritudinis vtiles esse dicunt, Misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indigorum subleuandas. Ipsum illud æmulari, obtrectare, non esse inutile, quum aut se non idem videat consequutum quod alium, aut alium idem quod se. Metum verò si quis sustulisset, omnem vitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Hæc tamen ita disputant, vt resecanda esse fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: vt in omnibus ferè rebus mediocritatem esse optimam existiment. Quæ quum exponunt, nihilne tibi videntur, an aliquid dicere? A. Mihi verò dicere aliquid, itaque expecto quid ad ista. M. Reperiam fortasse: sed illud ante. Vidésne quanta fuerit apud Academicos verecundia? Planè enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur à Stoicis. Digladientur illi per me licet, cui nihil est necesse, nisi vbi sit illud, quod verisimilimum videatur, inquirere. Quid est igitur, quod occurrat

currat in hac quæstione, è qua possit attingi aliquid verisimile, quo lõgius mens humana progredi non potest? Definitio perturbationis, quæ rectè Zenonem vsum puto. Ita enim definit, vt
Perturbatio. perturbatio sit aduersa à ratione contra naturam animi commoti: vel breuius, vt perturbatio sit appetitus vehementior. Vehementior autem intelligatur is, qui procul absit à naturæ constantia. Quid ad has pleraque sunt prudenter acutéque differentium: illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesq; virtutum. An verò vir fortis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse? Gladiatorium id quidem, quanquam in eis ipsis videamus esse sæpe constantiam: colloquuntur, congrediuntur, quæruntur, aliquid postulant: vt magis placati, quàm irati esse videantur. Sed in illo genere sit sanè Placidianus aliquis hoc animo, vt narrat Lucilius,

Occidam illum equidem, & vnicam, si id quæritis, inquit,
Verùm illud credo fore, in os prius accipiã ipse,
Quàm gladium in stomacho, sura, ac pulmonibus sisto:
Odi hominẽ, iratus, pugno, nec longius quicquã
Vobis quàm dextr ę gladiũ cum accõmodet alter,
Vsqueadeo studio atque odio illius efferor ira.

At sine hac digladiatoria iracundia videmus

progre-

pregredientem apud Homerum Aiacem multo cum hilaritate, quum depugnaturus esset cum Hectore: cuius, vt arma sumpsit, ingressio lætitiam attulit socijs, terrorem autem hostibus, vt ipsum Hectorem (quemadmodum est apud Homerum) toto pectore trementem prouocasse ad pugnam pœniteret. Atqui ij colloquuti inter se, prius quàm manum consererent, leniter & quietè, nihil ne in ipsa quidem pugna iracundè, rabioseue fecerunt. Ergo ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen inuenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse. Nec Marcellum apud Claſtidium ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. De Aphricano quidem, quia notior est nobis, propter recentem memoriam, vel iurare possum, non illum iracundia inflammatum tum fuisse, quum in acie M. Halienum Pelignum scuto protexit, gladiúmque hosti in pectus infixit. De L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrænatius in Aruntem inuaserit. video enim vtrunque comminus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? An fortitudo, nisi insanire cœperit, impetus suos non habet? Quid Herculem? quem in cœlum ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, sustulit fortitudo, iratúmne censes confixisse cum Erymanthæo apro, aut leone Nemæo? An etiam Theseus Marathonij tauri cornua compre-

cõprehendit iratus? Vide ne fortitudo minimè sit rabiosa, sitq; iracundia tota leuitatis. Neq; enim est vlla fortitudo, quæ rationis expers est. Contemnendæ sunt humanæ res, negligẽda mors est; patibiles & dolores, & labores putãdi. Hæc quũ constituta sint iudicio, atq; sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo: nisi fortè quæ vehemẽter, acriter, animosè fiũt, iracundè fieri suspicamur. Mihi verò ne Scipio quidẽ ille Pont. Max. qui hoc Stoicorum verum esse declarauit, nunquã iratũ esse sapientem, iratus videtur fuisse T. Graccho, tum, quum Cõsulem languentem reliquit, atque ipse priuatus, vt si Consul esset, Remp. saluam esse vellet, se sequi iussit. Nescio ecquid ipsi nos fortiter in Rep. fecerimus: siquid fecimus, certè irati non fecimus. An est quicquã similius insaniæ, quàm ira? quum bene Ennius initium dixit insaniæ. Color, vox, oculi, spiritus, impotẽtia dictorum atque factorum, quam partem habent sanitatis? Quid Achille Homerico fœdius? Quid Agamemnone in iurgio? Nam Aiacem quidem ira ad furorem mortemq; perduxit. Non igitur quidem desiderat fortitudo aduocatam iracundiam: satis est instructa, armata, parata per sese. Nam isto modo quidem licet dicere vtilem vinolentiam ad fortitudinẽ, vtilem etiam dementiam, quod & insani & ebrij multa faciunt sæpe vehementius.

Semper

Semper Aiax fortis, fortissimus tamẽ in furore.
Non facinus fecit maximum, quum Danais
inclinantibus,
Summam rem perfecit manus, prælium quum
restituit insaniens.

Dicamus igitur vtilem insaniam. Tracta definitionem fortitudinis, intelliges eam stomacho non egere. Fortitudo igitur est affectio animi, legi summæ in perpeciendis rebus obtemperans: vel, conseruatio stabilis iudicij in eis rebus, quæ formidolosæ videntur, subeundis & repellendis: vel, scientia rerum formidolosarum, contrariarumque, aut omnino negligendarum, conseruans earum rerum stabile iudicium: vel breuius, vt Chrysippus: nam superiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene definientis, vt putant Stoici: sunt enim omnino omnes ferè similes, sed declarant communeis notiones alia magis alia. Quomodo igitur Chrysippus? Fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerum: vel affectio animi in patiendo ac perferendo, summæ legi parens sine timore. Licet enim insectemur istos, vt Carneades solebat, metuo ne soli Philosophi sint. Quæ enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine tectam, atque inuolutam? quæ aperta, quis est aut bellatori, aut Fortitudo.

Impe-

Imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos existimet sine rabie quicquam fortiter facere posse? Quid Stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt, nonne ista colligunt? Remoue perturbationes, maximéque iracundiam. Iam videbimur monstra dicere: nunc autem ita differunt, sic se dicere, omnes stultos insanire, vt malè olere omne cœnum. At non semper: commoue, senties: sic iracundus non semper iratus est: lacesse, iam videbis furentem. Quid ista bellatrix iracundia, quum domum redijt, qualis est cum vxore, cum liberis, cum familia? An tum quoque est vtilis? Est igitur aliquid, quod conturbata mens melius possit facere, quàm constans? An quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? Bene igitur nostri, quum omnia essent in morbis vitia, quòd nullum erat iracundia fœdius, iracundos solos morbosos nominauerunt. Oratorem verò irasci minimè decet, simulare non dedecet. An tibi irasci tum videmur, quum id in causis acrius & vehementius dicimus? Quid quum iam rebus transactis & præteritis orationes scribimus, nũ irati scribimus?

Ecquis hoc animaduertit? Vincite enim. Num aut egisse vnquam iratum Æsopum, aut scripsisse existimamus iratum Aceium? Aguntur ista præclarè, & ab oratore quidem melius, si modò est orator, quàm ab vllo histrione:

sed

sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem verò laudare, cuius est libidinis? Themistoclem mihi, & Demosthenem profertis, additis Pythagoram, Democritum, Platonem. Quid? vos studia libidinem vocatis? quæ vel optimarum rerum, vt ea sunt quæ profertis, sedata tamen & tranquilla esse debent. Iam ægritudinem laudare, vnam rem maximè detestabilem, quorum est tandem philosophorum? At commodè dixit Afranius,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Dixit enim de adolescente perdito ac dissoluto. Nos autem de constanti viro, ac sapiente quærimus. Et quidem illam ipsam iram Centurio habeat, aut signifer, vel cæteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria. Vtile est enim vti motu animi, qui vti ratione non potest. Nos autem, vt testificor sæpe, de sapiente quærimus. At etiam æmulari vtile est, obtrectare, misereri. Cur misereare potius, quàm feras opem, si id facere possis? An sine misericordia liberales esse non possumus? Non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus: sed alios, si possumus, leuare ægritudine. Obtrectare verò alteri, aut illa vitiosa æmulatione, quæ riualitati similis est, æmulari, quid habet vtilitatis: quum sit æmulantis, angi alieno bono, quòd ipse non habeat: obtrectantis au-

rem angi alieno bono, quòd id etiam alius habeat? Quis id approbare possit, ægritudinem suscipere pro experietia, siquid habere velis? Nam solùm habere velle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum quis laudare rectè possit? Quis enim potest, in quo libibo, cupiditas suo sit, non libidinosus, & cupidus esse? in quo ira, non iracundus: in quo angor, non anxius: in quo timor, non timidus? Libidinosum igitur, & cupidum, & iracūdum & anxium, & timidum censemus esse sapiētem? De cuius excellentia multa quidem dici quamuis fusè, latéque possint: sed breuissimè illo modo: Sapientiam esse rerum diuinarum & humanarū sciētiam, cognitionemq; quæ cuiusque rei causa sit. Ex quo efficitur, vt diuina imitemur, humana omnia inferiora virtute ducat. In hanc tu igitur, tanquam in mare quod est ventis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti videri. Quid est quod tātam grauitatem, constantiamque perturbet? An improuisum aliquid, atque repentinum? Quid potest accidere* tale ei, cui nihil subitum est quod homini euenire possit? Nam quod aiunt, nimia resecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem potest esse naturale, quod idem nimium esse possit? Sunt enim omnia ista non ex naturalibus causis, sed ex errorum orta radicibus, quæ euellenda, & extrahenda penitus, non circuncidēda, neq

Sapientia.

*tali & cui
bil quod ho
ini euenire
sit, nō præ-
editatū sit?

nec amputanda sunt. Sed quoniã suspicor, te non tam de sapiente, quàm de teipso quærere (illum enim putas omni perturbatione esse liberum, te vt) videamus quãta sint, quæ à Philosophia remedia morbis animorum adhibeantur. Est enim quædam medicina certè: nec tam fuit hominum generi infensa atque inimica natura, vt corporibus tot res salutares, animis nullam inuenerit. De quibus hoc etiam est merita melius, quòd corporum adiumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. Sed quò maior est in eis præstantia, & diuinior, eo maiore indigent diligentia. Itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit neglecta multis implicatur erroribus. Ad te igitur mihi iam conuertẽda omnis oratio est. Simulas enim quærere te de sapiente, quæris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationũ, quas exposui, variæ sunt curationes. Nam neque omnis ægritudo vna ratione sedatur. Alia est enim lugenti, alia miseranti, alia inuidenti adhibenda medicina. Est etiam in omnibus quatuor perturbationibus illa distinctio, vtrum vniuersam perturbationem, quæ est aspernatio rationis, aut appetitus vehementior, an ad singulas, vt ad metum, libidinem, reliquasque melius adhibeatur oratio: & vtrum illúdne videatur ægrè ferendum, ex quo suscepta sit ægritudo, an omnium rerum * toleran- *tollenda

da omnino ægritudo: vt si quis ægrè ferat, se pau-
perem esse, idne disputes, Paupertatem malum
non esse: an, Hominem ægre ferre nihil oportere?
Nimirum hoc melius, ne si fortè de paupertate
non persuaseris, sit ægritudini concedendum: ægritudine autem sublata, proprijs rationibus, quibus heri vsi sumus, quodāmodo etiam paupertatis malum tollitur. Sed omnis eiusmodi perturbatio animi placatione abluatur: illa quidem, quum doceas, nec bonum illud esse, ex quo lætitia aut libido oriatur: nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo. Verumtamen hæc est certa, & propria sanatio, si doceas ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quicquam aut naturale, aut necessarium: vt ipsam ægritudinem leniri videmus, quum obijcimus mœrentibus imbecillitatem animi effœminati: quumque eorum grauitatem, constantiamque laudamus, qui non turbulentè humana patiantur. Quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. Putat aliquis voluptatem esse bonum, alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab auaritia auocari potest. Illa autem altera ratio, & oratio, quæ simul & opinionem falsam tollit, & ægritudinem detrahit: est ea quidem vtilior, sed rarò proficit, neq; est etiam ad vulgus adhibenda. Quædam autem

autem sunt ægritudines, quas leuare illa medicina nullo modo possit: vt si quis ægrè ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officij, nihil honestatis: propter mala is quidem angatur, sed alia quædam ad eum sit admouenda curatio, & talis quidem, quæ possit esse omnium, etiam de cæteris rebus discrepantium, philosophorum. Inter omnes enim conuenire oportet, commotiones enim animorum à recta ratione auersas, esse vitiosas: vt etiam si nec mala sint illa, quæ metum, ægritudinémue, nec bona quæ cupiditatem, lætitiámue moueant: tamen sit vitiosa ipsa commotio. Constantem enim volumus quendam, sedatum, grauem, humana omnia prementem, illum esse, quem magnanimum & fortem virum diximus. Talis autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens esse quisquam potest. Eorum enim hæc sunt, qui euentus humanos superiores, quàm suos animos esse ducunt. Quare omnium philosophorum, vt antè dixi, vna ratio est medendi, vt nihil quale sit illud, quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. Itaque primùm in ipsa cupiditate, quum id solùm agitur, vt ea tollatur, non est quærendum, bonum illud, nécne sit, quod libidinem moueat, sed libido ipsa tollenda est: vt siue quod honestum est, id sit summum bonum, siue voluptas, siue horum vtrunque con-

iunctum, siue illa tria genera bonorum, tamen etiam si virtutis ipsius vehemētior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendū adhibenda oratio. Continet autem sedationem omnem animi, humana in conspectu posita natura, quæ quò facilius expressè cernatur, explicanda est oratione cōmunis conditio, lexq; vitæ. Itaq; non sine causa quum Orestis fabulam doceret Euripides, primos treis versus reuocasse dicitur Socrates,

fandi ratio Neque tam terribilis vlla *fando oratio est,
Nec fors, nec ira cœlitum inuectum malum,
ferat Quod non natura humana patiendo * efferat.

Est autem vtilis ad persuadendum ea, quæ acciderunt, ferri & posse, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt: et si ægritudinis sedatio & hesterna disputatione explicata est, & in consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) mœrore & dolore conscripsimus: quodque vetat Chrysippus, ad recenteis quasi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturæque vim attulimus, vt magnitudini medicinæ doloris magnitudo conecederet. Sed ægritudini, de qua satis est disputatū, finitimus est metus, de quo pauca dicenda sunt. Est enim

Metus. Metus, vt ægritudo præsentis, sic ille futuri mali. Itaque nonnulli ægritudinis partem quandam metum esse dicebant. Alij autem metum Præmolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis

sequentis molestiæ. Quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. Nam videndū est in vtrisq; nequid humile, summissum, molle, effœminatū, fractū abiectūq; faciamus. Sed quanquā de ipsius metus inconstātia, imbecillitate, leuitate dicendū est, tamē multum prodest, ea quæ metuūtur, ipsa contēnere. Itaq; siue casu accidit, siue consilio, percōmodè factum est, quòd eis de rebus, quę maximè metuūtur, de Morte & de Dolore, primo & proximo die disputatū est. Quæ si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione hactenus: Videamus nūc de bonorū, id est, de Lætitia & de Cupiditate. Mihi quidē in tota ratione ea, quę pertinet ad animi perturbationē, vna res videtur causam cōtinere, omneis eas esse in nostra potestate, omneis iudicio susceptas, omneis volūtarias. Hic igitur error est eripiendus, hæc detrahenda opinio: atque vt in malis opinatis tolerabiliora, sic in bonis sedatiora sunt efficienda ea, quæ magna & lætabilia dicuntur. Atq; hoc quidem cōmune malorum & bonorum: vt si iam difficile sit persuadere, Nihil earum rerum, quæ perturbēt animum, aut in bonis aut in malis esse habēdum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda: aliaque ratione maleuolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigendus. Atque erat facile sequentem

eam rationem, quæ maximè probatur de bonis & malis, negare vnquam lætitia affici posse insipientem, quòd nihil vnquam haberet boni: sed loquimur nunc more communi. Sint sanè ista bona, quæ putantur, honores, diuitiæ, voluptates, cæteraque: tamen in eis ipsis potiundis exultans, gestiensque lætitia turpis est: vt si ridere concessum sit, vituperetur tamen cachinnatio. Eodem enim vitio est effusio animi in lætitia, quo in dolore contractio: eademque leuitate cupiditas est in appetendo, qua lætitia, in fruendo. Et vt nimis afflicti molestia, sic animi elati lætitia, iure iudicantur leues. Et quũ inuidere agritudinis sit, malis autem alienis voluptatem capere, lætitiæ, vtrunque immanitate & feritate quadam proponenda castigari solet. Atque vt confidere decet, timere non decet: sic quidem gaudere decet, lætari non decet. Quoniam docendi causa à gaudio lætitiam distinguimus. Illud iam suprà diximus, fieri contractionem animi rectè nunquam posse, elationem posse. Aliter enim Næuianus ille gaudet Hector,

Gaudere, Lætari, quid differant.

-Lætus sum
Laudari me abs te, pater, laudato viro.

Trochaici sũt

Aliter ille apud Trabeam Charea,

Lena delinata argento, nutum obseruabit meũ,
Quid velim? quid studeam? aduenienς digito impellam ianuam,

Fores

Fores patebunt, de improuiso Chrysis vbi me aspexerit,
Alacris obuiam mi veniet, complexum exoptans meum:
Mihi se dedet.
Quàm hæc pulchra putet, ipse iam dicet,
Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

Hæc lætitia quàm turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus videre. Et vt turpes sunt, qui efferunt se lætitia, tum quum fruuntur Venereis voluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. Totus verò iste, qui vulgò appellatur Amor (nec hercule inuenio quo nomine alio possit appellari) tantæ leuitatis est, vt nihil videam, quod putem conferendum.
Quem Cæcilius,
Deum qui non summum putet,
Aut stultum, aut rerũ esse imperium existimet,
Cui in manu sit, quem esse dementem velit,
Quem sapere, quem insanire, quem in morbum mĩci,
Quem cõtrà amari, quem accersiri, quem expeti.
O præclaram emendatricem vitæ poëticam, quæ amorem flagitij & leuitatis autorem, in concilio Deorum collocandum putet! De Comœdia loquor, quæ si hæc flagitia non probaremus, nulla esset omnino. Quid ait ex Tragœdia princeps ille Argonautarum?

Tu me amoris magis, quàm honoris, seruasti gratia,

Quid ergo hic amor Medeæ, quãta miseriarum incendia excitauit? Atque ea tamen apud alium poëtam patri dicere audet, se coniugem habuisse Illum, amor quem dederat, qui plus pollet, potiorque est patre.

Sed poëtas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio versari ipsum videmus Iouem. Ad magistros virtutis Philosophos veniamus: qui Amorem negant stupri esse, & in eo litigãt cum Epicuro, non multum, vt opinio mea fert, mentiente. Quis est enim amor iste amicitiæ? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidem hæc in Græcorum gymnasijs nata consuetudo videtur, in quibus isti liberi & concessi sunt amores. Bene igitur Ennius,

Trochaicus. *Flagitij prĕcipiũ est, nudare inter ciues corpora.*

Qui vt sint (quod fieri posse video) pudici, soliciti tamen & anxij sunt, eòq; magis, quòd se ipsi continent & coërcent. Atque, vt muliebreis amores omittam, quibus maiorem licentiam natura concessit, quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poëtæ velint? aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laius? quid denique homines doctissimi, & summi poëtæ de seipsis & carminibus êdant, & cantibus? Fortis

vir in summa Repub cognitus, quæ de iuuenum amore scribit Alceus? Nam Anacreontis quidem tota poësis est amatoria. Maximè verò omnium flagrasse amore Rheginum Ibicum apparet ex scriptis. Atque horum omnium libidinosos esse amores videmus. Philosophi sumus exorti (& autore quidem nostro Platone, quem nō iniuria Dicæarchus accusat) qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici verò & sapientem amaturum esse dicunt: & amorem ipsum, conatum amicitiæ faciendæ ex pulchritudinis specie definiunt. Qui siquis est in rerum natura sine solicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspitione, sit sanè: vacat enim omni libidine. hæc autem de libidine oratio est. Sin autem est aliquis amor, vt est certè, qui nihil absit, aut non multum ab insania, qualis in Leucadia est,

Si quidem sit quisquam Deus, cui ego sim curæ.
At id erat dijs omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria.
Heu me infœlicem! Nihil verius. Probè & ille,
Sanúsne es, qui temere lamentare?
Sic insanus suis etiam videtur. At quas tragœdias effecit?
Te Apollo sancte fer opem, téque omnipotens
Neptune inuoco, Vosque adeò venti.

Mudum totū se ad amorē suū subleuandū cōuersum putat: Venerem vnā excludit vt iniquā.

Nam

Nam quid ego appellem Venus? Eam præ libidine negat curare quicquam: quasi verò ipse non propter libidinem tanta flagitia & faciat & dicat. Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est, vt & illud quod cupiat, ostendat, quàm leue, quàm contemnendum, quàm nihil sit omnino, quàm facilè vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit. Abducendus etiam est nonnunquam ad alia studia, solicitudines, curas, negotia. Loci denique mutatione, tanquam ægroti non conualescentis, sæpe curandus est. Etiam nouo quodam amore, veterem amorem, tanquam clauo clauum, ejiciendum putant. Maximè autem admonendus, quantus sit furor amoris. Omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla vehementior: vt si iam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudo. Sed vt hæc omittamus, perturbatio ipsa mentis in amore fœda per se est. Nam vt illa præteream quæ sunt furoris, hæc ipsa per seſe quam habent leuitatem, quæ videntur esse mediocria?

Ex Ennio. *-Iniuriæ, Suspiciones, inimicitiæ, inducia,*
Bellum, pax rursum, incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quàm si des operam, vt cum ratione insanias.

Hæc inconstantia, mutabilitasque mentis, quem

non

non ipsa prauitate deterreat? Est enim illud quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi iudicio suscepta, nisi voluntariam. Etenim si naturalis esset amor, & amarent omnes, & amarentur, & semper amarent, & idem amarent: neque alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret. Ira verò, quæ quandiu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet, cuius impulsu exiſtit etiam inter fratres tale iurgium:

Quis homo te exuperauit vnquam gentium impudentia?

Quis autẽ malitia te? Nosti quæ sequuntur. Alternis enim versib⁹ intorquẽtur inter fratres grauissimæ cõtumeliæ, vt facilè appareat, Atrei filios esse eius, q̃ meditatur pœnã in fratrem nouã.

Maior mihi moles, maius miscendum malum,
Qui illius acerbum, cor cõtundam & cõprimam.

Quæ igitur hæ erũt moles? Audi Thyestẽ ipsum:

Impius hortatur me frater, vt meos malis miser
Manderem natos: Eorum viscera apponit.

Quid est enim, quò non progrediatur eodem ira, quò furor? Itaque iratos propriè dicimus exisse de potestate, id est, de consilio, de ratione, de mente. Horum enim potestas in totum animum esse debet. His autem subtrahendi sunt ij, in quos imperium conantur facere, dum se ipsi colligant (quid est autem seipsum colligere, nisi dissipatas

animi

animi partes rursum in suum locum cogere?) an rogandi sunt, orandique, vt siquam habent vlciscendi vim, differant in tempus aliud, dum deferuescat ira. Deferuescere autem certè significat ardorem animi inuita ratione excitatum. Ex quo illud laudatur Archytæ, qui quum vilico factus est iratior: Quo te modo, inquit, accepissem, nisi iratus essem? Vbi sunt ergo isti, qui iracundiam vtilem dicunt? Potest esse vtilis insania, aut naturalis est? An quicquam esse potest secundum naturam, quod fit repugnante ratione? Quomodo autem si naturalis esset ira, alius alio magis iracundus esset? aut finem haberet, priusquam esset vlla vlciscendi libido: aut quenquam pœniteret quod fecisset per iram? Vt Alexandrum Regem videmus, qui quum interemisset Clytum familiarem suum, vix à se manus abstinuit: tanta vis fuit pœnitendi. Quibus cognitis, quis est qui dubitet, quin hic quoque motus animi sit totus opinabilis, ac voluntarius? Quis enim dubitarit, quin ægrotationes animi, qualis est auaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quod magni æstimetur ea res, ex qua animus ægrotat, oriantur? Vnde intelligi debet, perturbationem quoque omnem esse in opinione. Et si fidentia, id est, firma animi confisio, scientia quædam est, & opinio grauis non temere assentiens, metus quoque est diffidentia expectati & impendentis

Fidentia.

ctis mali. Et si spes est expectatio boni, mali expectationem esse necesse est metũ. Vt igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. Ergo vt constantia, scientiæ: sic perturbatio, erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut inuidi, aut tale quid, ij sunt eiusmodi constituti, quasi mala valetudine animi, sanabiles tamen, vt Socrates dicitur: quum multa in conuentu vitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturã cuiusq; ex forma perspicere profitebatur, derisus est à cæteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerẽt: ab ipso autẽ Socrate subleuatus est, quũ illa sibi signa inesse, sed ratione à se deiecta diceret. Ergo vt optima quisq; valetudine affectus, potest videri alius, vt natura ad aliquẽ morbũ procliuior: sic animus alius ad alia vitia est propẽsior. Qui autẽ non natura, sed culpa vitiosi esse dicũtur, eorũ vitia cõflant ex falsis opinionibus rerũ bonarũ & malarũ: vt sit alius ad alios motus perturbationesq; procliuior. Inueteratio autẽ, vt in corporibus ægrius depellitur, sic in animis quoque perturbatio: citiusq; repẽtinus oculorũ tumor sanatur, quã diuturna lippitudo depellitur. Sic cognita iã causa perturbationũ (quæ omnes oriuntur ex iudicijs opinionũ & voluntatibus) sit iam huius disputationis modus. Scire autẽ nos oportet, cognitis, quoad possint ab homine cognosci, bonorum &

malo-

malorum finibus, nihil à Philosophia posse ad maius, aut vtilius optari, quàm hæc, quæ à nobis hoc quatriduo disputata sunt. Morte enim contẽpta, & dolore ad patiendum leuato, adiunximus sedationem ægritudinis, qua nullũ hominis maius malum est. Etsi enim omnis animi perturbatio grauis est, nec multum differt ab amentia: tamen ita cæteros, quũ sint in aliqua perturbatione, aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis cõmotos modò, & perturbatos dicere solemus: at eos qui se ęgritudini dediderũt, miseros, afflictos, arũnosos, calamitosos. Itaq; non fortuitò factum videtur, sed à te ratione propositũ, vt separatim de ægritudine, & de cæteris perturbationibus disputaremus. In ea est enim fons miseriarũ, & caput. Sed & ægritudinis, & reliquorũ animi morborum, vna sanatio est, omnes opinabiles esse, & voluntarios: eaq; re suscepi, quòd ita rectum esse videatur. Hũc errorẽ quasi radicem omniũ malorum strepitus Philosophia se extracturã pollicetur. Demus igitur nos huic excolendos, patiamurq; nos sanari. His enim malis insidentibus, non modò beati, sed ne sani quidem esse possumus. Aut igitur negemus quicquam ratione cõfici, quũ cõtrà nihil sine ratione rectè fieri possit: aut quũ philosophia ex rationũ collatione cõstet, ab ea, si & boni & beati volumus esse, oĩa adiumenta & auxilia petamus, bene, beatéq; viuẽdi,

M. T.

M. T. C. TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER QVINTVS.

Virtutem ad beate viuendum, seipsa esse contentam.

QVINTVS hic dies, Brute, finem faciet Tusculanarum disputationum, quo die est à nobis ea de re, quam tu ex omnibus maximè probas, disputatum. Placere enim tibi admodum sensi, & ex eo libro, quem ad me accuratissimè scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, Virtutem ad beatè viuendum, seipsa esse contentam. Quod etsi difficile est probatu, propter tam varia, & tam multa tormenta fortunæ: tale tamen est, vt elaborandum sit, quò facilius probetur. Nihil est enim omnium, quæ in philosophia tractantur, quod gratius, magnificentiusque dicatur. Nam quum ea causa impulerit eos, qui primi se ad philosophiæ studium contulerunt, vt omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitæ statu requirendo collocarent, perfecto spe beatè viuendi, tantam in eo studio curam, operamque posuerunt. Quòd si ab ijs inuenta, & perfecta virtus est, etsi præ-

fidij ad beatè viuendum in virtute satis est, quis est, qui non præclarè, & ab illis positam, & à nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? Sin autem virtus, subiecta sub varios incertosq; casus, famula fortunæ est, nec tantarum virium est, vt seipsa tueatur: vereor ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad spem beatè viuendi, quàm nota faciẽda videantur. Equid ẽeos casus, in quibus me fortuna vehemẽter exercuit, mecũ ipse cõsiderans, huic incipio sententiæ diffidere, interdũ etiam humani generis imbecillitatẽ fragilitatemque extimescere. Vereor enim ne natura quum corpora nobis infirma dedisset, ijsque & morbos insanabileis, & doloris intolerabileis adiunxisset, animos quoque dederit, & corporum doloribus congruenteis, & separatim suis angoribus & molestijs implicatos. Sed in hoc me ipse castigo, quòd ex aliorum, & ex nostra fortasse mollitia: non ex ipsa virtute, de virtutis robore existimo. Illa enim, si modò est vlla virtus (quam dubitationẽ auunculus tuus, Brute, sustulit) omnia quæ cadere in hominem possunt, subter se habet, eaque despiciens, casui contemnit humanos: culpaque omni carens, præter seipsam nihil censet ad se pertinere. Nos autem omnia aduersa, tum vehementia metu augentes, tum mœrore præsentia, rerum naturã, quàm errorem nostrum damnare malumus. Sed & huius

atonem significat.

tus tulpæ, & cæterorum vitiorum, peccatorumque nostrorum omnis à philosophia petenda correctio est. Cuius in sinum quum à primis temporibus ætatis nostra voluntas studiumque nos *compulisset, his grauissimis casibus, in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna iactati tempestate, confugimus. O vitæ philosophia dux, & virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum! quid non modò nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? Tu vrbes peperisti, tu dispatos homines in societatem vitæ conuocasti: tu eos inter se primò domicilijs, deinde coniugijs, tum literarum & vocum communione iunxisti: tu inuentrix legum, tu magistra morum & disciplinæ fuisti. Ad te confugimus, à te opem petimus: tibi nos, vt antea magna ex parte, sic nunc penitus, totosque tradimus. Est autem vnus dies bene, & ex præceptis tuis actus, penè toti immortalitati anteponendus. Cuius igitur potius opibus vtamur, quàm tuis? quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. At Philosophia quidem, tantum abest, vt *proinde ac de hominum est vita merita, laudetur, vt à plerisque neglecta, à multis etiam vituperetur. Vituperare quisquam, inquam, vitæ parentem, & hoc parricidio se inquinare audet? & tam impiè ingratus esse, vt eam accuset, quam vereri deberet, etiamsi minus percipere

* conciliasset

Laus philosophiæ.

* perinde

potuisset? Sed, vt opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offusa caligo est, quòd tam longè retrò respicere non possunt: nec eos, à quibus vita hominum instructa * primò sit, fuisse philosophos arbitrantur. Quam rem antiquissimam quum videamus, nomen tamen consitemur esse recens. Nam Sapientiam quidem ipsam quis negare potest, non modò re esse antiquam, verùm etiam nomine? quæ diuinarum humanarumque rerum, tum initiorum causarumque, tum cuiusque rei cognitione, hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itaque & illos septem, qui à Grecis σοφοὶ, Sapientes à nostris, & habebantur, & nominabantur: & multis ante seculis Lycurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc vrbem cõditam traditur, etiam heroicis ætatibus Vlyssem & Nestorem accepimus, & fuisse, & habitos esse sapientes. Nec verò Atlas sustinere cœlum, nec Prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum vxore genero, filia traderetur, nisi cœlestium diuina cognitio, nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset: à quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, Sapientes & habebantur, & nominabantur: idque eorum nomen vsque ad Pythagoræ mananit ætatem, quem, vt scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis,

* prius

Homeri ætas.

Phliuntem

Phliuntem ferunt veniſſe, eumque cum Leonte principe Phliaſiorum, doctè & & copiosè diſſeruiſſe quædam: Cuius ingenium & eloquentiam quum admiratus eſſet Leon, quæſiuiſſe ex eo, qua maximè arte confideret. At illum artem quidem ſe ſcire nullam, ſed eſſe Philoſophum: Admiratum Leõtem nouitate nominis, quæſiuiſſe, quinam eſſent Philoſophi, & quid inter eos, & reliquos intereſſet. Pythagoram autem reſpõdiſſe, ſimilem ſibi videri vitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ celebritate. Nã vt illic alij corporibus exercitatis gloriam & nobilitatem coronæ peterent: alij emendi, alij vendendi quæſtu & lucro ducerentur: eſſet autem quoddam genus eorum, idque vel maximè ingenuum, qui nec plauſum, nec lucrum quærerent, ſed viſendi cauſa venirent, ſtudioſeq; perſpicerent quid ageretnr, & quomodo. Ita nos quaſi in mercatus quadam celebritate ex vrbe aliqua, ſic in hanc vitam ex alia vita & natura profectos, alios gloriæ ſeruire, alios pecuniæ, raros eſſe quoſdam, qui cæteris omnibus prò nihilo habitis, rerum naturam ſtudioſè intuerentur: hos ſe appellare ſapientiæ ſtudioſos, id eſt enim Philoſophos. Et vt illic liberaliſſimum eſſet ſpectare, nihil ſibi acquirentem: ſic in vita longè omnibus ſtudijs cõtemplationem rerum, *cogitationemque

*cognitionemque

nemq̃ præstare. Nec verò Pythagoras nominis solùm inuentor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. Qui quum post hunc Phliasium sermonem in Italiam venisset, exornauit eam Græciam, quæ Magna dicta est, & priuatim, & publicè, præstantissimis & institutis & artibus. Cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiqua philosophia vsque ad Socratem, qui Archelaum Anaxagoræ discipulum audierat, numeri, motusq̃ tractabantur: & vnde omnia orirentur, quóue recederẽt, studioseq̃ ab ijs syderum magnitudines, interualla, cursus inquirebantur, & cuncta cœlestia. Socrates autem primus philosophiam deuocauit è cœlo, & in vrbibus collocauit, & in domos etiam introduxit: & cõegit de vita & moribus, rebusq̃ bonis & malis quærere. Cuius multiplex ratio disputandi, rerumque varietas, & ingenij magnitudo, Platonis memoria & literis consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. E quibus id potissimum cõsectati sumus, quo Socratem vsum arbitramur, vt nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios leuaremus, & in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quæreremus. Quem morem quũ Carneades acutissimè copiosissimeq̃ tenuisset, fouimus & aliàs sæpe, & nuper in Tusculano, vt ad eam consuetudinem disputaremus. Et quatridu

bridui quidem sermonem superioribus, ad te pero scriptum libris misimus. Quinto autem die, quum eodem in loco consedissemus, sic est propositum, de quo disputaremus. A. Non mihi videtur ad beatè viuendum satis posse virtutem. M. At hercule Bruto meo videtur, cuius ego iudicium, pace tua dixerim, longè antepono tuo. A. Non dubito. Nec id nunc agitur, tu illum quantũ ames: sed de hoc, quod mihi dixi videri, quale sit, de eo tecum te disputari volo. M. Nempe negas ad beatè viuendum satis posse virtutem? A. Prorsus nego. M. Quid? ad rectè honestè, laudabiliter, postremò * ad beatè viuendum, satisne est præsidij in virtute? A. Certè satis. M. Potes igitur aut qui malè viuat nõ eum miserũ dicere, aut quem benè fateare, eum negare beatè viuere? A. Quàdni possim? Nam etiam in tormẽtis rectè, honestè, laudabiliter, & ob eam rem bene vixit potest, dummodo intelligas, quid nunc dicam benè. Dico enim constanter, graviter, sapienter, fortiter. Hæc etiam in equuleum conijciuntur, quo vita non aspirat beata. M. Quid igitur, solane beata vita quæso relinquitur extra ostium, limenque carceris? quum constantia, gravitas, fortitudo, sapientia, reliquæq; virtutes rapiantur ad torturẽ, nullumq; recusent, nec supplicium nec dolorem? A. Tu, si quid es facturus, nova aliqua conquiras oportet, ista me minime

* ad bene vi-

mouent: non solùm quia pernulgata sunt, sed multo magis, quia tanquam leuia quædam vina, nihil valent in aqua: sic Stoicorum ista magis gustata, quàm potata delectant. Velut iste Chorus virtutum in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate, vt ad eas cursim perrectura, nec eas beata vita à se desertas passura videatur. Quũ autem animũ ab ista pictura, imaginibusq; virtutiũ ad rem, veritatemq; traduxeris, hoc nudum relinquitur, possitne quis beatus esse quãdiu torqueatur. Quamobrem hoc nunc quæramus. Virtutes autem noli vereri, ne expostulent, & querantur se à beata vita esse relictas. Si enim nulla virtus prudentia vacat, prudentia ipsa hoc videt, nõ omnes bonos esse etiam beatos, multaq; de M. Attilio Regulo, Q. Caepione, M. Aquilio recordatur, beatamq; vitã, si imaginibus potius vti, quàm rebus ipsis placet: conantem ire in equuleum retinet ipsa prudentia, negatq; ei cum dolore & cruciatu quicquam esse commune. M. Facilè patior te isto modo agere, etsi iniquum est, prescribere mihi te, quemadmodum à me disputari velis. Sed quæro, vtrum aliquid allum superioribus diebus, an nihil arbitremur? A. Allum verò, & aliquantum quidem. M. Atqui si ita est, profligata iam hæc, & penè ad exitum adducta quæstio est. A. Quo tandem modo?

M. Quia

M. Quia motus turbulenti, iactationesq; animorum incitatæ, & impetu inconsiderato elatæ, rationem omnem repellentes, vitæ beatæ nullam partem relinquunt. Quis enim potest mortem aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe adest, alterum semper impendet, esse non miser? Quid? si idem (quod plerunque fit) paupertatem, ignominiam, infamiam timet: si debilitatem, cæcitatem: si denique (quod non singulis hominibus, sed potentibus populis sæpe coniungit) seruitutem, potest ea timens esse quisquam beatus? Quid? qui non modò ea futura timet, verùmetiam fert, sustinetq; præsentia? Adde eodem exilia, luctus, orbitates: qui rebus his fractus, ægritudine elidit, potest tandem esse non miserrimus? Quid verò illum, quem libidinibus inflammatum & furentem videmus, omnia rabidè * oppetentem cum inexplebili cupiditate? quoque affluentius voluptates vndique hauriat, eò grauius ardentiusq; sitientem, nonne rectè miserrimum dixeris? Quid? elatus leuitate, inaniq; lætitia & exultans, & temerè gestiens, nonne tanto miserior, quanto sibi videtur beatior? Ergo vt hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ exultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Vt maris igitur tranquillitas intelligitur,

* appetentem

gitur, nulla, ne minima quidem aura fluctus componente: sic animi quietus & placatus status cernitur, quum perturbatio nulla est, quæ moueri queat. Quod si est, qui vim fortunæ, qui omnia humana* quæ cuique accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor actingat: idémque si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani voluptate: quid est cur is non beatus sit? & si hæc virtute efficiuntur, quid est cur virtus ipsa per se non efficiat beatos? A. Atqui alterum dici non potest, quin ij, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati sint. Itaque id tibi concedo. M. Alterum autem iam integrum non est. Superioribus enim disputationibus effectum est, vacare omni animi perturbatione sapientem. Nimirum igitur confecta res est: videtur enim ad exitum veniisse quæstio. A. Propemodũ id quidem. M. Verumtamẽ Mathematicorum iste mos est, non Philosophorũ. Nam Geometræ, quum aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum, quæ antè docuerunt, id sumunt pro concesso & probato: illud modò explicant, de quo ante nihil scriptum est. Philosophi quamcunque rem habent in manibus, in eam, quæ conueniunt, congerunt omnia, etsi alio loco disputata sint. Quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quæsitum, satisne ad beatè viuendum

* quæ tuna

lum virtus posset, multa diceret? cui satis esset respondere, se ante docuisse, nihil bonum esse, nisi quod honestum esset? hoc probato consequens esse, beatam vitam virtute esse contentam. Et quomodo hoc sit consequens illi, sic illud huic: vt si beata vita virtute contenta sit, nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum: Sed tamen non agunt sic. Nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt: & quum ex eo efficiatur, satis magnam in virtute ad beatè viuendum esse vim, nihilominus hoc agunt separatim. Proprijs enim & suis argumentis, & admonitionibus tractanda quæq; res est, tanta præsertim. Caue enim putes vllam in Philosophia vocem emissam clariorem, vllúmue esse Philosophiæ promissum verius, aut maius. Nam quid profitetur, ô Dij boni! Perfecturam se, qui legibus suis paruisset, vt esset cõtra fortunam semper armatus, vt omnia præsidia haberet in se benè beatéq; viuendi, vt esset semper denique beatus. Sed videro quid efficiat: tantisper hoc ipsum magni æstimo quod pollicetur. Nam Xerses quidem refertus omnibus præmijs, donisque fortunæ, non equitatu, non pedestribus copijs, non nauium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium proposuit, qui inuenisset nouam voluptatem, * qua ipsa non fuit contentus. Neque enim vnquam finem inueniet libido. Nos vellem præ-

* qua ipse inuenta non fuit contentus.

mio

mio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmius crederemus. A. Vellem id quidem: sed habeo paululum quod requiram. Ego enim assentior, eorum, quæ posuisti, alterum alteri consequens esse: vt quemadmodum si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur, beatam vitam virtute confici: sic si vita beata in virtute sit, nihil esse, nisi virtutem, bonum. Sed Brutus tuus, autore Aristone & Antiocho, non sentit hoc. Putat enim, etiam si sit bonum aliquod præter virtutem. M. Quid igitur? Contra Brutum me dicturum putas? A. Tu verò vt videtur: nam præfinire non est meū. M. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco: nam ista mihi & cum Antiocho sæpe, & cum Aristone, nuper quum Athenis Imperator apud eū diuersarer, dissensio fuit. Mihi enim non videbatur quisquam esse beatus posse, quum in malis esset: In malis autem sapientem esse posse, si essent vlla corporis aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ scripsit etiā Antiochus locis pluribus, Virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse, neque tamen beatissimam. Deinde ex maiore parte pleraq; res nominari etiam, si qua pars abesset, vt vires, vt valetudinem, vt diuitias, vt honorem, vt gloriam: quæ genere, non numero cernerentur. Item beatam vitam, etiam si ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo

maiore

maiore parte obtinere nomen suum. Hæc nunc enucleare non ita necesse est: quanquam non constantissimè dici mihi videntur. Nam & qui beatus est, non intelligo quid requirat, vt sit beatior. Si est enim quiddam quod desit, ne beatus quidem est. Et quod ex maiori parte vnamquamque rem appellari spectarique dicunt, est vbi id isto modo valeat. Quum verò tria genera malorum esse dicant, qui duorum generum malis omnibus vrgeatur, vt omnia aduersa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus & confectum doloribus: huic paululumne ad beatam vitam deesse dicemus, non modò ad beatissimam? Hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit. Nam quum statuisset verbera, tormenta, cruciatus, patriæ euersiones, exilia, orbitates, magnam vim habere ad malè, miserèq; viuendum, non est ausus elatè, & amplè loqui, quum humiliter, demisseq; sentiret: quàm benè, non quæritur: constanter quidem, certè. Itaque mihi non placere non solet, consequentia reprehendere, quum prima concesseris. Hic autem elegantissimus omnium Philosophorum & eruditissimus non magnoperè reprehenditur, quum tria genera dicit bonorum. Vexatur autem ab omnibus. Primum in eo libro, quem scripsit de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem is qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit.

In

In eo etiam putatur dicere, In rotam (id est genus quoddam tormenti apud Græcos) beatã vitam non ascendere. Nusquam id quidem dicit omnino: sed quę dicit, idem valent. Possum igitur, cui concesserim, in malis esse dolores corporis, in malis fortunę naufragia, huic succensere dicenti, Non omnes bonos esse beatos, quum in omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere possint? Vexatur idem Theophrastus, & libris & scholis omnium philosophorum, quòd in Callisthene suo laudarit illam sententiam.

Vitam regit fortuna, non sapientia.

Negant ab vllo Philosopho quicquam dictũ esse languidius. Rectè id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse constãtius. Si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus in casu atque fortuna: nónne consentaneum est plus fortunam, quæ domina rerum sit, & externarum, & ad corpus pertinentium, quàm consilium valere? An malumus Epicurum imitari, qui multa præclarè sæpe dicit? Quàm enim sibi constãter cõuenienterque dicat, non laborat. Laudat tenuem victũ. Philosophi id quidem: sed si Socrates, aut Antithenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem esse dixerit. Negat quenquam iucundè posse viuere, nisi idem honestè, sapienter, iustęq; viuat. Nihil grauiꝰ, nihil Philosophia dignius: nisi idem hoc ipsum, honestè, sapienter, iustè, ad*

Epicuri inconstantia.

* autem

volu-

voluptatẽ referret. Quid melius, quàm Fortunã exiguam interuenire sapienti? Sed hoc ísne dicit, qui quũ dolorẽ non modò maximũ malum, sed solum malũ etiã dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis tum, quũ maximè contra fortunã glorietur? Quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus: Occupaui, inquit, te fortuna, atq; cepi, omnesq; aditus tuos intercluſi, vt ad me aspirare non posses. Præclarè ſi id Aristo Chius, aut ſi Stoicus Zeno diceret, qui niſi quod turpe eßet, nihil malũ duceret. Tu verò Metrodore, qui omne bonũ in viſceribus medullisq; conlideris, & definieris ſummum bonũ firma corporis affectione, exploratag; ſpe cõtineri, fortunæ aditus intercluſiſti? Quomodo? Illo enim bono iã expoliari potes. Atqui his capiũtur imperiti, & propter huiuſmodi ſentẽtias illorũ hominum eſt multitudo. Acutè autẽ diſputantis illud eſt, Nõ quid quiſque dicat, ſed quid cuique dicendũ ſit, videre. Velut in ea ipſa ſententia, quã in hac diſputatione ſuſcepimus, Omnes bonos ſemper beatos volumus eſſe. Quos dicã Bonos, perſpicuũ eſt. Omnibus enim virtutibus inſtructos & ornatos, tum ſapientes, tum viros bonos dicimus. Videamus qui dicẽdi ſunt Beati. Equidem hos exiſtimo, qui ſint in bonis, nullo adiuncto malo: nec vlla alia huic verbo, quũ Beatum dicimus, ſubiecta notio eſt, niſi ſecretis malis omnibus cumulata

Boni.

Beati.

mulata bonorum complexio. Hanc assequi virtus, si quicquam præter ipsam boni est, non potest. Aderit enim malorum (si mala illa dicimus) turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, amissio suorum, graues dolores corporis, perdita valetudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exilium, seruitus. Denique in his, tot & tantis, atque etiam quæ plura possunt accidere, potest esse sapiens. Nam hæc casus importat, qui in sapientem potest incurrere. At si ea mala sunt, quis potest præstare: sapientem semper beatum fore: quum vel in omnibus his vno tempore esse possit? Non igitur facilè concedo, neque Brato meo, neque communibus magistris, nec veteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, vt quum ea quæ supra enumerauit, in malis numerent, ijdem dicant semper beatum esse sapientem. Quos si titulus hic delectat insignis & pulcher, Pythagoræ, Socratis, & Platonis dignissimus, inducant animum, illa, quorum splendore capiuntur, vires, valetudinem, pulchritudinem, diuitias, honores, opes contemnere, eaque quæ his contraria sunt, pro nihilo ducere. Tum poterunt clarissima voce profiteri, se neque fortunæ impetu, nec multitudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniaq; sibi in sese esse posita, neque esse quicquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis.

Neque

Neque hunc & hæc loqui, quæ sint magni cuiusdam & alti viri, & eadem quæ vulgus, in malis & bonis numerare, concedi vllo modò potest. Qua gloria commotus Epicurus exortatur, cui etiam (si dijs placet) videtur semper sapiens beatus. Hic dignitate huius sententiæ capitur. Sed nunquam id diceret, si ipse se audiret. Quid est enim quod minùs conueniat, quàm vt is, qui vel summũ, vel solùm malũ dolorẽ esse dicat, idẽ cẽseat, quàm hoc suaue est, tum quũ dolore crucietur, dicturũ esse sapiẽtem? Non igitur ex singulis vocibus philosophi spectãdi sunt, sed ex perpetuitate atq; constantia. A. Adducis me vt tibi assentiar, sed tua quoq; vide ne desideretur constãtia. M. Quonam modo? A. Quia legi tuũ nuper quartũ de Finibus: in eo mihi videbãre contra Catonẽ disserens, hoc velle ostẽdere, quod mihi quidẽ probatur, inter Zenonem & Peripateticos nihil præter verborum nouitatẽ intereſſe. Quod si ita est, quid est causæ quin si Zenonis rationis consentaneum sit, satis magnam vim in virtute esse ad beatè viuendum, liceat idem Peripateticis dicere? Rem enim opinor spectari oportere, non verba. M. Tu quidem tabellis obsignatis agis mecum, & testificaris quid dixerim aliquando, aut scripserim. Cum alijs isto modò, qui legibus impositis disputant. Nos in diem viuimus: quodcunque nostros animos probabili-

tate percussit, id dicimus. Itaq; soli sumus liberi. Veruntamen quoniam de constantia paulò antè diximus, non ego hoc loco id quærendum puto, verúmne sit quod Zenoni placuerit, quodq; eius auditori Aristoni, bonum esse solum quod honestum esset: sed si ita esset, tum vt hoc totum, Beatè viuere, in vna virtute poneret. Quare demus hoc sanè Bruto, vt sit beatus semper sapiens: quam sibi conueniat, ipse viderit. Gloria quidē huius sententiæ, quis est illo viro dignior? Nos tamē teneamus, vt sit idem beatissimus. Etsi Zeno Citteus, aduena quidam, & ignobilis, verborum opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam videtur, huius sententiæ grauitas à Platonis autoritate reputatur, apud quem sæpè hæc oratio vsurpata est, vt nihil præter virtutem diceretur bonum. Velut in Gorgia Socrates, quum esset ex eo quæsitum, Archelaum Perdicæ filiū, qui tum fortunatissimus haberetur, nónne beatū putaret? Haud scio, inquit: Nunquam enim cum eo loquutus sum. Ain'tu? an aliter id scire nō potes? Nullo modo. Tu igitur ne de Persarum quidē rege magno potes dicere, beatúsne sit? An ego possem, quū ignorem quàm sit doctus, quàm vir bonus? Quid? tu in eo sitam vitam beatam putas? Ita prorsus existimo, bonos beatos, improbos miseros. Miser ergo Archelaus? Certè si iniustus. Videturne omnem hic beatam vitam

in

in vna virtute ponere? Quid verò, in Epitaphio quomodo idem? Nam cui viro, inquit, ex seipso apta sunt omnia, quæ ad beatè viuendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario, pendere ex alterius euentis, & errare coguntur: huic optimè viuendi ratio comparata est? Hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic & nascentibus & cadentibus cum reliquis commodis, tum maximè liberis, parebit, & obediet præcepto illi veteri,

Epithaphius Platonis libe

Neq; enim lætabitur vnquã, nec mœrebit nimis,
Quod semper in se ipse omnem spem reponet sui.

Ex hoc igitur Platonis, quasi quodam sancto, augustóque fonte nostra omnis manabit oratio. Vnde igitur rectius ordiri possumus, quàm à communi parente natura? Quæ quicquid genuit, non modò animal, sed etiam quod ita esset ortum è terra, vt stirpibus suis niteretur, in suo quodque genere perfectum esse voluit. Itaque & arbores, & vites, & ea quæ sunt humiliora, neque se tollere à terra altius possunt: alia semper virent, alia hyeme nudata, verno tempore tepefacta frondescunt. Neque enim est vllum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, & suis quoque seminibus inclusis, vt aut flores, aut fruges fundat, aut baccas: omniáque in omnibus, quantum in ipsis sit, nulla vi impediente perfecta sint. Facilius verò etiã in bestiis,

quòd his sensus à natura est datus, vis ipsius naturæ perspici potest. Namque alias bestias nanteis aquarum incolas esse voluit: alias volucres cœlo frui libero: serpentes quasdam, quasdam esse gradientes: earum ipsarum partim solinagas, partim congregatas: immaneis alias, quasdam autem cicures, nonnullas abditas, terráque tectas. Atque earum quæque suum tenens munus, quum in dispares animantis vitam transire non possit, manet in lege naturæ. Et vt bestijs aliud alij præcipui à natura datum est, quod suum quæque retinet, nec discedit ab eo: sic homini multo quiddam præstantius: etsi præstantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparationem. Humanus autè animus decerptus ex mente diuina, cum alio nullo nisi cum ipso Deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. Hic igitur si est excultus, & si eius acies ita curata est, vt ne cæcetur erroribus, sit perfecta mens, id est absoluta ratio, quæ est idem quod virtus. Et si omne beatum est cui nihil deest, & quod in suo genere expletum atque cumulatum est, idque virtutis est proprium, certè omnes virtutis compotes beati sunt. Et hoc quidem mihi cum Bruto conuenit, idem cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. Sed mihi videntur etiam beatissimi. Quid enim deest ad beatè viuendum ei, qui confidit suis bonis? aut qui diffidit, beatus

Virtus mens absoluta.

esse

esse quî potest? At diffidat necesse est, qui bona diuidit tripartito. Quî enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ stabilitate confidere? Atqui nisi stabili & fixo & permanente bono, beatus esse non potest. Quid ergo eiusmodi istorum est, vt mihi illud Laconis dictum in hos cadere videatur, qui glorianti cuiquã mercatori, quòd multas naues in omnem oram maritimam dimisisset: Nõ sanè optabilis ista quidem est, inquit, rudentibus apta fortuna. An dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, quod vita beata complectitur, si id possit amitti? Nihil enim *interarescere, nihil extingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata consistit. Nam qui timebit, nequid ex his deperdat, beatus esse non poterit. Volumus enim eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum, atque munitum, non vt paruo metu præditus sit, sed vt nullo. Vt enim innocens is dicitur, non qui leuiter nocet, sed qui nihil nocet: sic sine metu is habendus est, nõ qui parua metuit, sed qui omnino metu vacat. Quæ est enim alia fortitudo nisi animi affectio, quum in adeundo periculo, & in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? Atque hæc certè non in se haberent, nisi omne bonum in vna honestate consisteret. Quî autem illam maximè optatam & expeditam securitatem (securitatem autem nunc appello vacuitatem

*inueterascere

Innocens.

Fortitudo

tem ægritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquã potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? Quã autem poterit esse celsus & erectus, & ea, quæ homini accidere possunt, omnia parua dicens, qualem sapiẽtem esse volumus, nisi omnia bona sibi in se posita esse cẽsebit? An Lacedæmonij, Philippo minitanti per literas, se omnia, quæ conarentur, prohibiturum, quæsiuerunt num se esset etiam mori prohibiturus? Vir is, quem quærimus, non multò facilius tali animo reperietur, quàm ciuitas vniuersa? Quid ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adiuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum? Quid potest ad beatè viuendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine, & à metu vindicet: temperantia tum à libidine auocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? Hæc efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata. Atqui quum perturbationes animi miseriam, sedationes autem efficiant vitam beatam: duplexque ratio perturbationis sit: quòd ægritudo & metus in malis opinatis, in bonorum autem errore lætitia gestiens, libidoque versentur, quum hæc omnia cum consilio & ratione pugnent: his tum grauibus concitationibus, támque ipsis inter se dissentientibus, atque distractis, quem vacuum, solutum, liberum videris, hunc dubitabis

Temperãtia.

beatum

beatum dicere? Atqui sapiens semper ita affectus est: semper igitur sapiens beatus est. Atque etiam omne bonum lætabile est: quod autem lætabile, id prædicandum, & præ se ferendum. Quod tale autem, id etiam glorioſum: ſi verò glorioſum, certè laudabile: quod autem laudabile, profectò etiam honeſtum: quod bonum igitur, id honeſtum. At quæ iſti bona numerant, ne ipſi quidem honeſta dicunt: ſolum igitur bonum quod honeſtum. Ex quo efficitur, honeſtate vna vitam cõtineri beatam. Non ſunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem, licet eſſe miſerrimum. An dubitas quin præſtans valetudine, viribus, forma, acerrimis, integerrimiſque ſenſibus: adde etiam, ſi libet, pernicitatem, & velocitatem: da diuitias, honores, imperia, opes, gloriam: ſi fuerit is, qui hæc habet, iniuſtus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo, dubitabiſne eum miſerum dicere? Qualia igitur iſta bona ſunt, quæ qui habeat, miſerrimus eſſe poſſit? Videamus, ne vt aceruus ex ſui generis granis, ſic beata vita ex ſui ſimilibus partibus effici debeat. Quod ſi ita eſt, ex bonis, quæ ſola honeſta ſunt, efficiendum eſt beatũ. Ex mixta ex diſſimilibus ſi erit, honeſtum ex iis effici nihil poterit: quo detracto, quid poterit beatum intelligi? Etenim quicquid eſt quod bonum ſit, id expetendum eſt: quod

autem expetendum, id certè approbandum: quod verò approbâris, id gratum acceptumque habendum. Ergo etiam dignitas ei tribuenda est: quod si ita est, laudabile sit necesse est. Bonum igitur omne laudabile. Ex quo efficitur, vt quod sit honestum, id sit solum bonum. Quod ni ita tenebimus, multa erunt quæ nobis bona dicenda sunt. Omitto diuitias, quas quum quiuis, quamuis indignus, habere possit, in bonis non numero. Quod enim est bonum, id non quiuis habere potest. Omitto nobilitatem, famamque popularem, stultorum, improborumque consensu excitatam. Hæc quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est: candiduli dentes, venusti oculi, color suauis: & ea quæ Eurycles laudat, V lyssi pedes abluens, lenitudo orationis, mollitudo corporis. Ea si bona dicemus, quid erit in philosophi grauitate, quàm in vulgi opinione, stultorumque turba, quod dicatur, aut grauius aut grandius? At enim eadem Stoici præcipua vel producta dicunt, quæ bona isti: illi quidem sine his vitam beatam compleri negant: hi autem sine his esse nullam putent: aut si sit beata, beatissimam certè negant. Nos autem volumus beatissimã: idque nobis Socratica illa cõclusione confirmatur. Sic enim princeps ille Philosophiæ disserebat: Qualis cuiusque animi affectus esset, talem esse hominem: qualis autem hu-

Dignitas.

mo

mi ipse esset, talem eius esse orationem: Orationi autem facta similima, factis vitam. Affectus autem animi in bono viro laudabilis: & vita igitur laudabilis boni viri, & honesta: Ergo, quoniam laudabilis, ex quibus bonorum beatam vitam esse concluditur. Etenim proh deorum atque hominum fidem, parúmne cognitum est superioribus nostris disputationibus? An delectationis & otij consumendi causa loquuti sumus? Sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, semper vacare: semper in animo eius esse placidissimam pacem? Vir igitur temperatus, constans, sine metu, sine aegritudine, sine vlla alacritate, sine libidine, nonne beatus? At semper sapiens talis, semper igitur beatus. Iam verò quî potest vir bonus, non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quæ agit, quæque sentit? Refert autem omnia ad beatè viuēdum. Beata igitur vita laudabilis. Nec quicquam sine virtute laudabile. Beata igitur vita virtute conficitur. Atque hoc sic etiam concluditur. Nec in misera vita quicquam est prædicabile, aut gloriandum: nec in ea quæ nec misera sit, nec beata. Et est in aliqua vita prædicabile aliquid, & gloriandum, ac præ se ferendum: vt Epaminondas,

Qualis homo, talis eius oratio.

Consilijs nostris laus est attonsa Laconum

Vt Aphricanus ait,

A Sole exoriente supra Mæotis paludes,
Nemo est, qui factis me æquiparare queat.

Quod si beata vita, glorianda, & prædicanda, & præ se ferenda est: Nihil est enim aliud, quod prædicandum, & præ se ferendum sit. Quibus positis, intelligis, quid sequatur. Et quidem nisi ea vita beata est, quæ est eadem honesta, sit aliud necesse est melius vita beata. Quod erit enim honestium, certè fatebuntur esse melius. Ita erit beata vita melius aliquid: quo quid potest dici peruersius? Quid? quum fatentur, satis magnam vim esse in vitijs ad miseram vitam: nonne fatendum est, eandem vim in virtute esse ad beatam vitam? Contrariorum enim contraria sunt consequentia. Quo loco quæro, quam vim habeat libra illa Critolai, qui quum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis & externa, tantum propendere illam boni lancem putet, vt terram & maria deprimat. Quid ergo aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum grauissimum philosophorum exaggerantem tantoperè virtutem, & extenuantem cætera, & abijcientem, in virtute non beatam modò vitam, sed etiam beatissimam ponere? Quod quidem nisi sit, virtutum interitus consequetur. Nam in quem cadit ægritudo, in eundem mētum cadere necesse est. Est enim metus futuræ ægritudinis solicita expectatio. In

Critolai libra

Metus.

quem

quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia: ergo vt idem vincatur interdum necesse est, nec putet ad se præceptum illud Atrei pertinere.

Proinde ita parēt se in vita, vt vinci nesciat. Hic autem vincetur, vt dixi: nec modò vincetur, sed etiam seruiet: at nos virtutem semper liberam volumus, semper inuictam: quæ nisi ita est, sublata virtus est. Atqui si in virtute satis est præsidij ad benè viuendum, satis est etiam ad beatè. Satis est enim certè in virtute, vt fortiter viuamus: si fortiter, etiam vt magno animo, & quidem vt nulla re vnquam terreamur, semperq; simus inuicti: sequitur vt nihil pœniteat, nihil desit, nihil obstet. Ergo omnia profluenter, absolutè, prosperè: igitur beatè. Satis autem ad fortiter viuendum, virtus potest: satis ergo etiam ad beatè. Etenim vt Stultitia, etsi adepta est quod concupiuit, nunquam se tamen satis consequutam putat: sic Sapientia semper eo contenta est, quod adest, neque eam vnquam sui pœnitet. Simulémne putas C. Lælij vnum Consulatum fuisse, & eum quidem cum repulsa: L. Cinnæ quatuor sine repulsa? Sed quum sapiens, & bonus vir, qualis ille fuit, suffragijs præteritur, non populus à bono Consule potius, quàm ille à * bono populo repulsam fert. Sed tamen vtrum malles te, si potestas esset, se-

* vano pop.

mel

mel vt Lælium Consulem esse, an vt Cinnam quaeret? Non dubito, tu quid responsurus sis. Itaque video cui committam. Non quemus hoc idem interrogarem. Responderet enim alius fortasse, se non modò quatuor consulatus vni anteponere, sed vnum diem Cinnæ, multorum & clarorum virorum, totis atatibus. Lælius si digito quem attigisset, pœnas dedisset. At Cinna Collegæ sui Consulis, Cn. Octauij præcidi caput iussit: P. Crassi, L. Cæsaris, nobilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiæque cognita: M. Antonij omnium eloquentissimi, quos ego audierim: C. Cæsaris, in quo mihi videtur specimen fuisse humanitatis, salis, suauitatis, lepôris. Beatúsne igitur, qui hos interfecit? Mihi eò id non solùm eò videtur miser, quòd ea fecit: sed etiam, quòd ita se gessit, vt ea facere ei liceret: etsi peccare nemini licet. Sed sermonis errore labimur: id enim Licere dicimus, quod cuique conceditur. Vtrum tandem beatior C. Marius, tum, quum Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicauit, pene altero Lælio (nam hunc illi dico similimum) an quum ciuili bello victor iratus, necessarijs Catuli deprecantibus, non semel respondit, sed sæpe, moriatur? In quo beatior ille, qui huic nefariæ voci paruit, quàm is, qui tam scelerate imperauit. Nam cùm accipere quàm facere præstat iniuriam, tum morti

Cinnæ tyrannis.

Licere.

Præstat accipere quam facere iniuriã.

iam

tam ipsi adeuentati *paulum procedere obuiam, quod fecit Catulus: quàm quod Marius, talis viri interitu sex suos obruere Consulatus, & contaminare extremum tempus ætatis. Duo de quadraginta annos tyrannus Syracusanorũ fuit Dionysius, quum quinque & viginti natus annos dominatum occupauisset, qua pulchritudine vrbem, quibus autem opibus præditam, seruitute oppressam tenuit ciuitatem? Atqui de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse eius in victu temperãtiam: in rebusq; gerendis virum & acrem, & industrium: eundem tamen maleficum natura, & iniustum. Ex quo omnibus, benè veritatem intuentibus, videri necesse est miserrimum. Ea enim ipsa quæ concupierat, ne tũ quidem, quum omnia se posse censebat, consequebatur. Qui quum esset bonis parentibus, atque honesto loco natus (etsi id quidem alius alio modo tradidit) abundaretq; & æqualium familiaritatibus, & cõsuetudine propinquorum: haberet etiam more Greciæ quosdam adolescentes amore coniunctos, credebat se eorum nemini: sed ijs, quos ex familijs locupletum seruos delegerat, quibus nomen seruitutis ipse detraxerat, & quibusdam tonuenis, & feris barbaris, curam corporis & custodiam committebat. Ita propter iniustam dominatus cupiditatem, in carcerem quodammodo*

*paululum

Dionisij tyrannis.

modo ipse se inclusérat. Quinetiã ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. Itaque sordido artificio ancillarique regiæ virgines, vt tonstriculæ tondebant barbam, & capillum patris, & tamen ab ijs ipsis, quum iam essent adultæ, ferrum remouit, instituítque, vt candentibus iuglandium putaminibus barbam sibi, & capillum adurerent. Quúmque duas vxores haberet, Aristomachen ciuem suam, Doridem autem Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, vt omnia specularetur, & perscrutaretur antè. Et quum fossam latam cubiculari lecto circundedisset, eiusque fossæ transitum ponticulo ligneo coniunxisset, eum ipsum, quum fores cubiculi clauserat, detorquebat. Idemque quum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. Atque is quum pilla ludere vellet (studiosè enim id facitabat) tunicamq; poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic quum quidam familiarius iocans dixisset. Huic quidem certè vitam tuam committis? arrisísséque adolescens, vtrumque iussit interfici: alterum, quia viam demonstrasset interimendi sui; alterum, quia dictum id risu approbauisset. Atque eo facto sic doluit, vt nihil grauius tulerit in vita. Quem enim vehementer amarat, occiderat. Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium

Dionysius nulli ausus se credere.

Suggestum.

tium cupiditates: quũ huic obsequutus sis, illi est repugnandum. Quanquam hic quidem tyrannus ipse iudicauit, quàm esset beatus. Nam quũ quidam ex eius assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias eius, opes, maiestatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum, negarétque vnquam beatiorem quemquam fuisse: Visne igitur, inquit, ô Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem diguſtare, & fortunam experiri meã? Quum se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto, abacósque complures ornauit argento, auróque cælato: tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosq; * nutum illius intuẽtis diligenter ministrare. Aderant vnguenta, coronæ, incendebantur odores, mensæ conquisitissimis epulis extruebantur: Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu, fulgẽtẽ gladium è lacunari: seta equina * aptũ, demitti iussit, vt impenderet illius beati ceruicibus. Itaq; nec pulchros illos ministratores aspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat in mensam. Iam ipsæ defluebant coronæ: Denique exorauit tyrannum, vt abire liceret, quòd iam beatus nollet esse. Satísne videtur declarasse Dionysius, nihil esse ei beati, cui semper aliquis terror

* ad nutũ illius intuẽtis

* appensum

terror impendeat? Atque ei ne integrum quidem erat, vt ad iustitiam remigraret, ciuibusq; libertatem, & iura redderet. Is enim se adolescens improuida ætate irretierat erratis, eaque commiserat, vt saluus esse non posset, si sanus esse cœpisset. Quantopere verò amicitias desideraret, quantum infidelitatem extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus illis, quorum alterum vadem mortis accepisset, alter, vt vadem suum liberaret, præsto fuisset ad horam mortis destinatam, Vtinam, ego, inquit, tertius vobis amicus adscriberer! Quàm huic erat miserum carere cõsuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari: homini præsertim docto à puero, institutis & artibus ingenuis erudito? Musicorum verò perstudiosum accepimus, poëtam etiam tragicum: quàm bonum, nihil ad rem. In hoc enim genere nescio quo pacto, magis quàm in alijs, suum cuique pulchrum est. Adhuc neminem cognoui poëtam (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur. Sic se res habet, Te tua, me delectant mea. Sed vt ad Dionysium redeamus, omni cultu & victu humano carebat. Viuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cũ barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. Non ego iam cum huius vita, qua tetrius, miserius, detestabilius,

bilius, excogitare nihil possum, Platonis aut Architæ vitam cõparabo, doctorum hominum, & plane sapientum. Ex eadem vrbe humilem homunculum à puluere & radio excitabo, qui multis annis pòst fuit, Archimedem, cuius ego Archimedes. Quæstor, ignoratum ab Syracusanis, quum esse omnino negarent, septum vndique & vestitum vepribus & dumetis, indagaui sepulchrum. Tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam, qui declarabant, in summo sepulchro sphæram esse positam cum cylindro. Ego autem quum omnia collustrarem oculis (est enim ad portas * Agragianas magna frequentia sepulchrorum) animaduerti columellam non multũ è dumis eminentẽ, in qua inerat sphæræ figura, & cylindri. Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. Immissi cũ falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quò, quum patefactus esset aditus, ad aduersam basim accessimus. Apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum dimidiatis ferè. Ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam verò etiam doctissima, sui ciuis vnius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Sed redeat vnde aberrauit oratio. Quis est enim omnium, qui modò cum musis, id est, cum

* Acradinæ

humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quàm illum tyrannum? Si vitæ modum actionemque quærimus, alterius mens rationibus agitandis exquirendisque alebatur, cum oblectatione solertiæ, qui est vnus suauissimus pastus animorum: alterius in cæde & iniurijs, cum & diurno & nocturno metu. Agè confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram: quæ regna, quas opes studijs eorum & delectationibus antepones? Etenim quæ pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quæris omnium optimum. Quid est autem in homine, sagaci, ac bona mente melius? Eius bono fruendum est igitur, si beati esse volumus. Bonum autem mentis est virtus: ergo hac beatam vitam contineri necesse est. Hinc omnia quæ pulchra, honesta, præclara sunt, vt supra dixi. Sed dicēdum illud idem paulò vberius videtur, plena gaudiorum sunt. Ex perpetuis autem, plenisque gaudijs, quum perspicuum sit vitam beatam existere: sequitur, vt ea existat ex honestate. Sed ne verbis solum attingamus ea, quæ volumus ostendere, proponenda quædam quasi mouentia sunt, quæ nos magis ad cognitionem intelligentiamque conuertant. Sumatur enim nobis quidem præstans vir optimis artibus, isque animo parumper & cogitatione fingatur.

Pri-

Primum ingenio eximio sit necesse est: tardis enim mentibus virtus non facilè committitur: deinde ad inuestigandam veritatem studio incitato: ex quo triplex ille animi fœtus existet: vnus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturæ: alter in discretione expetẽdarum, fugiendarúmue rerum in communione viuendi: tertius in iudicando, quid cuique rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest tum omnis subtilitas disserendi, tum veritas iudicãdi. Quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum, cum his habitantem, pernoctantemque curis? vt quum totius mundi motus, conuersiones{que} perspexerit, syderaq; viderit innumerabilia cœlo inhærentia, cum eius ipsius motu congruere, certis infixa sedibus: septẽ alia suos quoque tenere cursus: multum inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum vagi motus, rara tamen & certa sui cursus spatia definant? Horũ nimirũ aspectus impulit illos veteres, & admonuit, vt plura quærerẽt. Inde est indagatio nata initiorum, & tãquam seminũ, vnde essent omnia orta, generata, cõcreta: quæq; cuiusq; generis, vel inanimi, vel animati, vel muti, vel loquentis origo: quæ vita, quis interitus, quæq; ex alio in aliud vicissitudo, atq; mutatio: vnde terra, & quibus liberata ponderibus, quibus cauernis maria sustineat, in qua omnia de-

lata, grauitate, medium mundi locum semper expetant, qui est idem infimus in rotundo. Haec tractanti animo, & noctes & dies cogitanti, existit illa à Deo Delphis praecepta cognitio, vt ipsa se* mens agnoscat, coniunctamque cum diuina mente se sentiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur. Ipsa enim cogitatio de vi, & natura Deorum, studium incendit illius aeternitatis imitandae. Neque se in breuitate vitae collocatam putat, quum rerum causas alias ex alijs aptas, & necessitate nexas videt: quibus ab aeterno tempore fluentibus in aeternum, ratio tamen mensque moderatur. Haec ille intuens atque suspiciens, vel potius omnes partes horasque circumspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana & citeriora considerat? Hinc illa cognitio virtutis existit, efflorescunt genera, partesque virtutum: inuenitur quid sit, quod natura spectet extremum in bonis, quod in malis vltimum: quò referenda sint officia, quae degendae aetatis ratio deligenda. Quibus & talibus rebus exquisitis, hoc vel maxime efficitur, quod has disputatione agitamus, vt virtus ad beatè viuendum sit seipsa contenta. Sequitur tertia, quae per omnes partes sapientiae manat, & funditur, quae rem definit, genera dispartit, sequentia adiungit, perfecta concludit, vera & falsa dijudicat, Disserendi ratio & scientia: ex qua, quum sum-

Γνῶθι σεαυτὸν. *mens vitijs exutam cognoscat,

Aptas, ab ἅπτομαι.

me

ma vtilitas existit ad res ponderandas, tum maximè ingenua delectatio, & digna sapientia: Sed hæc otij. Transeat idem iste sapiens ad Rempub. tuendam, quid eo possit esse præstantius, quum contineri prudentia vtilitatem ciuium cernat? iustitia nihil in suam domum inde deriuet, reliquis vtatur tot, tamque varijs virtutibus: Adiunge fructum amicitiarum, in quo à doctis positum est cum consilium omnis vitæ consentiens, & penè conspirans, tum summa iucunditas è quotidiano cultu atque victu. Quid hæc tandem vita desiderat, quo sit beatior? Cui rei, refertæ tot, tantisque gaudijs, fortuna ipsa cedat necesse est. Quòd si gaudere talibus bonis animi, id est, virtutibus, beatum est, omnésque sapientes his gaudijs perfruuntur, omneis eos esse beatos, confiteri necesse est. A. Etiámne in cruciatu atque tormentis? M. An tu me in viola putabas, aut in rosa dicere? An Epicuro, qui tantummodo induit personam Philosophi, & sibijpse hoc nomen inscripsit, dicere licebit? quod quidem, vt habet se res, me tamen plaudente dicit: nullum sapienti esse tempus, etsi vratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare, quàm pro nihilo puto: Quum præsertim omne malum, dolore definiat, bonum voluptate: hæc nostra honesta, turpia irrideat: dicatque nos in vocibus occupatos, inaneis sonos fundere, neque quicquam ad nos per-

*lene tinere, nisi quod aut * leue, aut asperum in corpore sentiatur. Huic ergo, vt dixi, non multum differenti à iudicio ferarum, obliuisci licebit sui, & tum fortunam contemnere, quum sit omne & bonum eius, & malum in potestate fortunæ: tum dicere, se beatum in summo cruciatu, atque tormentis, quum constituerit non modò summum malum esse dolorem, sed etiam solùm. Nec verò illa sibi remedia comparauit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem consuetudinémque patiendi, præcepta fortitudinis, duritiem virilem: sed vna se dicit recordatione acquiescere præteritarum voluptatum, vt si quis æstuans, quum vim caloris non facilè patiatur recordari velit se aliquando in Arpinati nostro, gelidis fluminibus circunfusum fuisse. Nõ enim video quomodo sedare possint mala præsentia præteritæ voluptates. Sed quum is dicat, semper beatum esse sapientem: cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret, quidnam faciendum est ijs, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum quod honestate careat, existimant? Mequidẽ autore etiam Peripatetici, veteresque Academici balbutire desinant aliquando, aperteque, & clara voce audeant dicere, Beatam vitam in Phalaridis tauru descensuram. Sunt enim tria genera bonorum, vt iam à laqueis Stoicorum,

non, quibus vsum me pluribus quàm soleo, intelligo, recedamus. Sint sanè illa genera bonorum, dum corporis & externa iaceant humi, & tantummodo, quia sumenda sint, appellentur bona. Alia autem diuina illa longè lateq; se pandant, cœlumq; contingant: vt ea qui adeptus sit, cur eum beatum modò, & nõ beatissimum etiam dixerim? Dolorem verò sapiens extimescit? Is enim huic maximè sententiæ repugnat. Nam contra mortem nostram atque nostrorum, contráque ægritudinem, & reliquas animi perturbationes, satis esse videmur superiorum dierum disputationibus armati & parati. Dolor esse videtur acerrimus, virtuti aduersarius: Is ardentes faces intentat, is fortitudinem, magnitudinem animi, patiẽtiam, se debilitaturum minatur. Huic igitur succumbet virtus? huic beata sapientis & constantis viri vita cedet? Quàm turpe ô dij boni! Pueri Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati. Adolescentium greges Lacedamone vidimus ipsi, incredibili cõtentione certantes, pugnis, calcibus, vnguibus, morsu denique, vt exanimarentur prius, quàm victos se faterentur. Quæ barbaria India vastior, aut agrestior? in ea tamen gente primum, ij qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt: & Caucasi nines, hyemalemque vim perferunt sine dolore. Quumque ad flammam se applicauerint Gymnosophistæ.

cauerint, sine gemitu aduruntur. Mulieres verò in India, quum est cuiusuis earum vir moretuus, in certamen iudiciuḿque veniunt, quam plurimum ille dilexerit, (plures enim solent esse singulis nuptæ) quæ victrix est, ea læta, prosequentibus suis, vnà cum viro in rogum imponitur: illa victa, mœsta discedit. Nunquam naturam mos vinceret: est enim ea semper inuicta: sed nos vmbris, delicijs, otio, languore, desidia animum infecimus: opinionibus, maloque more delinitum molliuimus. Ægyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes prauitatis erroribus, quamuis carnificinam priùs subierint, quàm ibin, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recusent. De hominibus loquor. Quid bestiæ? non frigus, non famen, non montiuagos, atque syluestres cursus, lustrationésque patiuntur? Nónne pro suo partu ita propugnant, vt vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? Omitto quæ perferant, quæque patiantur ambitiosi, honoris causa: laudis studiosi, gloriæ causa: amore incensi, cupiditatis. Plena vita exemplorum est. Sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, vnde deflexit. Dabit, dabit inquam, se in tormenta vita beata, nec iustitiam, temperantiam, in primisque fortitudinem, magni-

Ægyptiorum superstitionũ vanitas.

magnitudinem animi, patientiam prosequuta, quum tortoris os viderit, consistet: virtutibusq; omnibus sine vllo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra fores, (vt antè dixi) limenque tarceris. Quid enim ea fœdius? quid deformius sola relicta? comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest: Nec enim virtutes sine beata vita cohærere possunt, nec illa sine virtutibus. Itaque eam tergiuersari non sinent, secumque rapient, ad quemcunque ipsæ dolorem cruciatumque ducentur. Sapientis est enim proprium, nihil quod pœnitere possit, facere: nihil inuitum, splendidè, constanter, grauiter, honestè omnia: nihil ita expectare, quasi certò futurum: nihil quum acciderit, admirari, vt inopinatum, ac nouum accidisse videatur: omnia ad suum arbitrium referre, suis stare iudicijs: quo quid sit beatius, mihi certè in mentem venire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est, qui quum finem bonorum esse senserint, congruere naturæ, cumque ea conuenienter viuere, quum id sit in sapiente situm, non officio solum, verum etiam potestate: sequatur necesse est, vt cuius in potestate summum bonum, in eiusdem vita beata sit: ita sit semper vita beata sapientis. Habes quæ fortissimè de beata vita dici putem, & quomodo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiã verissimè.

Quid sapienti proprium.

Conuenienter naturæ viuere, Stoicis finis bonorum.

A. Melius equidem afferre nihil possum. Sed à te impetrare libenter velim, vt nisi molestum sit, (quoniam te nulla vincula impediunt vllius certè disciplinæ, libásque ex omnibus quodcunque te maximè specie veritatis monet) quod paulò antè Peripateticos, veterémque Academiam hortari videbare, vt sine retractatione liberè dicere auderent, Sapientes esse semper beatissimos. Id velim audire, quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. Multa enim à te contra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorum ratione conclusa. M. Vtamur igitur libertate, qua nobis solis in Philosophia licet vti, quorum oratio ipsa nihil iudicat, sed habetur in omnes partes, vt ab alijs possit ipsa per seſe, nullius autoritate adiuncta, iudicari. Et quoniam videris hoc velle, vt quæcunque dissentientium Philosophorum sententia de finibus sit, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam presidij, quod quidem Carneadem disputare solitum, accepimus. Sed is, vt contra Stoicos, quos studiosissimè semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingenium eius exarserat: nos illius quidem cum pace agemus. Si enim Stoici fines bonorum rectè posuerunt, confecta res est, necesse est semper beatum esse sapientem. Sed quæramus vnamquanque reliquorum sententiam, si fieri potest: vt hoc præclarum quasi decretum

tum beatæ vitæ possit omnium sententijs & disciplinis conuenire. Sunt autem hæ de finibus, vt opinor, retentæ defensæque sententiæ, primum simplices quatuor, Nihil bonum; nisi honestum, vt Stoici: Nihil bonum, nisi voluptatem, vt Epicurus: Nihil bonum, nisi vacuitatem doloris, vt Hieronymus: Nihil bonum, nisi naturæ primis bonis, aut omnibus, aut maximis frui, vt Carneades contra Stoicos disserebat. Hæc igitur simplicia. Illa mixta tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, vt Peripatetici. Nec multò veteres Academici secus. Voluptatem cum honestate Clitomachus & Calliphò copulauit. Indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit. Hæ sunt sententiæ quæ stabilitatis aliquid habeant. Nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumque aliorum euanuerunt. Hi quid possint obtinere videamus, omissis Stoicis, quorum satis videor defendisse sententiam: & Peripateticis, quorum quidem explicata causa est, præter Theophrastum, & si, qui illum sequuti, imbecilius horrent dolorem, & reformidant. Reliquis quidem licet facere id, quod ferè faciunt, vt grauitatem, dignitatémque virtutis exaggerent: quam quum ad cœlum extulerint, quod facere eloquẽtes homines copiosè solent, reliqua ex collatione

Quatuor de finibus bonorum sententiæ simplices nec explosæ

Fines mixtæ

ne facile est conterere, atque contemnere. Nec enim licet ijs, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare eos esse beatos, qui illam adepti sunt. Quanquam enim sint in quibusdam malis, tamen hoc nomen, Beati, longè & latè patet. Nam vt quæstuosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omnis tempestatis calamitate semper vacet, sed si multo maiori ex parte extet in vtraque felicitas: sic vita non solùm si vndique referta bonis est, sed si multo maiore & grauiore ex parte bona propendent, beata rectè dici potest. Sequetur igitur horum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem, cumque ea descendet in taurum, Aristotele, Zenocrate, Speusippo, Polemone autoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. Eadem Calliphontis erit Diodorique sententia, quorum vterque honestatem sic complectitur, vt omnia, quæ sine ea sint, longè & retro ponenda censeat. Reliqui, qui habere se videntur angustius: enatãt tamẽ, Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui desertum illum Carneadem curent defendere. Nemo est enim, qui eorum bonorum animum putet esse iudicem, eumque condocefaciat, vt ea, quæ bona maláue videantur, possit contemnere, Nam quæ tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis causa, & hercle omnium

ondocefa-
ere verbum
ouum.

omnium reliquorum. Quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? Ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem voluptuarium dicimus. Quid is tibi, mortemne videtur, an dolorem timere, qui eum diem, quo moritur, beatum appellat, maximisque doloribus affectus, eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat? Nec hoc sic agit, vt ex tempore, quasi effutire videatur. De morte enim ista sentit, vt dissoluto animante sensum extinctum putet: quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. Item de dolore certa habet quæ sequatur, quorum magnitudinem breuitate consolatur, longinquitatem lenitate. Quid tandem isti grandiloqui contra hæc duo, quæ maximè angunt, melius se habent quàm Epicurus? An ad cætera, quæ mala putantur, non & Epicurus, & reliqui philosophi satis parati videntur? Quis non paupertatem extimescit? neque tamen quisquam philosophorum. Hic verò ipse quàm paruo est contentus? nemo de tenui victu plura dixit. Etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, vt amori, vt ambitioni, vt quotidianis sumptibus copiæ suppetant, quum procul ab iis omnibus rebus absit, cur pecuniam magnoperè desideret, vel potius curet omnino? An Scythes Anacharsis potuit pro nihilo Pecuniam ducere, nostrates philosophi facere non potuerunt? Illius

epistola

epistola fertur his verbis.

ANACHARSIS HANNONI, S.

epistola Anacharsidis ætat inter Græcas.

Mihi amictui est Scythicum tegmen, calceamentum solorum callum, cubile terra, pulpamentū fames: lacte, caseo, carne vescor. Quare vt ad quietū me licet venias. Munera autem ista, quibus es delectatus, vel ciuibus tuis, vel Dijs immortalibus dona. Omnes ferè philosophi omnium disciplinarum, nisi quos à recta ratione natura vitiosa detorsisset, hoc eodem animo esse potuerunt. Socrates in Pompa, quum magna vis auri argentique ferretur, Quàm multa non desidero, inquit. Xenocrates! quum Legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis Athenis præsertim maxima, adduxit Legatos ad cœnam in Academiam: Iis apposuit tantum quod satis esset, nullo apparatu: Quum postridie rogaret eum, cui numerari iuberet, Quid? nos hesterna inquit, cœnula, non intellexistis me pecunia non egere? Quos quum tristiores vidisset. xxx. minas accepit, ne aspernari Regis liberalitatem videretur. At verò Diogenes liberius, vt Cynicus. Alexandro roganti, vt diceret, si quid sibi opus esset: Nunc quidem paululum, inquit, *à sole. Offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quantò Regem Persarum vita fortunáque

*à sole absis.

naque superaret: sibi nihil deesse, illi nihil satis unquam fore: se eius voluptates non desiderare, quibus nunquam satiari ille posset, suas eum consequi nullo modò posse. Vides, credo, vt Epicurus cupiditatum genera diuiserit, non nimis fortasse subtiliter, vtiliter tamen: partim esse naturales & necessarias, partim naturales & non necessarias, partim neutrum. Necessarias satiari posse penè nihilo. Diuitas enim naturæ parabiles esse. Secundum autem genus cupiditatum, nec ad potiendum difficile esse censet, nec verò ad carendum. Tertias, quòd essent planè manes, neque necessitatem modò, sed ne naturam quidem attingerent, funditus eijciendis putauit. Hoc loco multa ab Epicureis disputantur, eæq; voluptates, de quibus multa ab illis, sigillatim extenuantur, quarum genera non contemnunt, quærunt tamen copiam. Nam & obscænas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio facileis, cõmuneis, & in medio situs esse dicunt: eásque si natura requirit, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, ætate, figura metiendas putant: ab ijsque abstinere minime esse difficile, si aut valetudo, aut officium, aut fama postulet: omninoque genus hoc voluptatum optabile esse, si non obsit, prodesse nunquam. Totumque hoc de voluptate sic ille præcepit, vt voluptatem ipsam per se, quia voluptas sit,

sempet

semper optandam expetendámque putet: eademque ratione dolorem, ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum. Itaque hac vsurum compensatione sapientem, vt voluptatem fugiat, si ea maiorem dolorẽ effectura sit, & dolorem suscipiat, maiorem efficientem voluptatẽ, omniaque iucunda, quanquam sensu corporis iudicentur, ad animum referri tamen. Quocirca corpus gaudere tandiu, dum præsentẽ sentiret voluptatem: animum et præsentẽ percipere pariter cum corpore, & prospicere venientem, nec præteritam præterfluere sinere. Ita perpetuas & contextas voluptates in sapiente fore semper, quum expectationi speratarum voluptatum, perceptarum memoria iungeretur. Atque ijs, similia ad victum etiam transferuntur, extenuantúrque magnificẽtia & sumptus epularũ, quòd paruo cultu natura contenta sit. Etenim quis hoc non videt, desiderijs ista condiri omnia? Darius in fuga, quum aquã turbidã, & cadaueribus inquinatam bibisset, negauit vnquam se bibisse iucũdius: Nunquam videlicet sitiens biberat. Nec esuriens Ptolemæus ederat: cui quum peregranti Ægyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane iucundius. Socratem ferunt, quum vsque ad vesperum contentius ambularet, quæsitumque esset ex eo, quare id faceret, respondisse: se, quo

Optimũ condimentũ fames,

quo melius cœnaret, obſonare ambulãdo famem. Quid, victum Lacedæmoniorum in Phiditijs, nonne videmus? Vbi quum tyrannus cœnauiſſet Dionyſius, negauit ſe iure illo nigro, quod cœne caput erat, delectatum: Tum is qui illa coxerat, minimè mirum, inquit, condimenta enim defuerunt. Quæ tãdem? inquit ille, Labor in venatu, ſudor, curſus ab Eurota, fames, ſitis. His enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more ſolùm, ſed etiam ex beſtijs intelligi poteſt: quæ, vt quicquid obiectum eſt, quod modo à natura non ſit alienum, eo contentæ, non quærunt amplius. Ciuitates quædam vniuerſæ more doctæ, parſimoniæ delectantur, vt Lacedæmonijs paulò antè diximus, Perſarum à Xenophonte victus exponitur: quos negat ad panem adhibere quicquam, præter naſturcium. Quanquam ſi quædam etiam ſuauiora natura deſideret, quàm multa ex terra arboribúsque gignuntur, quum copia facili, tum ſuauitate præſtantia? Adde ſiccitatem, quæ conſequitur hanc continentian in victu: adde integritatem valetudinis: confer ſudanteis, ructanteiſque, refertos epulis tanquam opimos boues: tum intelliges, qui voluptatem maximè ſequantur, eos minimè conſequi: iucunditatémque victus eſſe in deſiderio, non in ſatietate. Timotheum clarum hominem Athenis, & princi-

pem ciuitatis ferunt, quum cœnauisset apud Platonem, eoque conuiuio admodum delectatus esset, vidisseque eum postridie, dixisse, Vestræ equidem cœnæ, non solùm in præsentia, sed etiam postero die iucundæ sunt. Quid, quod ne mente quidem vti possumus, multo cibo & potione complecti? Est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos, in qua scriptum est his ferè verbis: Quò quum venissem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Syracusanarumq; mẽsarum, nullo modo mihi placuit: bis in die saturum fieri, nec vnquam pernoctare solùm. Cæteraque quæ comitantur huic vitæ, in qua sapiens nemo efficitur vnquam, moderatus verò multò minus. Quæ enim natura tam mirabiliter temperari potest? Quomodo igitur iucunda vita potest esse, à qua absit prudentia, absit moderatio? Ex quo Sardanapali opulentissimi *Assyriæ Syriæ Regis error agnoscitur, qui incîdi iussit in busto:

Comitantur huic, ἕπονται.

Sardanapali epitaphium.

Hæc habeo quæ edi, quæque exaturata libido
Hausit: at illa iacent multa & præclara relicta.

Quid aliud (inquid Aristoteles) in bouis, non in Regis sepulchro inscriberes? Hæc habere se mortuum dicit, quæ ne viuus quidem diutius habebat, quam fruebatur. Cur igitur diuitiæ desiderentur? aut vbi paupertas beatos esse non sinit? Signis credo, tabulis, ludis. Si quis est, qui his

his delectetur, nonne melius tenues homines fruũtur, quàm illi qui his abundant? Est enim earum rerum omnium nostra in vrbe summa in publico copia: quæ qui priuati habent, nec tam multa & rarò vident, quum in sua rura venerunt, quos tamen pungit aliquid, quum illa vnde habeant, recordantur. Dies deficiet, si velim paupertatis causam defendere. Aperta enim res est, & quotidie nos ipsa natura admonet, quàm paucis, quã paruis rebus egeat, quàm vilibus. Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offensio sapientem beatum esse prohibebit? Vide ne plus commendatio in vulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria, molestiæ habeat, quàm voluptatis. Leuiculus sanè noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat, aquam ferentis mulierculæ, vt mos in Græcia est, insusurrantisque alteri, Hic est ille Demosthenes. Quid hoc leuius? At quãtus orator? Sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipse secum. Intelligendum est igitur, nec gloriã popularem ipsam per se expetẽdum, nec ignobilitatẽ extimescendam. Veni Athenas, inquit Democritus, neq; me quisquã ibi agnouit. Constãtem hominem & grauem, qui glorietur à gloria se abfuisse. An tibicines, iisq; qui fidibus vtuntur, suo, non multitudinis arbitrio, cantus numerosque moderantur? Vir sapiẽs multò arte maiore præditus, non quid verissimum

οὗτος ἐκεῖνος ὁ δημοσθένης.

simum sit, sed quid velit vulgus, exquiret? An quicquam stultius, quam quos singulos, sicut operarios, barbarósque contemnas, eos aliquid putare esse vniuersos? Ille verò nostras ambitiones leuitatésque contemnet, honoréque populi, etiam vltrò delatos repudiabit. Nos autem eos nescimus, antequàm pœnitere cœpit, contemnere? Est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro: Vniuersos ait Ephesios esse morte mulctandos, quòd quum ciuitate expellerent Hermodorum, ita loquuti sunt, Nemo de nobis vnus excellat: * sin quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit. An hoc non ita fit omni in populo? Nónne omnem exuperantiam virtutis oderunt? Quid? Aristides (malo enim Græcorum, quàm nostra proferre) nónne ob eam causam expulsus est patria, quòd præter modum iustus esset? Quantis igitur molestijs vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? Quid est enim dulcius otio literato? ijs dico literis, quibus infinitatem rerum atque naturæ, & in hoc ipso mundo, cœlum, terras, maria agnoscimus. Contempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur quod extimescendum sit? Exilium credo, quod in maximis malis ducitur. Id si propter alienam & offensam populi voluntatem malum est, quam sit ea contemnenda, paulò antè dictum est,

* sed si quis extit.

est. Sin abesse à patria miserum est, plenæ miserorum prouinciæ sunt, ex quibus admodum pauci in patriam reuertuntur. At multantur bonis exules. Quid tum? Parúmne multa de toleranda paupertate dicuntur? Iam verò exilium, si rerum naturam, non ignorantiam nominis quærimus, quantum demum à perpetua peregrinatione differt, in qua ætates suas philosophi nobilissimi consumpserunt? Xenocrates, Crantor, Arcesilaus, Lacydes, Aristocles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alij, qui semel egressi, nunquam domum reuerterunt? At enim non sine ignominia afficere poterit sapientem. De sapiente enim hæc omnis oratio est, cui iure id accidere non possit. Nam iure exultãtem consolari non oportet. Postremo ad omnes casus facilima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ sequuntur in vita: vt quocunque hæc loco * suppeditetur, ibi beatè queant viuere. Itaque ad omnem rationem Teucri vox accomodari potest,

* suppeditent

Patria est, vbicunque est benè.

Socrates quidem quum rogaretur, cuiatem se esse diceret: Mundanum, inquit. Totius enim mundi se incolam, & ciuem arbitrabatur. Quid T. Albinus, nónne animo æquissimo Athenis

exul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in Repub. quiescens, Epicuri legibus paruisset. Quî enim beatior Epicurus, quòd in patria viuebat, quàm quòd Athenis Metrodorus? aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemon Arcesilam, quo esset beatior? Quanti verò ista ciuitas, æstimanda est, ex qua boni sapientesque pelluntur? Demarathus quidem Tarquinii Regis nostri pater, tyrannum Cypselum quòd ferre non poterat, fugit Tarquinios Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreauit. Num stultè antepositi exilij libertatem domesticæ seruituti? Iam verò motus animi, solicitudines, ægritudinesque obliuione leniuntur, * traductis animis ad voluptatem. Non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille quod quærimus, vt sapiens beatus sit. A. Etiámne si sensibus carebit oculorum, si aurium? M. Etiam. Nam ista ipsa contemnit. Primum enim horribilis ista cæcitas, quibus tandem caret voluptatibus? quîi quidam etiam disputent, cæteras voluptates in ipsis habitare sensibus: quæ autem aspectu percipiantur, ea non versari in oculorum vlla iucunditate: vt ea quæ gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus: in ea ipsa vbi sentimus, parte versentur, in oculis tale nihil

* traductus

hil sit. Animus accipit quæ videmus: animo autem multis modis, varijsque delectari licet, etiamsi non adhibeatur aspectus. Loquor autem de docto homine, & erudito, cui viuere est cogitare. Sapientis enim cogitatio non fermè ad intelligendum adhibet oculos aduocatos. Etenim si nox non adimit vitam beatam, cur dies noctis similis adimat? Nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paulò obscœnius, sed non absurda sententia est: Cuius cæcitatem quum mulierculæ lamentarentur, Quid agitis, inquit, an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna? Appium quidem veterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex rebus gestis intelligimus in illo suo casu, nec priuato, nec publico, muneri defuisse. C. autem Drusi domum compleri cõsultoribus solitam accepimus, quum quorum res esset, sua ipsi non videbant, cæcũ adhibebant ducẽ. Pueris nobis Cn. Aufridius prætorius, & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam scribebat historiam, & videbat in literis. Diodorus Stoicus cęcus multos annos nostræ domi vixit. Is verò, quod credibile vix, esset, quumq; in philosophia multò etiam magis assiduè quàm anteà versaretur, & quum fidibus more Pythagoreorum vteretur, quumque ei libri noctes & dies legerentur: quibus in studijs oculis non ege-

bat, tum quod sine oculis vix fieri posse videtur, geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens discentibus, vnde, quò, quámque lineam scriberent. Asclepiadem ferunt non ignobilem, nec inexercitatum philosophum, quum quidam quæreret, quid ei cæcitas attulisset, respondisse, vt Puero vno esset comitatior. Vt enim vel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat quod quibusdam Græcis quotidie: sic cæcitas ferri facilè posse sit, si non desint subsidia valetudinum. Democritus luminibus amissis, alba scilicet & atra discernere non poterat: at verò bona, mala, æqua, iniqua, honesta, turpia, vtilia, inutilia, magna, parua, poterat: & sine varietate colorum licebat viuere beatè, sine notione rerum non licebat. Atque hic vir impediri animi etiam aciem aspectu oculorum arbitrabatur: & quum alij sæpe, quod ante pedes essent viderent, ille in infirmitatem omnem peregrinabatur, vt nulla in extremitate consisteret. Traditum est etiam, Homerum cæcum fuisse, at eius picturam, non poësim videmus. Quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ species formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum, non ita expictus est, vt quæ ipse non viderit, nos vt videremus, effecerit? Quid ergo aut Homero ad delectationem animi ac voluptatem, aut cuiquam docto, defuisse

Democritus oculis orbus.

*defuiſſe vnquam arbitramur? Aut ni ita ſe res haberet, Anaxagoras, aut hic ipſe Democritus agros & patrimonia ſua reliquiſſent? huic diſcendi quærendique diuini delectationi toto ſe animo dedidiſſent? Itaque augurem Tireſiam, quem ſapientem fingunt poëtæ, nunquam inducunt deplorantem cæcitatem ſuam. At verò Polyphemum Homerus, quum immanem ferámque finxiſſet, cum ariete etiam colloquentem facit, eiúſque laudare fortunas, quòd quà vellet ingredi poſſet, & quę vellet attingeret. Rectè hic quidem: Nihilo enim erat ipſe Cyclops, quàm aries ille prudentior. In ſurditate verò quidnam eſt mali? Erat ſurdaſter M. Craſſus: ſed aliud moleſtius, quòd malè audiebat, etiam ſi, vt mihi videbatur, iniuria. Epicurei noſtri Græcè fari neſciunt, nec Græci Latinè: ergo hi in illorum, & illi in horum ſermone ſurdi: omnéſque id nos in ijs linguis, quas non intelligimus, quæ ſunt innumerabiles, ſurdi profectò ſumus. At vocem citharœdi non audiunt, ne ſtridorem quidem ferrę tum, quum acuitur, aut grunnitum quum iugulatur * ſus: nec quum quieſcere volunt, fremitum murmurantis maris. Et ſi cantus eos fortè delectant, primùm cogitare debent, antequam hi ſint inuenti, multos beatè vixiſſe ſapientes: Deinde multò maiorem percipi poſſe legendis his, quàm audien-*

Malè audit qui vituperatur, cōtrà audit benè, qui laudatur.

* ſuis

audiendis voluptatem. Tum vt paulò antè cæcos ad aurium traducebamus voluptatem, sic licet surdos ad oculorum. Etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret. Congerantur in vnum omnia, vt idem oculis & auribus captus sit, prematur etiam doloribus acerrimis corporis, qui primùm per se ipsi plerunque conficiunt hominem: sin fortè longinquit ate producti, vehementius tamen torquent, quàm vt causa sit, cur ferantur: quid est tandem, Dij boni, quod laboremus? Portus enim præsto est, quoniam mors ibidem est, æternum nihil sentienti receptaculum. Theodorus Lysimacho mortem minitanti: Magnum verò, inquit, effeci sti, si Cantharidis vim consequutus es. Paulus Persæ deprecanti, ne in triumpho duceretur: In tua id, inquit * quidem potestate est. Multa primo die quū de ipsa morte inuestigaremus, atque quæreremus, non pauca etiam postero, quum ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recordetur, haud sanè periculum est, ne non mortem, aut optandam, aut certè non timendam putet. Mihi quidem in vita, seruanda videtur ea lex, quæ in Græcorū conuiuijs obtinetur, Aut bibat, inquit, aut abeat. Et rectè. Aut enim fruatur aliquis pariter cum alijs voluptate potandi: aut ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, antè discedat. Sic iniurias fortunæ, quas ferre nequeas,

defugien-

refugiendo relinquas. Hæc eadem, quæ Epicurus, totidem verbis dicit, & Hieronymus. Quòd si ijs philosophis, quorum ea sententia est, vt virtus per se ipsa nihil valeat: omneque quod honestum nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, & inani vocis sono decoratum esse dicant: & tamen semper beatum censent esse sapientem: quid tandem à Socrate & Platone, perfectis philosophis faciendum putes? Quorum alij tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, vt ab his corporis & externa obscurentur. Alij autem hæc ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. Quorum controuersiam solebat tanquã honorarius arbiter iudicare Carneades. Nam quum quæcunque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur, neque tamen Peripatetici plus tribuerent diuitijs, bonæ valetudini, cæterisque rebus generis eiusdem, quàm Stoici: quum ea, re, non verbis ponderarentur, causam esse * desiderandi negabat. Quare hunc locum cæterarum disciplinarum philosophi, quemadmodum obtinere possint, ipsi viderint. Mihi tamen gratum est, quod de sapientium perpetua bene viuendi facultate dignum quiddam philosopborum voce profitentur. Sed quoniam manè est eundum, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscripturum arbitror.

* dissidendi

bitror. Vbi enim melius vti possumus, hoc cuiusmodi est otio? Ad Brutumque nostrum hoc libros alteros quinque mittemus, à quo non modo impulsi sumus ad philosophicas scriptiones, verumetiam lacessiti. In quo quantum cæteris profuturi sumus, non facile dixerimus. Nostris quidem acerbissimis doloribus, varijsque, & vndique circumfusis molestijs, alia nulla potuit inueniri leuatio.

M. T. C. TVSCVLANArum Quæstionum Libri Quinti & vltimi Finis.

INDEX

INDEX VOCVM ET RERVM MAXIME MEMORABILIVM,

Quibus etiam nomina Authorum, quos Cicero in hoc scripti genere aut reprehendit, aut sequitur, adiecta sunt.

Ἀβλάβεια pag. 115
abstinentia 114
academia 71. 73. 109. 112
academicus Cicero 10. 71. 155. 203. 215.
academici libri 71
academicorum veterum reprehensio 236
academici 134. 203. 240
academicorum est nihil definire 209
academicorum disputandi ratio 33. 73. 203. 210
accipenser 129
acrius 60. 117. 138. 181
acheron 6. 21
achilles 60. 116. 178
actum agere & habere 133
acuti & hebetis in morbis differentia 168
acutè disputantis munus 212
aduersa sanantur consolatione triplici 125
aduersa secundis meditanda 123
ad Clepsydram dicere 105
æacus 36
ædere in lucem 107
ægetes 120. 180
ægyptiorum superstitio 238
ægyptiorũ sepultura 61
ægyptus 246
ægritudinis multa nomina 156
ægritudo quid 108. 113. 114. 118. 119. 121. 123. 138. 145, 153. 157. 158. 159. 170. 183
ægritudinis causæ efficientes 118. 121. 124. 138. 140
ægritudinis partes 159. 161
ægritudinis affectiones 121. 149. 196.
ægritudines vnde, & quando existant 121. 133. 163. 164

ægritudo omnis ex opinione mali rectis 120.140.145
ægritudo nulla ex natura 119.124.140.143
ægritudo ex Cyrenaicorum sententia quãdo exiſtit 133
ægritudo voluntate ſuſcipitur 141
ęgritudo carnificina 121
ægritudo animi 118.164
ægritudo an in ſapientem cadat 109.110.111. & deinceps 172.174.177
ægritudinem laudant Peripatetici, quàm reprehendunt Stoici 174
ęgritudinem tollere ſtirpitus arduum eſt 160
ęgritudo deponi poteſt 141
ægritudinum ſanatio 119. 170 184.185
ægritudinem quid tollat aut ſaltem mitiget 121,124. 125.134.140.145
ægritudines ab amentia parum abſunt 170
ægritudini modus imponi non poteſt 172
ęgritudo caput & fons miſeriarum 197
ęgrotatio quid 166
ægrotationis partes 164
ęgrotatio corporis 118
ægrotatio, ad ęgrotandum procliuitas 166
ęlius Sextus 10
æmulatio quid 161
æmulari an vtile 182
ęmulantis proprium ibid.
ęmulationem laudant Peripatetici 175
aër 14
ærumna quid 161
ęſchylus 81,146
ęſculapius 89
ęſchines in Demoſthenem inuectus 159
ęſopus 90.180.
ętas volubilis 43. ętolia 3
affectiones animi virtutes dicuntur 97
affectio quid ſit 161
afranius 175.177.181.222
africani 63
africanus 3.45.103
agamemnon 53.56,138. 160.178
agamedes 65
agere animam 11
agragianę portę Syracuſis 231
aiax 56.121.143.177.187
aiacis cum Hectore ſine iracundia pugna 177
aiax ira perijt 178

ala-

flacitas inanis 170
albinus 51
alcæus de amore iuuenum scripsit 191
alcidamus laudes mortis scripsit 66
alcibiades 147
alcmæon 112
alexander 117. 244
aliquid quid Platoni dicatur 32
ambraciora Cleombrontus 47
amandi modus 144
amator ab amante differt 165
amor turpis 189.190.193
amor ab insania parum abest 191
amor non est naturalis 193
amor perturbationum vehementissimus est 192
amor quid adferat 193
amor turpis quomodo tollendus 291
amentia 110
amphiaraus Zeno 102
anacharsis Scytes pecuniam contempsit 143
anacharsidis epistola 244
anacreontis poësis amatoria 191
anaxagoras 159.122.136. 203.231.255
anaxarchus Democriticus 97
andromache 134
angor 161.182
anima & animus synonyma 11
animus quid sit, & vnde ex multorum opinione 11 12.13. & deinceps 30. 39
animus simplex 37.40
animus humanus ex mente diuina excerptus est 217
animus ipse diuinus 31.34. 36.39
animi callidior natura 24
animus non est harmonia 23
animus cogitatione comprehendi non potest 29
animi cognitio qualis 37. 39.41
animus Euripidi Deo 36
animorum anxia cognitio mala 41
animatum quid 31
animi partes duæ 95.156
animus Platoni triplex 12
animus tantum cum Deo comparari potest 217

animi officia,vis 31.32.34.34.37.114
animus iudex omnium 27
animus quando se iudicat 106
animi disciplina 106
animus sine doctrina infrugiferus 75
animi amplitudo in quibus emineat 103
animi disciplina cur diu neglecta 106
animi contentione necessaria 99
animi pulchritudo 107
animus valens morbo tentari non potest 167
animus sapientis quomodo affectus sit 233
animorum morbi 108
animi commotio quædam insania est 110
animi offensio nunquam sine culpa 168
animi contractio nunquam rectè fit 188
animi elatio plerunque rectè fit 188
animorum pastus 231
animi lumen quomodo obscuratum 107
animo vnde caligo & error oborta 107
animi medicina philosophia 109.113
animi sanitas 110.111.113
animi triplex feerus 232
animi sedatio in quo 186
animi placatus status quando sit 207
animi sedes 31.39
animam à corpore secernere quid 42
anima immortalis 16,18,& deinceps 30.44
animam agere 11
animorum excedentium duplices viæ 40
animi volatus in cœlum naturalis 24
animi post mortem sedes 25
animi post mortem omnia plenissimè cernunt 27
anni quatuor tempora 38
ἀντίχθονα 38
antiochus 137.209.251
antipater. 251.253
anxietas 165
anxius 165.182
ἀποπαρτερώτατος lib.74
appetitus vehementior quis 176
appetitus 157

Appius Claudius 2
appius 21
appius cæcus 153.253
apollo Delphicus 29.65
apollo Deus ſummus habitus 65.192.233
aquilonis oratio 38
aratio fructuoſa 242
arbores & plantæ etiam viuunt 32
archelaus Anaxagoræ diſcipulus 203
archeſilaus 251
archelaus Perdicæ filius 215
archilochus 2
archimedis ſphæra 35
archimedis ſepulchrum à Cicerone repertum 230. 231
architas 22.194.230
argia ſacerdos 64
argiui 26.134
argo 26
argonautarum princeps 190
arion Metimnæus 105
ariſtides 250
ariſto Chius 72.209.212. 241
ariſtogiton 67
ariſtippus Socraticus 76
ariſtomache Dionyſij vxor 227
ariſtotelis laus 4.12.73
ariſtoteles quintam eſſentiam induxit 36
ariſtoteles 24.25.54.73. 142.213.218.242.248.251
arithmetica 5
ariſtoxenus 22.14.23.29
arma membra militis 88
arma contra dolores quæ 97
arma contra libidinem, iram 100
arpinas Cicero fuit 231. 236
ἀῤῥωστήματα ægrotationes 163
ars curandi corpus 106
ars cur quæſita & inuentæ 106
artes honore aluntur 5
artem quam quiſque nouit, in ea ſe exerceat 24
aſclepiades 254
aſtrologia 34.203.233
aſtrologia antiquiſsimum ſtudium 24.233
aſtrologia ſapientiæ nomen dedit 201.203
athamas 112
athænæ 66.82.127
athletæ 99
athlas 201
athreus 60.234
atticorum dicendi genus vnde 70
auaritia quid 164
auernus lacus 81
ἀυλῶν 119
aulus 67

australis ora 38
authoribus quanque sententiam cõfirmare multum est 15
authorum sententiæ de dolore 16
ὀξίωμα, pronuntiatum 8

B

BAbylonius Cãm. 154
beata vita quomodo accipienda 209.222.224
beata vita in virtute posita 215.216.220.222.223.234.225
beatissima etiam vita in sola virtute est 218
beata vita in quo supposita 229,231.242
beata vita an in equuleum conscendat 204.238.239.242
beatę vitę forma ex Epicuro reprehenditur 127.128
beati quando 25
beatum quid 218
beatus quis 171.204.206.207.210.213.218.222
beatus non est qui diffidit 218
beatus ab omni perturbatione liber ibid.
bellerophon 139
bene viuendi vis in quo posita 54.204
bestiarum genera 217
bestiolæ vnius diei 54
bion 239
biton 64
bœotia 63
bona vnius generis 218
bona qui diuidit tripartito, is beatus non est 218
bona quæ Peripatetici dicunt, Stoici commoda vocant 257
bona non sunt, quę eum qui illa habet, non beant 216
bonorum finis quis, iuxta Stoicos 239
boni qui 219
bonum quid 82.94.229
bonum summum aut solum quod 85.93.220.221
bonum summum quod Epicuro 134
bono nihil mali obuenire potest 56
bonus dijs curæ 56
βούλησις voluntas 358
breue quid 93.198
brutus 50.260.151.158.204.209.213.218.258
brũti laus 204

C

Καυλία viciositas 169
cadauerum humandorum errores 61
cadmi filia Ino 16
cæcilianus 236
cæcilius 189

egritas nihil malihabet 253
egtorum exempla 253.254
calanus Indus niuus combustus 87
calamitatis nomen quibus rebus conueniat 141
calatinus 63
callimachus 47
callisthenis laus 117.211
calliphon 241.242
camillus 51
cannæ ibid.
cantus vetustas 153
capena porta 8
carbo 4
carere triste nomen 49
carere quid 49.50
caria 145
caminum vetustas 2.153
carneades 33.134.137.154.179.151.257
carneadis laus 203.240
carneades Stoicos studiose semper refellit 240
carthaginenses Romæ seruierunt 134
carthago euersa ibid.
casti 16
castigare pueros magistri solent 140
κατηγορήματα 162
cato 4.63.153.199.214
catonis è vita excessus 41
cato auunculus Bruti 199
catulus 116
caucasus 81.101.137
cautio 158
cautio in solo sapiente est 158
celeritas corporis & ingenij dicitur 169
celtiberi 104
centaurus 79
κέντρον 22
cerberus triceps 6.7
cepheus stellatus 201
chaldeorum promissa 54
chærea 189
charitatis ordo 144
chremes 140
χρήσιμος 111
chrysippus 93.133.137.138.146.148.151.163.179.186.251
cicero Academicus 10.71.255.203.215
cicero Arpinas 231.236
ciceronis de consolatione liber 36.42.46.143
ciceronis dicendi ratio 73.240
ciceronis cum Epicuro quę sit sūma dissēsio 130.132
ciceronis de Repub. sex libri 151
cicero arti Oratoriæ laudem attulit 4
ciceronis schola in senectute 5
cimbrica victoria 226
cinnæ tyrannis 225
clamantium mos 99

claſtidium 177
clauum clauo pellere 129
clazomonæ 59
cleanthes 101.147.174.251
cleobis 64
cleombrotus Amb. 47
clepſydra 105
clitomachus 241.251
clitomachi liber de conſolatione 134
clytus 194
cn. Amaphanius 254
cn. Amphidius 254
cn. Cæſar 228
cn. Druſus 253
cn. Fabricius 135
cn. Gracchus 131.132
cn. Gracchi orationes 152
cn. Lælius 223
cn. Marius 87.226
cn. Marius primo ſolutus ſectus eſt 97.226
cn. Octauius 225
cocyti fremitus 6
codrus 66
cogitatio honeſti naturalis 100
cogitatio ægritudinem tollit 134.135.138.145
cognitio rerum poſt hanc vitam perfecta 26.279
cœlum 38
collatinus 63
colligere ſe quid 194
commotiones quæ vitioſæ 185
concordes 11
condimentum optimum eſt fames 246.247
condocefacere 242
confidens vituperij eſt 115
confido laudis ibid.
conſtantiæ tres 159
conſtans 170
conſtãtia ſcientiæ eſt cauſa 195
conſcientia maximum virtutis theatrum 103
conſequentia reprehendenda non ſunt primis conceſſis 210
conſolatio doloris per Epicurum 147
conſolatione triplici aduerſa ſanantur 125
conſolationis modi 145
conſolatio medicina doloris 146
conſolatio quomodo adhibenda 147
conſolationis liber Ciceronis 36.42
conſuetudo quid poſſit 87.88.89.90.138
contentionis vtilitas 99
continens 170
continentiæ vtilitas 146.147
contrariorum contraria cõſequentia 223
contubatio quid 161
cor an animus ſit 11
corinthia vaſa 86
corinthium æs 168

corin-

corinthij 134
corinthus 120.134.252
corpus vas animi 19
corporis bona 267.120
corporis commoda non sunt in bonis habenda ibidem
corporis pulchritudo 167
corporis temperatio ibid.
corporis velocitas ibid.
crantor 66.112.143.241
cretensium disciplina in pueris 87
cretensium leges ibid.
cretes ibid.
critia 55
crito 59
critolai libra 224
crocodilus 238
culcitra plumea 130
culpa quando committatur 125
culpa solum malum ibid.
cumæ 121
cupiditas effrænata 108. 119.158.169.170
cupiditatē Peripatetici laudant 174
cupiditas vbi 12
cupiditas quomodo tollenda 185.187.174.192
cupiditatum diuisio ex Epicuro 245
cygni Apollini sacri 41
cygnorum interitus qualis ibid.
cymbri 104
cyneas 33
cyprius Nicocreon 97
cypselus tyrannus 252
cyrenaicus Hegelias 47
cyrenaici 121.123.133
cyrenaicorum de ægritudine sententia 133
cyrenæus Theodorus 56

D.

DAmocles 228
damocles Dionysij fœlicitatem est expertus 328
danai 179
darius sitiens 246
decius 50
decij 50.101
dedecus 76
defatigatio miseriarum ægritudinem tollit 141
deferuescere 194
deanira 79
delectatio quid 161
delphinus 105
demaratus 252
dementia 110
democritus 13.24.46.174. 181.231.259.255
democritus luminibus orbatus 254
de morte quid cogitandum 67
demosthenes 6.139.181
demosthenis vigiliæ 174
desiderium quid 162
desperatio quid 161

deorũ iudicia de morte 64
deos esse omnium est opinio 17
deus ex creatione mundi intelligitur 37.38
deucalion 12
diagoras Rhodius 63
dialectica disserendi facultas 234
dicęarchus 12.14.23.29.43
dicæarchus de mortalitate animæ tres scripsit libros 43
dicēdi exercitatio quę maxima 73
dies ægritudinem mitigare videtur 125.134.136
dies supremus quid adferat 67
die extremo singulis propria agenda causa 6
dignitas 221
diodorus Peripateticus 241 242
diodorus Stoicus cęcus 154
dioge. Cynicus 59.134.244
diogen. Cynici interitus 59
diogenes Stoicus 154
dionysius Heracleotes Stoicus 82.101.116
dionysius Corinthi tyrannus qualis 110.226.227. 228.230
dionysij Corin. vita & mores 227.228.230.
diritas 122
discere recordari est 32.33
disciplinæ vis 87.91.94
disputãti acuratè quid videndum 212
diuina quæ 36
diuitiæ non sunt habendę in bonis 220
doctrina cur necessaria 106
dolere nihil, aut immanitatis est in animo, aut stuporis in corpore 113
dolere quid 87.98.128
dolor quid 77.87.161
doloris partes 159
dolor à labore qd distet 87
dolor in maximũ malũ 76. 77.& dein. 83.84.93
dolor acerrimus virtuti aduersarius 237
dolor summus quis 93
dolor opinionis malũ est, non naturæ 98
dolor malum non apparens 104
dolorem pati quorum virorum 92
doloris impatiens, vir non est 100
dolores quare suscipiuntur 143
doloris medicina 125.134. 136.141.145
dolores cur & quō ferendi 85.100.101.104.236
doloris patientia sit æquabilis 104
doris 217
draco 80

E

Ἑαυτὸν τιμωρούμενος 140
ebrietas ab ebriositate differt 165
ebulliunt virtutes 128
efflare animam 11
effrenatus 111
effœminato viro nihil turpius 126
elemẽtorum natura & ordo 22
eloquentia diuina est 35
eloquentia cum prudentia coniungenda 4
eloquentiæ effectus 70
emori quomodo discendum 42
empedocles 11.23
endymion in Latmo à Luna consopitus 52
ennius 2.3.67.108.139.178
ennij epitaphium 19
ἔννοιαι 32
ἐντελέχεια 13
epaminondas 3.18.62.67. 101.223
ephesij 250
ephori 57
epicharmus 9
epicurus 45.72.77.78.83. 92.93.121.123.127.132.146. 214.241.242.252
epicurus in stranguria forticulus 59
epicurus voluptuarius 77
epicuri laus 130.132.248
epicurus irridetur 93.135
epicuri acumen reprehenditur, non vita 131.245
epicuri inconstantia 211. 214.236
epicurei à doctissimis contemnuntur 43
epicurei viri optimi & minimè malitiosi sunt 132
epicurus in quo cum Cicerone pugnet 130
epicureę philosophię summa 117
epicuri liber de summo bono, idem, voluptate cuiusmodi sit 128.150
epicurus quid voluptatem dicat 129.141.245
epicuri de ægritudine sententia reprehenditur 224
epicuri de morte sententia reprehenditur 243
epicureorum de voluptate dogma 245
epitaphius Platonis liber 216
erichthreus 66
erichthei filij ibid.
errare cum Platone 22
errorum origo & causa 107
errorem vna cum lacte fugimus 105
errores in mortuorum ca-

daueribus humandis 60
errores agnitos relinquere præstat, quàm turpiter defendere 76
erudito grauis est solitudo 230
erymanthæus aper 81.178
ethica disciplina 1.233
ethrusci 50
euphorion 130
euripideum carmen 137
euripedes 36.65.122.141. 185.191
euripylus 89
europa 16
eurotarum virginum exercitia 88
eurota 247
euryclia 222
eurystheus tristis 79
euthynous 66
exanimatio quid 161
excandescentia quid 162
exclamantium intentio 99
excordes 11
exercitationis vis 87.90. 94.238
exemplum mirum in Indicis vxoribus 237
exest pro exedit 121
exercitus Romanus 88
exercitus vetus & nouus 89
exisse de potestate qui dicantur 111.194
exilium non reformidandum 251
exilium à peregrinatione nihil aut parum distat 251

F

FAbius pictor 3
fabricius 63
facere vela 156
facetum Bionis dictum 139
facilitas in bonis dicitur 165
fama popularis 108.249
fama bonorum 106
famis vtilitates 146.247
fames condimentum optimum 246.247
fidens 113
fidentia quid 195
filij multi parentibus dissimiles 45
fines bonorum mixti 241
firmitas 167
formido quid 161.179.19
fortes fortuna adiuuat quidem, sed præcipuè ratio 74
fortes in prælio non sentiunt vulnera 101
fortis quis 114.185
fortitudo quæ 86.176.219
fortitudinis comites 86
fortitudinis duo præcipuè munera 92
fortitudinis illustria exempla 237
fortitudo viri propria ibi. for-

fortitudo sine iracundia esse potest 176.177.178. 179
fortuna non conquerenda aut lamentanda 96
frugalitas à fruge 115
frugalitas quid 115.136.170
frugalitatis officia 115
frugalitas tres virtutes cõplexa est 115.170
frugi ibid.
frugi homo omnia rectè facit 117
fulgens gladius 101
furor quid 112
furor à μανία quid differat 111.112
furioso rerum suarum administratio lege 12. tab. interdicta 112
furor in sapientem cadere potest, non autem insania ibid.

G
Galba 3
gallus 177
ganymedes 36
ganymedis raptus 191
gaudere à lætari quid distet 188
gaudium quid 158
geometrarum docendi cõ suetudo 207
geometria apud Græcos culta 3
gestire 109
gloria quid 189
gloriæ vis 90
gloria virtutis vmbra 52. 62.107
gloria mortuos sequitur 62
gloria verò non refugienda 107
γνῶτι σεαυτὸν 29.233
gracchus 4.51.178
græcia 121.152
græcia magna 203
græcia languens 71
græcorum studia 2.3.88
græcorum in bibendo consuetudo 55
græci plerũque verborum inopes 87.111.118
græci prudentes quidem, sed timidi 104
graij 127
grammaticus ineptus 75
grunnitus 256
gymnici ludi 101
gymnosophistæ 237

H
Habere lumen literarum latinarum 4
habere solùm velle, summa dementia est 182
halicarnassus 145
harmodius 97
harmodia 25
hebes ab ingenioso quid distet 168
hector 60.90.160.177.187
hector ab Achille traditus

tur 60
hecuba cur in canem versa dicatur 130
hegesias Cyrenaicus 47
heracleotes Dionysius 101. 116
heraclides Ponticus, auditor Platonis 201
heraclytus physicus 250
hercules 16.18.78.177
hercules eiulans 78.79
herculis dolor 80
herculis labores 80.177
herillus 241
hermodorus 250
herodotus 64
hesiodus 2.56
hieronymus Rhodius 76. 241.242
hilum 6
hippocentaurus 51
hippodamia 120
hippoclytus 165
hispania 50
homerus 2.36.56.138.139. 140.177
homerus cæcus 255
homeri ætas 201
homeri νεκύα 21
homeri laus 255
homo cur conditus 39
homo contemplator cœli & deorum cultor 39
hominum causa quę creata ibid.
homo qualis, talis eius oratio 253
homo constat animo & corpore 106
honestate vna beata vita continetur 220
honestum solùm bonũ 221
honestum 94.220
honoris contemptio 130
honos laborem leuiorem facit 103
honos alit artes 3.103
humana omnia perferenda 125
humari vnde dictum 20
humatio veterum qualis 58
hydra triceps 80
hypanis fluuius 53
hyrcania 61
hyrcanis optima sepultura est, à canibus laniari 61

I

IActatio quid 162
ibis 238
ibicus Rheginus 191
Ἰδέα 33
ignatia 115
ignotum non est reprehendendum 72
imagines mortuorum 21
immortales quur animi 32
imperare sibi quid 95
improuisa cur magis feriant 131
impudens luctus 10
inanimatum quid 31

incon-

inconſtantia 112
india 127
indiarum mulieres ibid.
indigentia quid 162
indolentia 241
induſtrij qui 87
inferi, & in ijs tormẽta cur excogitata 20
inferos metuere muliebre eſt 28
ingemiſcere plerunque licet 99
ingenij celeritas 167
ingenioſi omnes melancholici 45
inhoſpitalitas 164.165.
inimicitia quid 162
iniuriam præſtat accipere quàm facere 226
iniuſtitia 115
in natura tria ſpectanda 131
innocens 219
ino 16
ἦπιοι ἢ ἄπιοι 257
inſanitas 110
inſania quid 110.111.112.
inſani 111
inſania in ſapientem non cadit 112
in ſecundis aduerſa metuenda 122
inſipientia 111
inſipientia magnum malum 141
inſipientes inſani 108
inſipientes cur non lugeãt 142
intemperantia fons perturbationum 162
intemperantiæ effecta ibidem
interitus 48
inuentio rerum 34
inuidentia 117.159.160
inuidentia in ſapientem non cadit 117
inuidere florem rectius ibidem
inuidia quæ 117.160
inuidia ambiguum nomen 97
inuidia in quem cadat ibid.
inuidi 165
iphigenia 67
ira quid 162.174
ira vbi 32
ira non eſt ſecundum naturam 194
ira an cauſã fortitudinis 173.174
ira ad fortitudinem non neceſſaria 176
ira ſimilima inſaniæ 178.193
ira initium inſaniæ 178
iræ turpitudo 293
irati de poteſtate exierunt 194
irati quomodo placandi 193.194
irati proprium illatam vlciſci iniuriam 116

Ira Aiacem ad furorem & mortem perduxit 178
iracundia 111
iracundia differt ab ira 165
iracundia pars libidinis 111
iracundiam laudant Peripatetici, sed Stoici vituperant 173
iracundi morbosi sunt 180.182
isocrates 4
italicæ mensæ 248
iudicia erunt libera 154. 248
iunonis terror 79
iupiter 82.87
iustitia 85.126
iuuentus 36

L

Labor quid 87
labor & dolor quid differant ibid.
labores clari quomodo fiant tolerabiles 102
laborare ibid.
laborioſi ibid.
lacæna 58
lacænarum virginum exercitia 88
lacedæmonij 101.237.247
lacedæmonis cuiusdã fortis interitus 57
lacedæmoniorum interitus 58
lacides 251
ladimus 52
lacon 218
lælius 3.63.153.216
lætari 188
lætabilia ibid.
lætitia gestiens aut immoderata 119.121.156.157. 159.188
læticia gestiens quomodo tollatur 187.188
laius 191
lamentatio quid 161
lampsacum 59
laomedon 36
latini 1.2.15.51.121
latini Græcis inenuiendo sapientiores 1.2.71
lege 12. tabulis muliebris fletus in funere prohibitus 99
legionum exercitatio 89
lemnius 81
lenes qui 108
leon 191
leonidas dux Lacedæmoniorum 58.67
lepidus 4
lerna 80
lesbiaci libri 43
laucadia 191
leucothea 61
leuctria 63
lex conuiuarum 157
lex naturæ quæ 17
lex Sempronia 132
lex Varia 99
lex quæ in vita seruanda 257

liber

liber de Semele 16
libido quid 19.157.158. 159
libido 121.181.186
libidinis partes 160.162
libidinosus quis 181
libido nũquam finem inuenit 209
libido non laudanda vt putant Peripatetici 174. 181
libido quomodo tollenda 192
libri Ciceronis de Repub. sex 151
libya 26
licere quid dicatur 216
liuidi 165
liuius Andronicus 2
literis & otio quis abutatur 4
literis quomodo res mandandæ 73
logica Stoicorum de perturbationibus 108
longinquitas & dies ægritudinem leniunt 125
lucanus 51
lucilius 123.176
lucius Brutus 50.177
lucij Bruti ætas 152.177
lucius Cæsar 225
lucius Cinna ibid.
lucij Cinnæ tyrannis ibid.
lu. Lentulus 133
lu. Paulus 141.156
lu. Piso 115
luctus quid 181
lugere res ipsa prohibet, nec naturale est 139.140
lumen naturę in nobis obscuratum 106
lycaon 147
lycurgus 62.101
lycurgus quo tempore vixerit 201
lycurgi Leges 57.58.63.67
λύπη 138
lysimachus 58.256
λύσις 191

M

MAcedones serui Romæ 134
magnanimus quis 185.237
magorum sepultura qualis 61
mala nec opinata grauiora 58
male audit qui vituperatur 255
maleuolentia quid 160.161
maleuoli 165
malitia à viciositate quid distet 169
malum quid 85
malum miserum 126
malum semper turpe 148
malum nullum à natura datum 57
malum summum 76.94
malum nullum nisi culpæ 125
malum etiamsi mediocre tamen

tamen magnum est 118
μανία 118
marathonis taurus 178
marcellus 51.63.177
marcus Attilius Regulus 205
Marcus Antonius 6.99
marci Antonii laus 225
marcus Camillus 51
marcus Cato 133.148
marcus Halienus 177
marcus Aquilius 205
marcus Crassius 7.255
marcus Crassus semel in vita risit 123
marcus Crassus male audiebat 255
marcus Nobilior 2
maris tranquillitas quando 206
marius 87.98
matuta 16
mausolus Rex Cariæ 145
maximus 63
medæa 139.190
medicina ægritudinis & perturbationis longinquitas temporis 125
medicina morborum 183
mediocritas 175.190
mediocritatem laudat Peripatetici 175
mediocritatem Stoici vituperant 182
melancholia 45.112
melancholici ingeniosi 45
memoria Platoni superioris vitæ recordatio 34
memoriæ exempla ibid.
memoriæ vis ibid.
menœceus 67
mens vacua constantia & sanitate appellatur insania 110
mens vnde sit 23
mens 111.218
mens absoluta virtus 218
mens bona optimum in homine 232
mentis diuinitas vnde cognoscatur 39
mentis bonum virtus 238
mens vnde perfecta fiat 218
mentis reuocatio ægritudinem non tollit 125.126
mercatura quæstuosa 242
metellus 47
metelli mors ibid.
metrodorus Schepsius 33. 72.77.252
metrodori inconstãtia 212
metus quid 118.119.155.157. 158.159.164.187.195.284
metus partes 160.161
metus stultitiæ pœna 170
metum laudant Peripatetici 175
metus quomodo tollendus 187
metus non cadit in sapientem 155
metu quis careat 219

μισάνθρωπος 164
miseri qui 6.7.206
misereri an vtile 181
misereri in quem cadat 117
misericordes 165
misericordia 177.160
misericordiam laudant Peripatetici 175
misericordia in sapientem non cadit 117
μισογύνεια 164
mitilenæ 43
moderatio 113.126
moderatus 170
modestia pro quo sumatur 115
modestus 170
modus in ægritudine an admittendus vt volunt Peripatetici 172
mœror quid 161
molestia quid ibid.
montiuagi cursus 238
morbi vnde existant 163. 166.168
morbi qui 108.109.166.
morbos quos Græci vocent 109.110.161.163
morbi duplices 108
morbi causa reperta, curatio reperta est 118
morborum causæ 119.163
morbis manentibus vitia tolli nequeunt 168
morbis insunt omnia vitia 180
morborum medicina 183
morituri an miseri 9
mors quid 11.16.55.250
mors an malũ 5.6.43.61.66
mors an misera 5.6.
mors sumno similis 59
mors certissima est, at hora eius incerta 51
mors exitum affert 51
mors sensum à corpore adimit 60
mors sapientem non terret 51.259.
mors quãdo æquissime oppetitur 62
mortem contemnentium exempla 56.57.58.59.60
mortem sibi nemo afferre debet 41
mortem qui timeant & qui non 6.9
mortui an miseri 6.7
mortui quomodo lugendi 144
mori quomodo consuescendum 42
mos Academicorum & Peripateticorum in differendo 73.103
mulciber 81
muliebris fletus 79.138

mu-

mulierositas 164
mulieribus natura indulsit 191
mulierum disciplina 88
muliebris fletus turpis 174
mundus Platoni ortus 35. 39
mundi partes 38
mundum Aristoteles ortum negat 39
musa 232
musæus 56
musica 335
musici floruerunt in Græcia 3
multitudinis iudicio non standum 103

N

Nævius 183
nasica corculum appellatus 11
natura quæ optima 18
naturæ lex 17
naturæ specimen vnde sumendum 18
natura in rebus creatis varia 217
natura in suo genere quodque perfectum genuit 7
natura rerum animo sustentatur 31
natura iugere vetat 140
natura immortalitatem docet 8
naturale nihil quod nimiũ est 182
naturam intueri non licet 106
natura bona sequimur refugimúsque contraria 100. 158
naturæ vis 238
neapolis 48
neapolitani ibid.
nec opinata cur magis feriant 133. 145
νίνύα 21
necromantia ibid.
nemæus Leo 80. 178
neoptolemus 69
neptunus 63. 192
neptuni equi 105
nequitia a nequam dicitur 115
nestor sapieus 201
nicocreon 97
nihil quid Platoni dicatur 35
nihili homo 116
nihil præclarum quod non idem & arduum 150
nihil recte fit sine ratione 197
niobe lapidea cur ficta 132
νοσήματα, morbi 163
notiones 39
numa cur Pythagoreorum rex dictus 258

O

OBlinio malorum contra naturam 125

...rectatio quid 160
...rectantis proprium 181
...rectare inutile 181
...cium literatum dulciſſimum 251
...dum quid 161
...enomaus 120
...cta 70
...ffenſiones perturbationũ 164
...ffenſionis partes 165
...ileus 143
...lympia 63
...lympionices ibid.
...lympius Iupiter 90
...lympiorum victoria ibid.
...mnibus vngulis contendere 99
...rationis vela pandere 156
...rationem dialecticorum remis propellere 156
...pinatio quid 164
...pinio quid 159
...pinio duplex, vnde perturbationes oriuntur 119
...pinio omnium perturbationum cauſſa 119.159. 120. & deinceps 138
...pinio omnium perturbationum genus eſt 159
...pinio malorum quomodo tollenda 186.187
...pinio bonorum quomodo tollenda 187
...piniones de natura animæ 12.13
...ptimum quid homini 94
optimum in animo ſitum 232
orationes Gracchi 132
oratoria facultas Romæ quanta 370
oratori non iraſcendum 180
oratores 71.153.180
oræ mundi habitabiles 38
oræ inhabitabiles ibid.
orbitas quomodo ferenda 136
orbis duodecim partes 38
orci templa 28
ordo charitatis 144
oreſtes 232.185
orpheus 56
ortus, rerum initium 51
os perfricare 128

P

PAcidianus 178
pacuuius 96
palamedes 50
panætius 24.253.252
panętius quanti Platonem fecerit 44
panætij ætas 45
πάθη 209.156
πάθος quid 118.157.176
patria eſt vbicunque bene eſt 250
parrocles 89
paulus Æmilius 51.63
pauor quid 168
paupertatis vna eademque vis 135.149.164.148

paupertatis malum quomodo tollendum 136. 184.244.246
pecora cur condita 39
pecuniæ contemptio 243. 244
peloponnesus 134
pelops 105.120
pelopis equi 105
perfricare os 128
persarum victus 247
persæ cera circumlinunt mortuos 61
perses rex 134.144
peripatetici 146.154.156. 173.175.154.240
peripateticorum laus 119. 175
peripatetici contra Stoicos perturbationes probant, & necessarias dicunt, atque à natura vtiliter datas 173
peripateticorum de ægritudine & perturbationibus sententia 118.172. 173.174
peripateticorum sententiæ longa reprehensio 172.175.176. & deinceps
peripateticorum differendi consuetudo 73
peripateticorum reprehensio 236
peripateticorum libertas 249
perturbatio quid 119.156. 137.159
perturbationes 169.176 195
perturbationes quatuor bifariam distributæ 119. 157.159.280
perturbationes à morbis quid distent 110
perturbatio omnis miseria est 121
perturbationes non sunt vitiositates 167
perturbationes omnes ex opinione boni vel mali nascuntur 119.159.168. 195.196.220
perturbationum fontem intemperantiam putant 162
perturbationum proprietates 121.103
perturbationũ effecta 159. 163.196
perturbationes causæ erroris 195
perturbationes in nostra sunt potestate 159
perturbationes in sapientem non cadunt 109.112. 113
perturbationum sanatio in quo sit sita 119.170. 184.185
perturbationes & ægritudines prorsus sunt excludendæ 172

perturbationes tamen contra Stoicos Peripatetici probant, & necessarias esse, ac à natura vtiliter datas volunt 173
peteſſo 102
phalaridis taurus 77.78. 236
pherecidis Syri ætas 21
pherecides primus dixit animas esse sempiternas ibidem
pherecrates phthiota 12
phidias decemnouem phiditia 247
phlion 201
philo præceptor Ciceronis 73.82.151
philoctetes 78.86.93
philoctetis clamor 99
φιλογύνδα 164
φιλόπονοι 87
philosophia 1.195.198.199. 200.208
philosophia perfecta 5
philosophia antiqua 203. 233
philosophia noua quæ 201
philosophiæ nouæ author Socrates 106.222
philosophia nomen recẽs res vetus 201.233
philosophiæ nomen à Pythagora cepit initium 202
philosophiæ origo 203. 133
philosophia quare quæsita & inuenta sit 106.131
philosophia quando Romam è Græcia illata 4. 71.151.154.155
philosophiæ studiũ quando Romæ floruit 4
philosophia latinis literis nascitur 71
philosophiæ vis & vtilitas 34.36.74.75.77.97.198.200 208.132.143.183.233
philosophiæ laus 71.74. 200
philosophia rationum collatione constat 197
philosophiæ vigor in quo 68.71
philosophia artium mater, domum ac inuentorum deorum 35
philosophia cultura & medicina animorum 75.92. 109.233
philosophia cur contemnatur 70.45.200
philosophia olim in naturalium rerum cognitione occupata 101.133
philosophia paucis contenta iudicibus 70
philosophi qui 201.207. 144
philosophi nomen Pythagoras primo sibi vsurpauit

pauit 201
philosophi vnde spectandi 214
philophi plebei 30
philosophi raro in aciem prodeunt 101
philosophi virtutis magistri 190
philosophi qui in peregrinatione perierunt 251
philosophorum vita commentatio mortis 42
philosophorum autem vita ab oratione ferè dissidet 74.75
philosophorum quidam dolorem summum malum statuunt 38
philosophorum docendi ratio 207
philosophi vulgares cur non legantur ab omnibus 72
pigritia 161
physica 233
piso 131.132
planetæ 35.38.233
plato 12.13.22.28.31.35.44.72.215.156.174.181.191.215.230.248.252.257
plato non iniuria à Dicæarcho accusatus 191
plato cur ab omnibus legatur 72
platonis apud Ciceronem authoritas quanta 22.23
platonem quanti Panætius fecit 44
platonis liber de animo 15
platonis peregrinatio 22
platonis epistola ad Dionis propinquos de continentia 248
poësis cur Romæ non culta 2
poësis quando Romam illata 2
poësis diuina 35
poëtæ 107
poetæ antiquissimum genus doctorum apud Grecos 2.15
poetæ quãdo Romam venerunt 1
poetarum reprehensio 20.21.82.83.190
poetæ mendacia auxerunt 21.81
poetæ quid mali adferant 20.83
poetas Plato è sua Repub. expulit 83
poetæ dolorem summum malum dicunt 81.82
polemon 213.218.242.254
politica apud Romanos disciplina 1.34
polyphemus 255
pompeius 48.102
pompei fera mors quantam ruinam secum traxerit 48
pontus 54

populus 207
popularis fama vitanda 108.249
possidonius 102.151
præcipere nobis quid 95
præmeditatione rerum ægritudo tollitur 121. 124
præstat accipere iniuriam, quàm facere 226
præmolestia dicitur metus 187
priamo quinquaginta liberi, sed decem tantum legitimi fuerunt 47
priamus lachrymat 53
priami mors 47.130
princeps virtutum fortitudo 126
principium 30
principij nulla origo 30
procliues magis sunt alij alijs ad mala 165
procliuitas in malis dicitur ibid.
prometheus 146.201
promethei dolor 81.86
prudentia 85.126
prudentia sine nulla virtus intelligi potest 85
prudentia nil dulcius 53
psychomantius 66
ptolemæus rex 47
ptolemæus esuriens 246
publ. Rutilius 172
publ. Crassus 45.225
pudor 161
puerorum varia exercitiæ ad labores 87
pugiles cur ingemiscunt 99
pulchritudo corporis 167
pulchritudo animi ibid.
puteolani 48
pyrrho 76.241
pyrrhus 50
pythagoras 17.21.34.125.151.156.174.181.231
pythagoræ ætas 21.152. 261
pythagoræ disciplinæ vigor 21.152
pythagoræ disciplina quando Romam perlata 152 203
pythagoras philosophum se esse, primò dixit 202
pythagoras magnam Græciam primus philosophia illustrauit 203
pythagorei 21.152.157
pythagoreorum ortus 152
pythagoreorum duorum firma amicitia 30
pyrrhus Apollo 10

Q

QValis homo, talis eius oratio 228
quam quisque nouit artem, in hac se exerceat 24
quatuor sententiæ simplices de finibus bonorum defensæ nec explosæ 241

quæ crescentia mala, etiam nascētia mala sunt 173
quibus instrumentis loquamur 21
quicquid natum, interit 44
qui aliū plus amat, quàm se, peccat 144
qui mœret, suo iudicio mœret tantum 148
quintus Cœpio 205
quintus Maximus 141
quint. Tubero 153

R

RAtio pars animi 12
ratio domina & regina omnium 95
ratio cur homini necessaria 106
ratio medicina Socratica 163
ratio fortes iuuat 74
recens quid Zenoni dicatur 145
recordatio quid 32
regius splendor 229
repens hostium aduentus magis conturbat 133
repentina grauiora 121. 123
res luctum prohibet 140
res qua cura literis mandandæ 73
res plerunque ex maiori parte appellationem accipiunt 209
res non verba spectandæ 215
rhadamanthus 6.56
rheginus Ibicus, venereus 191
rhetorum pompa 176
rhodus 102
rhodius Hieronymus 76
roma 2
roma capta 51
romani Græcis in inueniendo sapientiores 1
romani à Græcis acceptæ studia meliora fecerunt 1.2.3.71
romanorum præcipua studia 2.34
romanæ militiæ institutio 88.89
rota genus tormenti 211

S

SAlamina 63
salaminij trophæi 63
samnis spurcus 91
sanatio mentis 185
sanatio perturbationū 184
sani qui 111
sanitas animi 110.167
sanitas animi duplex 167
sanitas etiam in insipientem cadit ibid.
sapiens quis 97.114.171. 122
sapiens perfectè nemo 97
sapiēs quid meditetur 122. 125
sapiens omnia in se posita

ta putat 218.219.221
sapiens in malis esse potest 213.235.240. & deinceps vsque ad finem
sapiens non metuit 155
sapiens non irascitur 116. 174
sapiens denique in nullam incidit ægritudidem aut perturbationem 114.116.117.149.155. 182.222
sapiens tamen Stoicis amare potest 191
sapiens beatus 223. & deinceps
sapientis officium 92.122. 232.233.234.235.239
sapientis animus qualis 116
sapientes Græcorum septem 201
sapientis nomen quandiu durauit 201.203
sapientia quid 111.171.182. 201.225
sapiētiæ nomen ab Astrologia ortum 201.201
sapientia antiqua in quo sita fuerit 201.203
sapientia noua à Socrate cœpit 203
sapientia nunc philosophia dicitur 203
sapiens qui olim, nunc philosophus dicitur 202
sapientiæ studium quando apud Romanos cœperit 151.153.283
sapientiæ vis 34.111.182
sapientia animi sanitas 111
sapientia sæpe latet sub pallio sordido 135
sardanapali epitaphium 248
satyrica carmina lege 12. tab. vetita 153
scholæ Latinorum 5
scipiones 50.63.153
scipio pontifex max. 178
scythes Anacharsis 243
securitas 219
semina virtutum ingenijs nostris innata 106
sempronia lex 132
senectus prudentiam adfert 53
sensus nullus in corpore 26
sensus qui dicuntur exteriores, fenestrę sunt animi 27
sepultura veterum qualis 56
sepulturæ cura qualis erit 61.62
seruilij 8
sicionij 134
signis, tabulis ludere 249
silenus 65
simonides 33.56
sisyphus versat saxum, sudans nitendo, neq; proficit hilum 6.95
socrates 31.56.59.72.110.

125.135.147.154.185.195.
203.244.246.257
Socrates superfluitatem dānat 244
Socrates philosophiæ author 110.154.211
Socrates philosophiam de cœlo deuocauit, & in vrbibus habitare fecit 203.222
Socrates mala animi valetudine laborauit 195
Socrati idem semper vultus 123
Socratis philosophia Platonis memoria conseruata 203
Socratica differendi ratio quæ 5.203
Socratis interitus 40.55
Socratis in morte oratio 55
Socrates se mundanum dixit 152
Socraticus Xenophon 103
Sol moderatur omnia 38
Solis filius 120
Solicitudo quid 161
Solonis epitaphium 67
Solonis leges 62.67
Somnus imago mortis 52
Sophocles 79.96.143
σοφοί 101
σωφροσύνη 114
σόφρων ibid.
Spartiatæ fortes 58.217
Spartarum in pueris ac fœminis disciplina 87.88.237
Spherus 179
Species 33
Spes quid 195
Speusippus 213.218242
σπουδαῖοι 87
Statius 18
Status in causis 148
Stellæ non re: sed vocabulo errantes quæ 35.
Stellæ fixæ 35
Stoici 43.84.91.113.154.156.157.208.240
Stoici argumenta breuibus perstringunt 91.113.236
Stoici animas diu mansuras aiunt 43
Stoici à Peripateticis quid differant 214
Stoicorum de perturbationibus diffinitiones multæ & acutæ 157.158. & deinceps
Stoicorum de perturbationibus & ægritudine sententia 113.114.115.116.117
Stoicorum irrisio 91.236
Stranguria 93
Studia Romanorum 2.3.71
Studia contentione vigent 71

ſtudioſi σπουδαῖοι 87
ſtulti inſaniunt 110. 180
ſtultitia 115
ſtultitię proprium eſt, aliena vicia cernere, ſuorum obliuiſci 145
ſubita ob duas cauſas maiora videntur 133
ſuggeſtum 228
ſummum quid 93
ſummum bonum 94
ſummum malum quid, ibidem
ſuum cuique pulchrum 230
ſurditas nihil habet mali 255
ſyracuſæ 120.231
ſyracuſani 230.231
ſyracuſanæ menſæ 248
ſyria 102

T

TAbellis obſignatis cū aliquo agere 215
tantali ſaxum quid notet 170
tantalus 6.120.170
tarquinius Superbus 21. 50.120.121.252
tartarea tenebrica plaga 80
telamon 127.129.136.143
temeritas 115
temperans 114.170
temperantia 85.115.126. 170
temperantiæ officia 178. 219
temperatio corporis 167
temporis longinquitas ægritudinis medicina 115. 134
terentius 123.140
terra in medio ſita 21.38. 233
terra in duabus oris habitabilis 58
terror quid 161
te tua, me mea delectant 230
teucer 252
themiſtocles ἄμουσος habitus 3.18
themiſtocles 61.174.181
theodectes 33
theodorus Cyrenaicus 38. 256
θεωμαχεῖν 138
theophraſtus 26.117.142. 210.241.251
theophraſtus in doctrina conſtans eſt 211
theophraſtus ab omnibus vexatur 211
theophraſtus naturam cur accuſauerit 142
theophraſti de beata vita liber 211
theramenis mors 54.57
thermopylæ 58
thermaneus 66
theſeus 122.136.178

theleus Anaxagoræ auditor 122
thyestes 61.120.127.194
θύμοσις 172
tib. Gracchus 178
timæus 22
timidi 165.182
timor quid 113.161
timon μισάνθρωπος 164. 165
timotheus homo clarus 248
tit. Albutius 252
tiresias augur 255
tolerabilia quæ 135
tormina 93
torquatus 177
toto pectore cogitare 100
trabea 180
tria bonorum genera 236. 241
tria naturæ innata 131
triptolemus 56
troia 121
troilus 53
triphonius 65
turpe qui 94
turpes qui 189
tyndaridæ fratres 16
tyrus 141

V

Valetudo 167
vasa Corinthia 86
vecordes 11
veientes 121
vela facere 156
vela pandere 156
vela expectare 168
velle solùm habere, summa dementia est 182
velis remisque fugienda res misera 120
velocitas 167
venditatio 103
venusia 51
venus 192
veri videndi cupiditas naturalis 23
verisimile quomodo inueniatur 73
veri reperiendi ratio duplex tam in malis quam bonis 115
vetustate tollitur ægritudo 125.134.136.144
vicium quid 166
vicijs qui modū apponit, partem suscipit 173
viciositas quid 166.169
viciositas morbos & ægritudines complectitur 166
viciorum correctio à philosophia petenda 199
vir optimis artibus præstans 232
vires animi & corporis 167
viris fletus muliebris turpis 142
virtus quid 169.218
virtus 85.86
virtus à viro dicta 92

Virtus ratio dici potest 196
Virtus mens absoluta 218
Virtus perturbationum omnium sanatio 125. 190
Virtus ad beatè viuendum se ipsa contenta 194.204. 217.218.223.224
Virtus sola bonum, & bonum summum 109.213
Virtus vna amitti non potest 86
Virtutis laus 103
Virtutis oratio ad dolorem ferendum 94
Virtute vna amissa nullæ relinquuntur 86.113
Virtutes inter se nexæ, & colligatæ sunt 86.115
Virtutum magna vis 126. 224
Vis benè viuendi in quo 54
Vita hæc mors est 42
Vita vsuræ data 52
Vita nostra breuis, imò breuissima 53.54
Vitæ longitudo vnde æstimanda 53
Vita sine causa nō abrumpenda 41
Vitam repetendi Deo non resistendum ibid.
Vitam orationi repugnare turpissimum est 75
Vita autē beata honestate continetur 210.212.223
Vitæ beatæ figura ex Epicuro 127
Vlysses prudens 56
Vlysses Græcorum sapientissimus 56.201
Vlyssis fletus 96
Voluntas 158
Voluntate & iudicio ægritudo omnis suscipitur 141
Voluntas cum ratione desiderat 158
Voluntas gestiens quæ 119
Voluptatis partes 160.161
Voluptas Epicuro summum bonum est 131.243. 245
Vulcania arma 87
Vulgo alia alia probantur doctis 214
Vultus à mente fingitur 123
Vultus constantia ibid.

X

Xantippæ 123
Xenocrates 12.213.218. 224
Xerxes 208
Xerxes nouarum voluptatum repertoribus præmium statuit 209

Z

Zelotipia quid 160
Zeno Cittiæus 175
Zeno Epicurus 157
Zeno Stoicus 12.145.157. 212.214
Zeno 76.84.110.202.251

zenoni malum quid 84
zenonis cum Peripateticis discrimen quale 214
zeno Heracleotem Dionysium fortem esse docuit 101
zenonis Stoici de perturbationibus definitiones in specie 157.158
zenonis Eleatis constans silentium 97
zenocrates 242.252.252
zenocrates contempsit pecuniam 2[illegible]
zenophon 203.2[illegible]7
zodiacus 38
zopyrus 105

FINIS.

Province of Cant. 1665
2123362 Conforms 13 Dukes
93151 2 Marqu.
11878 Papists 66 Earles
Province of York 9 Viscounts
353892 Conz m 62 Barons
15525 non Con: 26 Bishops
1978 Papists 178

Sum. Tot. 2477254. Con.
108676. non Con.
13856. Papists